

Skeiv partipolitikk?

*En studie av stortingspartienes håndtering av "skeive" politiske saker
fra 1970-årene til 2016*

Janny Sjøholm

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

15. mai 2020

© Janny Sjøholm

2020

Skeiv partipolitikk? En studie av stortingspartienes håndtering av "skeive" politiske saker fra 1970-årene til 2016.

Janny Sjøholm

<http://bora.uib.no/>

Abstract

Since sex between men was decriminalized in 1972, queer policy has gradually evolved into an independent political field. Queer policy has captured the interest of several scholars, however, an emphasis on party politics and the parliamentary system has, nevertheless, been absent. This thesis will examine if queer party policies exist, and if so, how they have manifested in the Norwegian political landscape from the 1970s until 2016. Can party political patterns be identified within queer policy? Which sectoral policy fields has queer policy been linked to, and has it eventually emerged as a cross-sectoral political field? What did the parliamentary politicians talk about when they discussed queer policy?

To answer these questions, I have examined party programmes and case material from various queer political issues up to 2016, with a comparative approach which utilizes discourse analysis. The thesis has emphasized four major queer policy issues; the prohibition of discrimination based on a gay orientation (1981), the Registered Partnership Act (1993), the Common Marriage Act (2008) and the Legal Gender Amendment Act (2016). Through this work, I have identified two clear party-political patterns; The Labour Party, the Socialist Left Party and the Liberal Party have had a "liberal" pattern, whereas the Christian Democratic Party have had a "conservative" pattern. The Conservative Party, the Center Party and the Progress Party, however, have not established a clear party-political policy for queer questions, having instead left the decision on how to vote to each individual member of parliament - and their "conscience". Furthermore, queer policy has mainly emerged as part of other sectoral policy fields, particularly health, family, and equality policies. Since the end of the 2000s, however, queer policy has increasingly emerged as a cross-sectoral field. At the same time, the political focus on gays and lesbians has gradually transitioned to a focus on queer people as a group. When parliamentary politicians have talked about queer policy, they have talked about common values, such as freedom of speech, discrimination, and children's best interests. However, these values have had different meanings depending on the discourse in which they have entered. Several different discourses have manifested within queer policy during this period, with two general features. Opponents of liberal queer policy have belonged to discourses that have emphasized the interests of children, while the advocates of liberal queer policy have emphasized a perspective centred on equality.

Forord

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til min veileder, Yngve Flo. Tusen takk for stødig oppfølging, gode råd og for all tiden du har viet meg og oppgaven min.

Jeg vil også takke Skeivt arkiv for god hjelp og entusiasmen dere har vist for prosjektet samt for tildeling av masterstipend til oppgaven.

Bergen, 15. mai 2020

Janny Sjøholm

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	1
1.1 Problemstilling.....	2
1.2 Forskningsstatus	3
1.3 Begrepsbruk.....	6
1.4 Kilder.....	7
1.4.1 Partiprogram	8
1.4.2 Saksgangsmaterialet.....	8
1.4.3 Aviser og tidsskrift.....	10
1.5 Metode	11
1.6 Struktur	13
2. Skeiv politikk frem til 1981	14
2.1 Programfestet politikk	17
2.1.1 Venstre	17
2.1.2 Sosialistisk Venstreparti.....	18
2.1.3 Implisitt skeiv politikk	18
2.2 Delkonklusjon.....	19
3. Særskilt strafferettslig vern for homofile	21
3.1 Saksgang.....	22
3.2 Hovedlinjene i debatten om særskilt strafferettslig vern for homofile.....	24
3.3 Partiene i Odelstinget og Lagtinget	26
3.3.1 Sosialistisk Venstreparti.....	26
3.3.2 Arbeiderpartiet	27
3.3.3 Senterpartiet	28
3.3.4 Høyre.....	29
3.3.5 Kristelig Folkeparti	30
3.4 Delkonklusjon.....	32

4. Skeiv politikk fra 1981 til 1993.....	34
4.1 Programfestet politikk	36
4.1.1 Venstre	36
4.1.2 Sosialistisk Venstreparti.....	37
4.1.3 Senterpartiet, Høyre og Arbeiderpartiet.....	38
4.2 Delkonklusjon.....	38
5. Partnerskapsloven.....	40
5.1 Partnerskapslovens saksgang.....	41
5.2 Hovedlinjer i partnerskapsdebatten	43
5.3 Partiene i Odelstinget og Lagtinget	45
5.3.1 Sosialistisk Venstreparti.....	45
5.3.2 Arbeiderpartiet	46
5.3.3 Senterpartiet	48
5.3.4 Høyre.....	49
5.3.5 Fremskrittspartiet	50
5.3.6 Kristelig Folkeparti	52
5.4 Delkonklusjon.....	53
6. Skeiv politikk i perioden 1993-2008	55
6.1 Programfestet politikk	57
6.1.1 Sosialistisk Venstreparti.....	58
6.1.2 Arbeiderpartiet	59
6.1.3 Senterpartiet	59
6.1.4 Kristelig Folkeparti	61
6.1.5 Venstre	62
6.1.6 Høyre.....	62
6.1.7 Fremskrittspartiet	63
6.2 Delkonklusjon.....	64

7. Felles ekteskapslov	65
7.1 Ekteskapslovens saksgang	65
7.2 Hovedlinjene i ekteskapslovsdebatten	68
7.3 Partiene i Odelstinget og Lagtinget	70
7.3.1 Sosialistisk Venstreparti.....	71
7.3.2 Arbeiderpartiet	72
7.3.3 Venstre	73
7.3.4 Senterpartiet	74
7.3.5 Høyre.....	75
7.3.6 Fremskrittspartiet	76
7.3.7 Kristelig Folkeparti	77
7.4 Delkonklusjon.....	78
8. Skeiv politikk i perioden 2008-2016.....	80
8.1 Programfestet partipolitikk	82
8.1.1 Sosialistisk Venstreparti.....	83
8.1.2 Arbeiderpartiet	84
8.1.3 Senterpartiet	85
8.1.4 Kristelig Folkeparti	86
8.1.5 Venstre	87
8.1.6 Høyre.....	87
8.1.7 Fremskrittspartiet	88
8.2 Delkonklusjon.....	89
9. Lov om endring av juridisk kjønn	90
9.1 Saksgangen	91
9.2 Hovedlinjene i debatten om lov om endring av juridisk kjønn	95
9.3 Partiene i Stortinget	96
9.3.1 Sosialistisk Venstreparti.....	97

9.3.2 Arbeiderpartiet	98
9.3.3 Venstre	98
9.3.4 Høyre.....	99
9.3.5 Fremskrittspartiet	100
9.3.6 Senterpartiet	101
9.3.7 Kristelig Folkeparti	102
9.4 Delkonklusjon.....	102
10. Konklusjon	104
11. Kilder og litteratur	109
11.1 Litteratur, Norges offentlige utredelser og rapporter.....	109
11.2 Aviser, tidsskrift og artikler frå nett	111
11.3 Saksgangsdokument, partiprogram og arkivmateriale	114

1. Innledning

Avskaffelsen av § 213 i straffeloven, som forbød sex mellom menn, i 1972 åpnet i realiteten opp for skeiv politikk som et politisk felt. Spørsmål knyttet til skeive hadde frem til da handlet om avkriminalisering eller ikke. Legaliseringen skapte potensiale for å utvikle politikk som hadde å gjøre med forholdet mellom seksuelle minoriteter og storsamfunnet.¹ Det var først etter avkriminaliseringen at andre skeive politiske saker ble tatt opp på et parlamentarisk plan og at de politiske partiene begynte å programfeste skeiv politikk.²

I nyere tid har skeiv politikk, altså politikk som omfatter seksualiteter og kjønnsuttrykk som bryter med etablerte normer, utviklet seg til noe politiske partier ønsker å ta eierskap i. Ulike politiske parti har erklært seg selv som «homoparti», og har ønsket å fremstå som liberale i skeive politiske saker.³ Dette har blitt grunnlag for politisk debatt. Debatten omkring hvilket parti som har vært det «egentlige homopartiet» har dreide seg om hvilke parti som har vært tidlig ute med å støtte liberaliserende skeiv politikk, og hvilke parti som konsekvent har støttet slik politikk. Karen-Christine «Kim» Friele er kjent som mangeårig homoaktivist. Hun er også æresmedlem av Arbeiderpartiet.⁴ Friele engasjerte seg i denne debatten, da hun under pride-festivalen i 2014 hevdet at «Høyre som trofast etternøler til Ap-regjeringers mange initiativ til bedring av seksuelle minoriteters rettsbeskyttelse og rettigheter, er et historisk faktum det hverken nytter å vifte bort med regnbueflagget, eller å snakke seg ut av.»⁵ Hun fikk tilsvar fra Per-Kristian Foss og Erling Lae, begge Høyre-politikere, noen dager senere; «... når hun vil skrive historien slik at all fremgang og alle reformer den gang og senere skyldes venstresiden alene og Arbeiderpartiet i særdeleshet, da er det nok Ap-æresmedlemmet som skriver.»⁶ At dette i det hele tatt er en debatt politikerne har engasjert seg i illustrer en skeiv politisk utviklingen i Norge. I Norge har normbrytende seksualitet og kjønnsuttrykk gått fra å være regnet som synd til sykdom, til å utover 2000-tallet bli «merkevare»⁷ Skeiv politikk var altså blitt til en sak med velgerappell, som engasjerer flere politikere og parti.

¹ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 122-124.

² Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 137.

³ Se Gjerde, «Skal bli homoparti», 15.09.2005., Dagbladet, «SV vil være homopartiet», 05.08.2001., Ellingsen, «Homo-partiet Høyre», 21.01.2001.

⁴ VG, «Kim Friele æresmedlem i Arbeiderpartiet».

⁵ Friele, «Blåblå homovennlighet er en blåblå skrøne», 10.07.2014.

⁶ Foss og Lae, «Venstrevridd homohistorie», 16.06.2014.

⁷ Jordåen, *Inversjon og perversjon*, 272.; Svendsen et al, «Mener bedrifter med regnbuelogo må gjøre alvor av Pride-verdiene»; Ekeberg og Stokstad, «Oslo Pride lei av kommersielle gratispassasjerer».

Til tross for politisk interesse i nyere tid, har likevel den «skeive» forskningslitteraturen og den «partipolitiske» forskningslitteraturen ikke lagt særlig vekt på partienes rolle. Deler av den skeive forskningslitteraturen har presentert en historie om en aktiv homobevegelse, som har presset på passive og nølende politiske partier.⁸ Den partipolitiske forskningen har på sin side ikke viet skeiv politikk nevneverdig plass i sine fremstillinger. I den grad de har gjort det, har de bidratt til å nyansere den skeive forskningslitteraturens fremstilling om passive partier.⁹

Denne oppgaven tar sikte på å belyse hvordan skeiv politikk har manifestert seg i det norske politiske landskapet frem til 2016. Hensikten med oppgaven har ikke vært å erklære et parti som «homopartiet», eller det «skeive partiet», fremfor noe annet, men å undersøke skeiv partipolitikk som fenomen. Dette har vært manglende i den eksisterende forskningslitteraturen, i tillegg til å ha blitt et diskusjonstema blant politiske aktører. Oppgaven skal undersøke det partipolitiske aspektet ved skeiv politikk, spesielt partipolitiske mønstre og langtidslinjer. Selv om partiene har utviklet politikk, markerer de gjerne at kravene ovenfor partiets representanter om å holde seg til partilinja er lavere på dette feltet enn andre felt – hovedsakelig ved at skeive politiske spørsmål har blitt definert som «samvittighetsspørsmål», spørsmål hvor representantene har blitt fristilt til å stemme overens med egen overbevisning. Dette har blitt tatt med i betraktning i søken etter partipolitiske mønstre. I tillegg har den skeive politikks vekslende anatomi og innhold vært sentralt, altså hvilke sektorpolitiske felt skeiv politikk har blitt knyttet til, og om det eventuelt har fremstått som sektorovergripende.

1.1 Problemstilling

I denne oppgaven undersøker jeg skeiv politikk på et parlamentarisk plan. Jeg er spesielt interessert i partienes relasjoner til dette fenomenet samt den skeive politikks vekslende anatomi og innhold. Hovedproblemstillingen for masteroppgaven min er: *Finnes det skeiv partipolitikk, og hvordan har det i tilfelle manifestert seg i det norske politiske landskapet?* Skeives stilling og vilkår har blitt problematisert i mange ulike kontekster, slik som helse-, familie- og justispolitikk. Jeg benytter meg derfor av denne underproblemstillingen: *Hvilke sektorpolitiske felt har skeiv politikk blitt knyttet til, og har det eventuelt har fremstått som et eget sektorovergripende felt?* Gjennom den kartlegger jeg også innholdet i den skeive

⁸ Halsos, § 213 i *almindelig borgelig straffelov av 1902*, 153-170.; Hennem, «Lesbiske og homofiles rettsstilling», 89-100.

⁹ Rossavik, *Fra Kings Bay til kongens bord*, 484.; Solhjell, *Tru og makt*, 558-559.; Notaker, *Høyres Historie*, 140-145.

politikken. Videre er jeg på jakt etter det partipolitiske, og eventuelle mønstre ved det. Derfor stiller jeg spørsmålet: *Kan man identifisere et partipolitisk mønster ved skeiv politikk?* Videre er jeg interessert i hvordan politikerne har forstått skeiv politikk som fenomen, og hvilke diskurser som har gjort seg gjeldende: *Hva snakket stortingspolitikkerne om da de snakket om skeiv politikk?*

1.2 Forskningsstatus

Siden tusenårsskiftet har det kommet stadig flere bidrag til fagfeltet «skeiv historie», et i utgangspunktet lite forskningsfelt som har hatt vekst de siste to tiårene. Tema som psykiatri, familie og rettsforfølgelse er eksempel på tema som det har blitt studert, sammen med organisasjonshistorie. Forskningslitteraturen har også tatt for seg skeiv politikk, men da hovedsakelig med lite vekt på de politiske partiene i sine fremstillinger av skeiv historie. Hovedfokuset i disse fremstillingene har ofte vært på homobevegelsen, som har «kjempet frem» politiske seire. I forskningslitteraturen som allment er knyttet til de politiske partiene er det derimot varierende i hvilken grad forskerne har skrevet om partienes skeive politikk, i de tilfellene dette er i det hele tatt er nevnt.

Flere ulike forskningsverk som har tatt for seg skeiv historie operer med det samme narrative om en aktiv homobevegelse og passive politiske parti. Det gjelder blant annet i verkene «Lesbiske og homofiles rettsstilling» av Ragnhild Hennem i *Norsk homoforskning* (2001) og «Norway 1842-1972: When Public Interest Demands» av Martin Skaug Halsos i *Criminally Queer: Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia 1842-1999* (2007) samt masteroppgaven «§213 i almindelig borgerlig straffelov av 1902: Homoseksualitet i Norge og rettslige sanksjoner mot den fra slutten av 1800-tallet til 1972» (2001), også av Halsos. Hennem har skrevet en kronologisk fremstilling av lesbiske og homofiles rettsstilling, hvor hun blant annet tar for seg avskaffelsen av §213, som forbød sex mellom menn, diskrimineringsvern for homofile og partnerskapsloven.¹⁰ Halsos har i begge sine verk tatt for seg §213, inkludert prosessen med å avskaffe paragrafen.¹¹

I disse verkene har de politiske partiene ofte blitt viet lite oppmerksomhet, og har blitt fremstilt som heller passive. Etter hvert har de respondert, på ulikt vis og i ulikt tempo, på den aktive

¹⁰ Hennem, «Lesbiske og homofiles rettsstilling», 85-97.

¹¹ Halsos, «Norway 1842-1972: When Public Interest Demands», 91.; Halsos, § 213 i almindelig borgerlig straffelov av 1902, 180-181.

homobevegelsens press. Når homobevegelsen til slutt hadde «mast nok», og skeive politiske saker endte på Stortinget, virket responsen fra politikerne hovedsakelig passiv, noen ganger motvillig. Homobevegelsen har blitt fremstilt som pådriveren som kjempet for sine rettigheter, mens partiene har hengt etter eller gått imot homobevegelsens krav.¹² Noen enkeltrepresentanter på Stortinget har likevel blitt fremhevet, f.eks. stortingsrepresentant Arne Kielland (Ap). Han ble fremhevet av begge forfatterne i forbindelse med hans rolle for å avskaffe § 213. Da har imidlertid de lagt særlig vekt på homobevegelsens samarbeid med Kielland og mindre vekt på den politiske prosessen. Disse fortellingene presenterer et narrativ om undertrykkelse og frigjøring, hvor homobevegelsens kamp for rettigheter og aksept har blitt fremhevet. En detaljert og nøye beskrivelse av den parlamentariske siden ved denne rettighetskampen har vært fraværende.¹³ Hennem og Halsos virker hovedsakelig lite opptatt av de politiske partiene som aktører. Tema som kontinuitet blant partiene og ideologi ble ikke vektlagt.¹⁴ Den parlamentariske siden ved den politiske prosessen ble viet lite oppmerksomhet. I den grad Hennem og Halsos var interessert i det parlamentariske var det ofte for å trekke frem enkeltpersoner som hadde vært «på homobevegelsens side» eller arbeidet mot dem. Skeiv politikk har altså blitt fremstilt som noe politikerne ikke har vært spesielt opptatte av.

Hanne Marie Johansens *Skeive linjer i norsk historie – frå norrøn tid til i dag* (2019) bidrar imidlertid til å nyansere dette bildet. Johansens bok gir en samlet oppsummering av norsk skeiv historie, inkludert den politiske historien. Johansen legger mer vekt på den parlamentariske prosessen enn Hennem og Halsos, selv om hun fortsatt tilla homobevegelsen en viktig rolle i den politiske utviklingen. Da Johansen ofte baserer seg på annen forskning i boken er det noe varierende hvor mye vekt som blir tillagt hvert parti og partipolitiske mønstre. En analyse av de lange partipolitiske linjene uteblir, selv om forfatteren undersøker den parlamentariske utviklingen.¹⁵

En liknende fremstilling er å finne i Jens Rydströms *Odd couples: A history of gay marriage in Scandinavia* (2011). Rydström tok for seg registrert partnerskap og likekjønnet ekteskap i Skandinavia. Hans fremstilling var mer politisk orientert enn annen skiv historisk forskning. Homobevegelsen spilte absolutt en viktig rolle i hans fremstilling, men politikerne og partiene ble i større grad fremstilt som aktive aktører hos Rydström. Rydström hadde også flere politiske

¹² Halsos, § 213 i *almindelig borgelig straffelov av 1902*, 153-170.; Hennem, «Lesbiske og homofiles rettsstilling», 89-100.

¹³ Halsos, § 213 i *almindelig borgelig straffelov av 1902*, 163-170.

¹⁴ Hennem, «Lesbiske og homofiles rettsstilling», 87-97.

¹⁵ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 136-159, 167-182, 189-202.

analyser i sin fremstilling, hvor det partipolitiske ble fremhevet. Han så blant annet på ulike faktorer som spilte en rolle i de politiske beslutningene som ble tatt med hensyn til partnerskapsloven og likekjønnet ekteskap.¹⁶ Han står i kontrast til annen tidligere forskning på skeiv historie, som ikke har lagt like stor vekt på det politiske og parlamentariske.

Tidligere forskningslitteratur på partihistorie har fokusert på skeiv politikk i varierende grad. Denne litteraturen nyanserer imidlertid den skeive forskningens typiske fremstilling. I *Motstraums – Senterpartiets historie 1959-2000* (2001), av Roar Madsen, ble riktignok ikke skeiv politikk diskutert i det hele tatt, med unntak av å konstatere at Senterpartiets velgere var skeptiske til å «gi homofile like rettigheter som heterofile»¹⁷ Frank Rossavik, i *SV – Fra Kings Bay til Kongens bord* (2011), la mer vekt på skeiv politikk enn Madsen. Rossavik trakk frem to politiske saker, partnerskapsloven og felles ekteskapslov, og diskuterte Sosialistisk Venstrepartis engasjement for disse sakene. Han skrev i hovedsak om SV, men trakk også inn Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH).¹⁸ Rossavik fremstiller partiet som en handlene part, som ikke bare responderer på press fra homobevegelsen. Kåre Olav Solhjell trakk i likhet med Rossavik inn skeiv historie i *Tru og makt: Kristelig Folkepartis historie 1933-2008* (2008), uten at dette ble skrevet mye om. Solhjell presenterte også debatten rundt partnerskapsloven og KrFU-leder Anders Gåsland, som på den tiden sto frem som homofil.¹⁹ Solhjell la ingen vekt på homobevegelsen i sin fremstilling, men presiserte likevel KrFs tydelige skeive politikk. *Høyres historie – Opprør og moderasjon 1975-2005* (2012) av Hallvard Notaker hadde et mye mer gjennomgående fokus på skeiv politikk, og tok det opp da det passet inn i gjennomgangen av Høyres historie. Notaker skrev om de større diskusjonene som hadde vært innad i partiet, samtidig som han i likhet med den «skeive» forskningen, også presenterte enkeltpersoner av betydning. For Notaker var dette spesielt stortingsrepresentant Wenche Lowzow (H). I hans fremstilling fremsto Høyre som en til tider motvillig og passiv part som reagerte på ytre omstendigheter. Samtidig ble også liberale og progressive krefter i partiet belyst. I motsetning til fremstillingene til den skeive historiske forskningen får ikke homobevegelsen noe særlig plass i hans fremstilling.²⁰ Hos Notaker er ikke homobevegelsen den aktive pådriveren for skeiv politikk, men selve partiene.

¹⁶ Rydström, *Odd couples*, 92-108.

¹⁷ Madsen, *Motstraums*, 281.

¹⁸ Rossavik, *Fra Kings Bay til kongens bord*, 484.

¹⁹ Solhjell, *Tru og makt*, 558-559.

²⁰ Notaker, *Høyres Historie*, 140-145.

Tidligere forskning på skeiv politisk historie har altså hatt en svært varierende grad av fokus på de politiske partiene, og det parlamentariske ved skeiv politikk. Noe av forskningen tok nesten ikke for seg dette i det hele tatt, og fremstilte partiene som passive aktører, satt opp mot den aktive homobevegelsen. Annen forskning har igjen gått lite inn på skeive politiske saker, men tilla partiene en aktiv rolle da skeiv politikk først ble tematisert i litteraturen. Noe forskning er igjen mer nyansert, og har hatt en grundig gjennomgang av partienes interne debatter og standpunkt, samtidig som de gjerne trakk inn homobevegelsen. Et fokus på skeiv politikk som partipolitikk er heller fraværende i den eksisterende forskningslitteraturen. Min masteroppgave vil bidra til å fylle dette hullet i forskningen.

1.3 Begrepsbruk

For å avgrense problemstillingen min er det nødvendig å klargjøre hva jeg legger i begrepet skeiv. I denne oppgaven har jeg operert med begrepet «skeiv» som et overordnet begrep. Skeiv er et paraplybegrep for seksualiteter, kjønnsuttrykk og samliv som bryter med etablerte normer, og som utfordrer majoritetskulturen og tradisjonelt familieliv i sin samtid. Skeiv brukes ofte som et synonym for lesbiske, homofil, trans og interkjønn (LHBTI), en bruksmåte jeg vil slutte meg til.²¹ Jeg har valgt å bruke begrepet «skeiv», også i omtale av tidsperioder der begrepet enda ikke var tatt i bruk på denne måten, for å kategorisere og definere funnene mine. Begrepet skeiv, eller «queer» på engelsk, oppsto ikke før på 1990-tallet. Begrepet ble senere tatt i bruk av academia og offentligheten utover på 1990- og 2000-tallet.²²

Hanne Marie Johansen har i *Skeive linjer i norsk historie – frå norrøn tid til i dag* (2019) brukt begrepet «den skeive vendingen» for å beskrive hvordan det har vært en gjennomgripende endring i samfunnet, hvor skiller basert på seksualitet, kjønnsuttrykk og kropp har blitt bygget ned fra starten av 2000-tallet. Denne skeive vendingen har ført til at begrep som «homo» og «lesbisk» er blitt gradvis mindre tatt i bruk til fordel for «skeiv», som oppfattes som mer inkluderende og mindre stigmatiserende. I tråd med dette har også trans blitt gruppert sammen med lesbiske, homofile og bifile.²³ Dette har blant annet ført til at skeiv i økende grad har erstattet homo som prefiks, for eksempel skeiv politikk i stedet for homopolitikk og skeiv forskning i stedet for homoforskning.²⁴

²¹ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 9-12.

²² Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 9-12.

²³ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 211-213.

²⁴ Dagsavisen, «Skeiv motvind for homofritatt Ropstad», 21.01.2019.

Gjennomgående i oppgaven vil jeg også bruke de begrepene slik de har blitt brukt i kildematerialet. Ettersom noen av disse begrepene har endret seg med tiden, vil også begrepene endre seg i teksten. For eksempel vil begrepet homoseksualitet bli brukt om det samme fenomenet som senere, og samtidig ble kalt homofili. Transvestitt, genuin transvestitt, og transseksuell vil bli brukt om personer vi i dag som regel referer til som trans. Trans og transperson brukes av mange som et paraplybegrep, slik som skeiv, for å favne om mennesker med kjønnsidentitetsproblematikk og de som ikke identifiserer med det kjønn de ble tildelt ved fødselen.²⁵

1.4 Kilder

I masteroppgaven har jeg undersøkt en rekke spørsmål knyttet til skeiv politikk. Ettersom problemstillingen min favner bredt og over en lengre periode, har også kildegrunnet vært omfattende. I denne delen av oppgaven vil jeg begrunne kildeutvalget, og argumentere for hvorfor jeg har valgt akkurat disse kildene for å gi svar på min problemstilling. To typer kilder danner hovedgrunnet for denne oppgaven; saksgangsmateriale fra et utvalg skeive politiske saker og partiprogrammene til stortingspartiene i perioden 1945-2013.²⁶ Jeg har brukt dette materialet for å undersøke hvilke skeive politiske saker som har opptatt de politiske partiene og stortingsrepresentantene samt for å undersøke partipolitiske mønstre. Disse kildene har også gitt meg innsikt i hvorvidt skeiv politikk har fremstått som et sektorovergripende felt – eller et politikkområde for seg selv, alt etter perspektivet – eller om det har fremstått som del av andre sektorpolitiske felt. Videre har de latt meg undersøke hva stortingspolitikkerne snakket om da de snakket om skeiv politikk. I tillegg til saksgangsmateriale og partiprogram har aviser og tidsskrift også vært viktige kilder for meg, for å danne mer kontekst rundt saksgangen og for å gi svar de andre kildene ikke kan gi. Videre har jeg også tatt i bruk forskningslitteratur og arkivmateriale fra Skeivt arkiv og Stortingsarkivet, primært for å etablere kontekst og undersøke den skeive bevegelsens forhold til de ulike politiske sakene.

²⁵ Budfir, «Lhbtiq-ordlista».

²⁶ Jeg hadde planlagt å studere partiprogram opp til 2016, samme år som lov om endring av juridisk kjønn ble vedtatt. I perioden 2014-2016 finnes det imidlertid ingen partiprogram for partiene jeg har undersøkt, og derfor har jeg analysert partiprogrammene frem til 2013 i stedet.

1.4.1 Partiprogram

Partiprogrammet er det offisielle styringsdokumentet til et parti, og sier noe om hva man kan forvente seg av politikken deres. Partiprogrammene kan defineres som en uformell kontrakt mellom parti og velger. Arbeidsprogrammene, også kalt valgprogram, blir skrevet i forbindelse med stortingsvalg. De sier noe konkret om hva partiene ønsker å prioritere i den kommende valgperioden, og hvilke tiltak de vil iverksette. De har som regel en tematisk inndeling, med en liste eller et avsnitt om hva de ønsker å gjennomføre eller prioritere om de sitter ved makten. Arbeidsprogrammene bygger på ideologien og grunnsynet som fremkommer i prinsippprogrammene til partiene, som gir uttrykk for hvilke grunnleggende holdninger partiene har til overordnede spørsmål.²⁷

Jeg har blant annet studert partiprogrammene for å gi svar på hvilke sektorpolitiske felt skeiv politikk eventuelt har blitt knyttet til, slik som for eksempel familie- og likestillingspolitikk. I tillegg til dette har jeg undersøkt om skeiv politikk eventuelt har fremstått som et eget sektorovergripende felt, altså noe atskilt fra andre sektorpolitiske felt. Partiprogrammene har hjulpet meg å identifisere partipolitiske mønstre, både innad i partiet og over tid.

Selv om et parti har vedtatt noe i partiprogrammet trenger ikke det bety at de tror de kommer til å få gjennomslag for det, eller ønsker gjennomslag for det. Det kan være en taktikk for å tiltrekke seg velgere ved å ha mer «radikale» formuleringer og posisjoner. Partiet vil gjerne så moderere dette, som igjen gjerne vil bli rettferdiggjort ved å vise til kompromisser i politiske samarbeid.²⁸ Partiprogrammene kan ikke si noe om den reelle politikken et parti har ført, kun den politikken de har sagt de ønsker å føre. De har likevel en egenverdi, uavhengig av praksis, da de sier noe om hva partiet har ønsket å få gjennomslag for. På grunn av at programmene ikke sier noe om den praktiske politikken må andre kilder tas i bruk for å undersøke dette.

1.4.2 Saksgangsmaterialet

Saksgangsmaterialet fra ulike politiske saker har som nevnt vært et viktig kildegrunnlag. Dette materialet illustrerer hva stortingsrepresentantene og partiene faktisk har fremmet, stemt og argumentert for. Jeg har undersøkt saksgangsmateriale fra 1972 til 2016, med hovedvekt på fire større skeive politiske saker: særskilt strafferettslig vern for homofile (1981), lov om registrert partnerskaps (1993), felles ekteskapslov (2008) og lov om endring av juridisk kjønn (2016). Disse sakene er valgt ut på bakgrunn av flere faktorer: de representerer en spredning i tid, en

²⁷ Vårdal, «Hva styrer partiene etter?».

²⁸ Harmel og Svåsand, 1997, 321.

tematisk spredning, de er viktige milepæler som allerede er blitt omtalt av forskningslitteraturen og skeive tidsskrift og de er velegnet for å kartlegge partipolitiske posisjoner.

Jeg har ikke vært like interessert i hele saksgangen til de ulike sakene, da det hovedsakelig har vært det partipolitiske jeg har vært interessert i å undersøke samt hvordan stortingspolitikerne har snakket om skeiv politikk. Derfor har de parlamentariske debattene og innstillingene fra stortingsforhandlingene vært av størst interesse for meg. I de parlamentariske debattene har de ulike stortingsrepresentantene gitt uttrykk for sine syn på de ulike sakene. Ofte, men ikke nødvendigvis, har representantenes syn også reflektert partiets syn. I innstillingene har komitemedlemmene i større grad gitt uttrykk for partienes synspunkt på de ulike sakene, og i mindre grad sitt personlige syn. Likevel finnes det unntak for dette, hvor representantenes syn har vært i strid med flertallet i partiet.²⁹ Gjennom å studere dette materialet har jeg kunne identifisert ulike partipolitiske mønstre og posisjoner, både for hver sak og over tid ved å sette disse ulike sakene inn i en felles kontekst.

I tillegg til de parlamentariske debattene og innstillingene til de ulike sakene, finnes det i noen av tilfellene ekstra saksgangsmateriale. I forbindelse med saken om særskilt strafferettslig vern for homofile fra 1981 ble det skrevet en norsk offentlig utredning (NOU) på oppdrag av Justisdepartementet i forkant av den politiske behandlingen av saken. NOU-en *Særskilt diskrimineringsvern for homofile* (1979) vurderte om homofile og lesbiske burde gis et særskilt diskrimineringsvern.³⁰ Denne offentlige utredelsen dannet senere grunnlaget for lovforslaget om særskilt strafferettslig vern for homofile.³¹ I tillegg til denne offentlige utredelsen, fungerte også rapporten *Rett til kjønn – helse til alle kjønn: Utredning av vilkår for endring av juridisk kjønn og organisering av helsetjenester for personer som opplever kjønnsinkongruens og kjønnsdysfori* (2015) som en forberedelse til et lovforslaget. Helsedirektoratet satte ned en ekspertgruppe for å gjennomgå og foreslå endringer i den norske ordningen for endring av juridisk kjønn, som resulterte i denne rapporten.³² Lovforslaget om endring av juridisk kjønn bygget i stor grad på denne rapporten.³³ Det interessante for meg med dette materialet har vært hvilke partier som har tatt initiativ til utredningene, hva de har ført til og hvordan de har blitt brukt av partiene. Selve innholdet i seg selv har ikke vært mitt fokus.

²⁹ Se for eksempel Innst. O. nr. 70, 1992-1993.

³⁰ NOU 1979: 46.

³¹ Ot. prp. Nr. 29. 1980-1981.

³² Helse- og omsorgsdepartementet, «Lov om endring av juridisk kjønn», 2016.

³³ Prp. 74 L, 2015-2016.

1.4.3 Aviser og tidsskrift

Aviser som kilder gir et innblikk til hva som opptar offentligheten. Avisene dekker ofte aktuelle politiske saker, og kan gi innblikk i saksforløpet i disse sakene. Avisen som kilde kan si noe om når en sak ble aktuell, hvem som fremmet saken, hva politikere mente om saken samt hva utfallet i saken ble. Jeg har ikke interessert meg for avisene som uttrykk for «den allmenne offentligheten», men som uttrykk for konkret parlamentarisk politikk og som uttrykk for politikere og partiers meninger. Skeiv politikk har av mange vært oppfattet som noe kontroversielt, noe media har vært klar over og derfor gitt fokus. De fire større politiske sakene jeg har fokusert på, særskilt strafferettslig vern for homofile (1981), lov om registrert partnerskap (1993), felles ekteskapslov (2008) og lov om endring av juridisk kjønn (2016) har alle vært dette i norske aviser. Jeg har tatt i bruk søkefunksjonen på Nasjonalbibliotekets nettsider når jeg har undersøkt disse ulike sakene, og har ikke valgt meg ut spesifikke aviser som jeg har studert nærmere.³⁴

I tillegg til aviser har jeg også brukt artikler fra tidsskrift i oppgaven. Jeg har tatt i bruk artikler fra tidsskriftene Fritt Fram og Blikk, hentet fra Skeivt arkiv. Fritt Fram ble utgitt av Det norske forbund av 1948 (DNF-48), Norges første organisasjon for homofile og lesbiske, i perioden 1974-1982. Fra 1984 ble tidsskriftet gitt ut på privat initiativ, frem til 1990. I 1990 fortsatte tidsskriftet Blikk i forlengelse av Fritt Fram. Blikk er fortsatt aktiv.³⁵ Disse to tidsskriftene har blitt brukt til å identifisere skeive politiske saker som har vært viktig for homobevegelsen og den skeive bevegelsen, og har, sammen med eksisterende faglitteratur, dannet grunnlaget for utvalget av de fire politiske sakene oppgaven tar for seg. Disse tidsskriftene har gitt uttrykk for opinionen innad i homobevegelsen og den skeive bevegelsen knyttet til politikk. Den har gitt innblikk i politisk press den skeive bevegelsen har lagt på politikerne, og noe om hvilke politikere som har skilt seg ut i forhold til skeive politiske spørsmål.

³⁴ Jeg har kun hatt tilgang til aviser som har vært fritt tilgjengelig for alle og aviser som har vært tilgjengelig for norske bibliotek via Nasjonalbibliotekets nettside. Jeg har derfor ikke undersøkt aviser som kun har vært tilgjengelig fra Nasjonalbibliotekets lokaler eller aviser som ikke har vært tilgjengelige på Nasjonalbibliotekets nettsider.

³⁵ Skeivt arkiv, «Fritt Fram».

1.5 Metode

De metodiske valgene som har lagt til grunn for denne oppgaven har vært avgjørende for å analysere kildematerialet og svare på problemstillingen vitenskapelig. Masteroppgaven baserer seg på et kildemateriale av ulik art, noe som til tider har krevd ulik metodebruk.

I arbeidet med partiprogrammene har jeg arbeidet med å identifisere det skeive i partipolitikken, som til tider har vært mer implisitt enn eksplisitt. Samtidig har jeg arbeidet med å identifisere skeive politiske saker. Det har derfor vært nødvendig for meg rent metodisk å ha en klar definisjon av skeiv; jeg har valgt å definere skeiv som seksualiteter, kjønnsuttrykk og samliv som bryter med etablerte normer, og som utfordrer majoritetskulturen og tradisjonelt familieliv i sin samtid. Jeg har også lagt til grunn at skeiv kan defineres som et synonym til LHBTI (lesbisk, homofil, bifil, trans og interkjønn).³⁶ Dette har åpnet opp for en vid lesing av hva skeiv politikk kan innebære, samtidig som det har vært klart definert for meg.

Jeg har systematisk gjennomgått alle partiprogrammene fra 1945 til 2013 for følgende partier: Arbeiderpartiet, Høyre, Venstre, Kristelig Folkeparti, Fremskrittspartiet, Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti (inkludert Sosialistisk Folkeparti og Sosialistisk Valgforbund). Jeg har valgt ut disse partiene fordi de har vært gjennomgående representert på Stortinget i de større politiske sakene jeg har tatt for meg. Dette med unntak av Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep (senere Fremskrittspartiet) i saken om særskiltstrafferettslig vern for homofile (1981) og Venstre i saken om registrert partnerskap (1993).³⁷ I dette arbeidet har jeg systematisk skilt ut programposter som har omhandlet skeiv politikk, hvilke sektorpolitiske felt denne politikken har blitt knyttet til, hvilke år politikken har blitt vedtatt og hvilken type partiprogram det har vært snakk om.

Jeg har også tatt i bruk diskursanalyse som en del av min metodiske tilnærming. Diskursbegrepet og hvordan diskursanalyse metodisk blir utført varierer. I denne oppgaven har jeg lagt til grunn at en «diskurs» forstås som et mønster som binder sammen et avgrenset antall representasjoner på en bestemt måte. Begrepet viser til språk og språkbruk forstått som sosiale og kulturelle handlinger.³⁸

I oppgaven har jeg vært på jakt etter bestemte måter å snakke om ting og fenomen på, og hvilke mønstre som har gjort seg gjeldende. Teemu Ryymin fremhever i *Historikerens arbeidsmetoder*

³⁶ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*.

³⁷ Stortinget.no, «Partifordelingen 1977-1981»; Stortinget.no, «Partifordelingen 1989-1993».

³⁸ Andresen et al., *Å gripe fortida*, 114-118.; Ryymin, «Å arbeide med tekstanalyse», 61-64.

(2018) at for dem som er del av en diskurs, er diskursen åpenbar. Den danner en selvsagt og naturlig måte å forstå bestemte fenomener og hva som er «sant». Diskursene produserer «fakta» om verden som fremstår som sanne for dem som deltar i en bestemt diskurs.³⁹ Jeg har ikke vært interessert i om det som fremkommer av diskursene er «sant» eller ikke, men hva som ble fremstilt som «sant» og hva som lå til grunn for at det kunne fremstå som «sant». I oppgaven har jeg også kontrastert ulike diskurser. Dette metodiske grepet har blitt brukt for å kontrastere konkurrerende diskurser i samtiden, men også for å undersøke om diskurser har endret seg over tid eller blitt avløst av nye diskurser. Gjennom dette grepet vil mønstre om ulike talemåter kunne fremstå tydeligere, og kaste lys over ulike diskurser og skiftende diskurser.⁴⁰

Det er hovedsakelig stortingsdebattene jeg har analysert med bakgrunn i et diskursanalytisk ståsted, selv om jeg også har beholdt dette blikket på partiprogrammene. Stortingsdebattene strekker seg fra 1981 til 2016, og gir et godt grunnlag for å analysere ulike diskurser og endringer i dem. Det samme gjelder partiprogrammene, som strekker seg fra 1945 til 2013.

Jeg har i stor grad benyttet meg av komparasjon som en gjennomgående metode i hele oppgaven. Jeg har vært ute etter å utforske partipolitiske mønstre, eller fravær av disse, og da har det vært naturlig å sette ulike uttalelser, argument og formuleringer opp mot hverandre. Dette gjelder både formuleringer i partiprogrammene og uttalelser som har kommet til uttrykk gjennom saksgangsmaterialet. Jeg har blant annet sammenlignet vedtak i partiprogrammene innad i et parti over tid, men jeg har også sammenlignet disse vedtakene med andre parti sine partiprogram for å identifisere mønstre, utviklingstrekk, likheter og ulikheter. Jeg har også sammenlignet et partis vedtak med partiets argumenter og stemmegiving i Stortinget for å undersøke likheter og ulikheter mellom den programfestede politikken og den parlamentariske politikken. Funnene fra disse kildene har så blitt sett i lys av kontekst gitt av aviser, tidsskrift, forskningslitteratur og arkivmateriale. Gjennom å sammenligne forskjeller blir det lettere å oppdage egenarter. En fallgrube med komparasjon er at fokuset lett trekkes mot de større linjene, mens detaljene og mindre tendenser ofte forsvinner.⁴¹ Komparasjon er likevel et nyttig metodisk verktøy som åpner opp for å problematisere og stille spørsmål til det som har skjedd.⁴²

³⁹ Ryymin, «Å arbeide med tekstanalyse», 61-64.

⁴⁰ Ryymin, «Å arbeide med tekstanalyse», 61-64.

⁴¹ Melve, «Å arbeide komparativt», 72-73, 91.

⁴² Andresen et al., *Å gripe fortida*, 102-103.

1.6 Struktur

Oppgaven er delt inn i ti kapitler. Kapitlene er strukturert kronologisk og tematisk. Kapittel 1 er et innledningskapittel som søker å presentere oppgaven og gi oversikt over tema, problemstilling, forskningslitteratur, begrepsbruk, kildeutvalg og metodisk tilnærming. Deretter følger analysekapitlene.

Jeg har to typer analysekapittel. Den første typen er analysekapitler hvor jeg har tatt for meg skeiv politikk over en lengre periode. I disse analysekapitlene har jeg kronologisk tatt for meg skeive politiske saker, som ikke er valgt ut som objekt for dypanalyse, og stortingspartiene sine partiprogram. Disse kapitlene lar meg undersøke hvilken skeiv politikk som har manifestert seg i det norske politiske landskapet, mellom de dominerende sakene. De viser også til hvilke politiske saker som har engasjert partiene, om noen partipolitiske mønstre har gjort seg gjeldende, om skeiv politikk har fungert som et sektorovergrepene felt eller som en del av sektorpolitiske felt og de viser også til hvordan stortingspolitikere har snakket om skeiv politikk. Disse kapitlene bygger opp til de kapitlene som omhandler de større politiske sakene. I denne oppgaven har jeg fire slike periodebaserte kapitler: frem til 1981, fra 1981 til 1993, fra 1993 til 2008 og fra 2008 til 2016. Det er denne periodiseringen jeg referer til senere i oppgaven.

«Case»-kapitlene tar for seg større skeive politiske saker som jeg har identifisert som dominerende etter avskaffelsen av § 213, som forbød sex mellom menn. Jeg vil påstå at avskaffelsen av § 213 åpnet opp for skeiv politikk som fenomen. Jeg har derfor tatt for meg større saker etter avkriminaliseringen: særskilt strafferettslig vern for homofile (1981), lov om registrert partnerskap (1993), felles ekteskapslov (2008) og lov om endring av juridisk kjønn (2016). Disse sakene har blant annet latt meg påvise partipolitiske mønstre, både i hver enkelt sak og over tid. De har i tillegg sagt noe om i hvilken kontekst skeiv politikk har inngått i og de har vist hvordan stortingspolitikere har snakket om skeiv politikk.

Avslutningsvis vil kapittel 10 være konklusjonskapittelet mitt. Her har jeg presentert og oppsummert funnene mine fra de overordnede analysekapitlene.

2. Skeiv politikk frem til 1981

I en lang periode var forbudet mot sex mellom menn den eneste skeive politikken som var blitt vedtatt og diskutert av Stortinget, og skeiv politikk var i realiteten ensbetydende med justispolitikk. Etter at § 213 i straffeloven, som forbød dette, ble opphevet i 1972 skal vi se at dette endret seg betraktelig.⁴³ Hvordan manifesterte skeiv politikk seg frem til 1981? Hvilke skeive politiske saker opptok de politiske partiene? I hvilke kontekster inngikk den skeive politikken?

Forbudet mot sex mellom menn stammer fra minst 1100-tallet. I 1164 fikk Gulatingsloven en tilføyning som gjorde den til den første norske, men også europeiske, loven som forbød sex mellom menn. Brudd på dette forbudet kunne føre til at man ble lyst fredløs. Forbudet forsvant fra verdslig lovgivning i 1277, da kirken fikk jurisdiksjon over saker som gjeldt kirkelige forhold. Forbudet dukket imidlertid opp igjen i 1687 i Christian Vs norske lov, som samlet den kristne og verdslige lovgivningen. «Omgjængelse, som er imod Naturen, straffis med Baal og Brand.» het det i denne loven. Denne loven var gjeldende til 1842, da lovverket ble revidert. Dødsstraffen ble i den nye loven erstattet med straffarbeid i 6-12 måneder, men loven behold ordlyden. Denne loven ble videre revidert i 1889, og erstattet med ordlyden ««legemling Omgjængelse mellem Personer af Mandskjøn» Under denne revideringen ble det diskutert om man skulle inkludere sex mellom kvinner i forbudet, men dette ble avvist med begrunnelsen at det ikke var gangbart å straffe alt man fant moralsk forkastelig.⁴⁴

I 1885 ble det nedsatt en kommisjon for å revidere kriminalloven av 1842. Dette arbeidet resulterte i straffeloven av 1902, og § 213. Det var dette forbudet som ble stående til 1972, da paragrafen ble opphevet. Paragrafen lød slik: «utugtig Omgjængelse (...) mellem Personer af Mandkjøn, (...) eller som medvirker dertil med Fængsel indtil 1 Aar (...) naar det paakreves af almene Hensyn.» Denne loven skilte seg ut fra de tidligere forbudene, da denne loven kun straffet hvis «allmenne hensyn» krevde det. I realiteten betydde dette at straffeforfølgelse hovedsakelig skjedde hvis den ene parten var mellom 16 og 18 år, eller hvis man hadde hatt sex offentlig. Med bakgrunn i dette har Martin Skaug Halsos i *Criminally Queer* (2007) hevdet at Norge i realiteten var det første skandinaviske landet som opphevet det generelle forbudet mot sex mellom menn.⁴⁵

⁴³ Berge, «Paragraf 213».

⁴⁴ Berge, «Paragraf 213»; Halsos, «Norway 1842-1972: When Public Interest Demands», 92.

⁴⁵ Halsos, «Norway 1842-1972: When Public Interest Demands», 92-95.

§ 213 ble diskutert av straffelovrådet to ganger før paragrafen ble avskaffet i 1972. Først i 1925, da straffelovrådet vurderte å avskaffe forbudet mot sex mellom menn for samtykkende voksne. I den sammenheng vurderte man å øke den seksuelle lavalderen til 21 år, for dem som hadde sex med en av samme kjønn. Dette forslaget innebar også at kvinner ville kunne bli straffet, og at strafferammen økte til to år. Forslaget ble aldri oversendt Stortinget, da Justisdepartementet fordømte forslaget som «misforstått humanisme»⁴⁶

I 1951 ba Justisdepartementet straffelovrådet om å gjennomgå § 213 på nytt. Dette initiativet stammet trolig fra et brev sendt til Justisdepartementet fra Forbundet av 1948 (DNF-48), Norges første organisasjon for homofile og lesbiske, hvor de ba justisministeren avskaffe paragrafen. Straffelovrådet endte imidlertid på en annen konklusjon, mye lik den fra 1925. En opphevelse av forbudet mot sex mellom menn, sammen med en høyere samtykkealder på 18 år. Straffelovrådet foreslå også å nekte personer under 21 år adgang til «homoseksuelle arrangementer» samt å nekte personer å promotere slike arrangement og organisasjoner. Justiskomiteen støttet imidlertid ikke disse forslagene, og ønsket å beholde det eksisterende lovverket.⁴⁷

Paragrafen fikk ny oppmerksomhet i 1971, etter at DNF-48 fra midten av 1960-tallet begynte å drive lobbyvirksomhet for å få avskaffet forbudet mot sex mellom menn. Arne Kielland (Ap) hadde fått en av DNF-48s informasjonshefter, og kontaktet Karen-Christine «Kim» Friele for å få vite mer om homopolitikk. I 1971 fremmet han med bakgrunn i dette en interpellasjon om å avskaffe § 213. Det var i hovedsak partipolitisk enighet på Stortinget om å avskaffe paragrafen. Uenigheten lå i hvorvidt man skulle gi homofile en egen seksuell lavalder på 18 år. Før noe fikk skjedd gikk imidlertid Borten-regjeringen av i forbindelse med EF-striden. Bratteli-regjeringen, en Ap-regjering, tok over.⁴⁸ Kielland fremmet en ny interpellasjon, og da forslaget om å oppheve paragrafen ble debattert i Stortinget i 1972 var det kun Kristelig Folkeparti som gikk inn for en høyere seksuell lavalder for homofile. Med det ble paragrafen opphevet, støttet av alle partiene utenom KrF som fremmet et alternativt forslag om høyere seksuell lavalder.⁴⁹

Etter at avkriminaliseringen ble vedtatt i Stortinget i 1972 ble et par andre skeive politiske saker tatt opp i Stortinget de følgende årene. Første gang var 7. mai 1975. Da stilte fire representanter fra Sosialistisk Folkeparti, Toril Skard, Otto Hauglin, Arne Kielland og Tor Henriksen, ulike

⁴⁶ Halsos, «Norway 1842-1972: When Public Interest Demands», 96-97.

⁴⁷ Halsos, «Norway 1842-1972: When Public Interest Demands», 97-99.

⁴⁸ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 136-137.

⁴⁹ O.tid. 1971-1972, 304-320.; L.tid. 1971-1972, 56-60.

spørsmål i spørretimen knyttet til homofili. Kielland hadde på dette tidspunktet meldt overgang til SF. Kirke- og undervisningsministeren ble av Hauglin spurt om å fremskaffe undervisningsmateriale med en «saklig og korrekt fremstilling av homofili og de homofiles situasjon» og sosialministeren ble av Henriksen spurt om man ville vurdere å gi økonomisk støtte til DNF-48. Kielland tok opp regelen om at homofile ble kjent udyktige for militærtjeneste for forsvarsministeren, og Skard spurte justisministeren om regjeringen ville foreslå forbud mot diskriminering på bakgrunn av legning. Responsen på spørsmålene var positiv, men det ble fremhevet at de ville se nærmere på spørsmålene før de tok stilling til dem.⁵⁰ Noen år senere ble det igjen stilt spørsmål om homofili i Stortinget, denne gangen av Wenche Lowzow (H). Hun etterlyste Straffelovrådets innstilling til diskrimineringsvern for homofile to ganger, først 2. november 1977, og så 10. mai 1978.⁵¹

Skeiv politikk ble også tatt opp i de ulike departementene og i budsjettforhandlinger. Kielland tok bl.a. opp støtte til DNF-48 under drøftingen av Sosialdepartementets budsjett i 1974, uten at det førte frem.⁵² Året etter vedtok derimot Sosialdepartementet å bevilge 40.000 til et forskningsprosjektet, «Homofiles levekår og egenoppfatning». Samme år vedtok også Kirke- og undervisningsdepartementet å betale en konsulent for å gjennomgå lærebøker for å «foreta oppretning, tilføyning og omplassering av stoff om homofili-homofile» samt bidra økonomisk til en publikasjon om homofili som kunne brukes i undervisning.⁵³ Fire år senere, i 1979, fikk DNF-48 konsulentstatus for undervisningsmateriell, samtidig som de også fikk konsulentstatus for stortingsmeldinger som «berører samlivslære, likestillings- og likeverdsproblemer»⁵⁴

Videre ble spørsmålet om homofile i Forsvaret en sentral sak på 1970-tallet. Etter at § 213 ble opphevet i 1972 ble dette den nye kjernesaken til DNF-48. På 1970-tallet sto stadig flere homofile og bifile åpent frem. En karriere i Forsvaret var derimot umulig for åpne homofile og bifile. De ble stemplet som tjenesteudyktige i Forsvaret, og fikk dermed ikke komme inn. Det var ingen hjemmel for denne praksisen, og det er uvisst hvor lenge dette ble praktisert. Uten hjemmel viste Forsvaret til at homoseksualitet var en psykiatrisk diagnose. Kielland tok som nevnt opp denne saken i Stortingets spørretime i 1975. Vikarierende forsvarsminister Bjartmar Gjerde (Ap) nektet for denne praksisen, og hevdet at det ikke var tilfellet at homofile ble nektet å bli med i Forsvaret. DNF-48 satt imidlertid på dokumenter som beviste at nettopp dette var

⁵⁰ S.tid. 1974-1975, 4045-4049.

⁵¹ S.tid. 1977-1978, 2895-2896.

⁵² St.for. 1974-1975, 1486-1489.

⁵³ Drecker, «Landsstyrenytt», 42. (Fritt Fram)

⁵⁴ Friele, «Skolen og homofili», 5. (Fritt Fram)

tilfellet, og at Forsvaret hevdet at homofile menn og personer med uklar kjønnsidentitet ikke passet inn i Forsvaret. Etter kontakt med DNF-48 sa Forsvarsdepartementet at de skulle revidere retningslinjene for homofile i Forsvaret. Retningslinjer om likestilling for homofile i Forsvaret ble imidlertid ikke klare før i 1979, da Torvald Stoltenberg (Ap) tok over som forsvarsminister.⁵⁵

2.1 Programfestet politikk

De politiske partiene begynte, som vi skal se, i hovedsak å programfeste skeiv politikk først etter avkriminaliseringen av sex mellom menn i 1972. Dette har logisk sammenheng med at det ikke var mulig å regulere noe som var ulovlig. Avkriminaliseringen var en forutsetning for å mene noe om homofili, nå som legalt fenomen. Med unntak av ett parti som programfestet skeiv politikk i 1968, var det først etter avkriminaliseringen at ulike politikere og partiet begynte å engasjere seg for skeiv politikk. Hva slags skeiv politikk gikk de politiske partiene inn for i perioden frem til 1981, og i hvilke kontekster inngikk eventuelt denne politikken? Fremsto skeiv politikk som et eget sektorovergripende, noe atskilt eller særegent, eller inngikk det i andre sektorpolitiske felt?

2.1.1 Venstre

Som nevnt var det kun ett politisk parti som hadde programfestet skeiv politikk i forkant av avkriminaliseringen i 1972. Venstre var først ute, og programfestet i 1969 at de ville «opphøve avgjerdene i straffelova om mannleg homofili»⁵⁶ Venstre tok altså initiativ til å fjerne § 213 først av de politiske partiene, men det var likevel ikke partiet som tok opp saken i Stortinget. Det var nemlig enkeltrepresentanten Kielland som tok initiativ til dette i Stortinget, ikke Venstre. Etter at § 213 ble avskaffet forsvant skeiv politikk fra Venstres partiprogram i det neste programmet fra 1973.⁵⁷ Skeiv politikk dukket imidlertid opp igjen i partiprogrammet fra 1977. Da tok partiet opp at de ønsket å forby diskriminering på bakgrunn av seksuell orientering.⁵⁸ Partiet vedtok det samme i 1981.⁵⁹ For Venstre tok altså skeiv politikk form som justispolitikk

⁵⁵ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 137-139. Norsk psykiatrisk forening fjernet homoseksualitet som psykiatrisk diagnose i 1977.

⁵⁶ Venstre, Arbeidsprogram, 1968, «Kriminalomsorg».

⁵⁷ Venstre, Arbeidsprogram, 1973.

⁵⁸ Venstre, Arbeidsprogram, 1977, «Jamstelling mellom kjønna».

⁵⁹ Venstre, Arbeidsprogram, 1981, «Livssyn og religion».

og likestillingspolitikk. Den skeive politikken fremsto ikke som noe eget sektorovergrep felt, men som del av andre sektorpolitiske felt.

2.1.2 Sosialistisk Venstreparti

Sosialistisk Venstreparti tok opp homofile og lesbiske for første gang i prinsippprogrammet sitt fra 1975. Partiet hevdet her at homofile og lesbiske ble «diskriminert for sitt følelsesliv»⁶⁰ I tråd med den vanlige utformingen av prinsippprogram var ikke dette uttrykket etterfulgt av noen tiltak, men det beviser at SV hadde homofile og lesbiske i tankene. Partiet programfestet den samme formuleringen i prinsippprogrammet fra 1977.⁶¹ I det neste arbeidsprogrammet, fra 1977, signaliserte partiet konkrete tiltak rettet mot diskriminering av homofile og lesbiske. Da vedtok partiet at det ville «støtte de homofiles kamp», og gikk derfor inn for å forby diskriminering på bakgrunn av seksuell orientering.⁶² Det samme gjorde de i 1981. Da gikk de også inn for å sidestille likekjønnet og ulikekjønnet samliv, samtidig som de igjen erklærte at de støttet de homofiles kamp for like rettigheter.⁶³ SV ble dermed det første partiet til å innta denne posisjonen. Dette var et kontroversielt forslag, kun ni år etter at forbudet mot sex mellom menn først ble opphevet. SVs skeive politikk manifesterte seg som likestillingspolitikk og familiepolitikk i denne perioden, noe ulikt fra Venstre, hvor den skeive politikken manifesterte seg som justispolitikk og likestillingspolitikk. I likhet med Venstre fremsto SVs skeive politikk som en del av disse sektorpolitiske feltene, og ikke som noe atskilt eller eget.

2.1.3 Implisitt skeiv politikk

Selv om disse to partiene var de eneste som hadde eksplisitt programfestet skeiv politikk, hadde likevel andre parti formuleringer i partiprogrammene sine som kan forstås som implisitt skeiv politikk. Dette var f.eks. ulike formuleringer om at ekteskapet som institusjon måtte styrkes eller vernes. Kristelig Folkepartis valgprogram fra 1977 sa bl.a.: «Inga anna livsform kan gje kvinne og mann og den ætta som veks opp, så gode livsvilkår som eit ansvarsmedvite, monogamt ekteskap, der kjærleik og tryggleik er hovudfaktorane. Difor ynskjer Kristeleg Folkeparti at ein skal styrkja stillinga til familien og heimen.»⁶⁴ Programposten, selv om den ikke sa noe eksplisitt om homofile og lesbiske, sier likevel noe om hva KrFs synspunkt på

⁶⁰ Sosialistisk Venstreparti, Prinsippprogram, 1975, «Kjønnsundertrykking».

⁶¹ Sosialistisk Venstreparti, Prinsippprogram, 1977, «Kapitalismen og arbeidsfordelinga mellom kjønna».

⁶² Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1977, «Kvinnepolitikk».

⁶³ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1981, «Seksualitet, abort og prevensjon», «Familiepolitikk» og «Rettsikkerhet».

⁶⁴ Kristelig Folkeparti, Valgprogram, 1977, «Hjem og ekteskap».

homofile og lesbiske. Trolig ble det først og fremst vedtatt om stikk til heterofile samboere, men trolig også med stikk til homofile og lesbiske par.

2.2 Delkonklusjon

I tiden fram mot 1980-tallet har vi sett nærmere på fremveksten av skeiv politikk i Norge. I løpet av denne perioden tok skeiv politikk i hovedsak form av justispolitikk. Juridisk regulering av sex mellom menn dominerte mesteparten av denne perioden. Straffen for dette varierte fra å lyse dem som brøt forbudet fredløs, dødsstraff, tvangsarbeid og fengsel. Etter hvert begynte politikerne og byråkratene å vurdere å avskaffe dette forbudet, blant annet på grunn av den voksende homobevegelsens arbeid og lobbyvirksomhet. I 1972 ble § 213, som forbød sex mellom menn, avskaffet etter initiativ fra en enkeltrepresentant fra Arbeiderpartiet. Paragrafen ble avskaffet med bred tverrpolitisk enighet, hvor Kristelig Folkeparti var det eneste parti som i stedet ønsket en høyere seksuell lavalder for homofile og lesbiske. Heller ikke KrF var imot avkriminaliseringen, men markerte seg restriktivt gjennom ønsket om en høyere seksuell lavalder. Jeg vil hevde at det var en forutsetning for senere skeiv politikk at § 213 først ble fjernet. I de kommende årene ble mindre skeive politiske saker også tatt opp av stortingspolitikere, noe som var helt nytt i en historisk sammenheng. Økonomisk støtte til Det norske forbund av 1948 (DNF-48), støttet til undervisningsmaterieell om homofile og lesbiske, homofile i Forsvaret og diskrimineringsvern for homofile og lesbiske ble blant annet tatt opp i Stortinget. Alle disse sakene fikk etter hvert gjennomslag. DNF-48 fikk etter hvert økonomisk støtte og bidro med undervisningsmaterieell, homofile fikk i 1979 tjene åpent i Forsvaret og som vi skal se fikk homofile og lesbiske et særskilt strafferettslig vern i 1981.

I denne perioden programfestet to politiske partier skeiv politikk for første gang. Denne skeive politikken falt inn under større sektorpolitiske felt, slik som likestillingspolitikk, familiepolitikk og justispolitikk. For begge partiene fremsto skeiv politikk om en del av disse ulike sektorpolitiske felt, ikke som noe eget eller allment. Venstre var først ute med å programfeste skeiv politikk, da de i 1969 gikk inn for å avskaffe § 213. Selv om Venstre gikk til valg på dette, var det likevel ikke de som tok initiativ til å avskaffe paragrafen. Dette viser hvordan det ikke var noen automatikk i forholdet mellom programfesting og håndfaste politiske initiativ. SV kom etter Venstre i 1975, og fokuserte da på diskrimineringsvern for homofile og lesbiske. Både SV og Venstre programfestet at de ville forby diskriminering på bakgrunn av seksuell orientering i flere partiprogram. Denne saken ble den definerende saken

for begge partiene i denne perioden, selv om SV i 1981 også programfestet at de gikk inn for å likestille likekjønnet og ulikekjønnet samliv. Dette var et radikalt forslag, ni år etter at forbudet mot sex mellom menn ble opphevet. I tillegg skulle det ta 12 år før partnerskapsloven kom på plass, og 27 år før den nye ekteskapsloven som fullt ut likestilte likekjønnede og ulikekjønnede par. I stedet for dette radikale forslaget, var det i stedet diskrimineringsvern for homofile og lesbiske som skulle bli den store skeive politiske saken etter at § 213 ble opphevet.

3. Særskilt strafferettslig vern for homofile

Avkriminaliseringen av sex mellom menn førte blant annet til at homofile, lesbiske og bifile ble mer synlige i samfunnet. Denne synligheten gjorde gruppen mer sårbar. Det norske forbundet av 1948 (DNF-48), som på dette tidspunktet var Norges største nasjonale homoorganisasjon, rapporterte om et stadig økende antall tilfeller av diskriminering, vold og krenkelser. På bakgrunn av dette gikk DNF-48 aktivt inn for å arbeide for at diskriminering av homofile og lesbiske skulle bli inkludert i straffelovens § 135 a og § 349 a.⁶⁵ Dette var den første store skeive politiske saken som ble diskutert på Stortinget siden 1972. Jeg vil hevde at det var den dominerende skeive politiske saken mellom avkriminaliseringen av sex mellom menn i 1972 og partnerskapsdebatten som blusset opp på slutten av 1980-tallet.⁶⁶

I 1970 vedtok Stortinget å forby diskriminering på bakgrunn av trosbekjennelse, rase, hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse. Paragrafene var blitt innført på bakgrunn av en FN-resolusjon fra 1965 som ville ha slutt på alle former for rasediskriminering.⁶⁷ Ifølge Karen-Christine «Kim» Friele, daværende generalsekretær i DNF-48, ville en inkludering av diskrimineringsvern for homofile i dette eksisterende lovverket bety en delvis aksept av homofile, virke oppdragende, gjøre det lettere å bekjempe fordommer og for homofile å leve åpent.⁶⁸ Homobevegelsens engasjement sammenfalt med politisk vilje fra både Venstre og Sosialistisk Venstreparti, som hadde programfestet at de ville innføre et slikt særskilt strafferettslig vern for homofile og lesbiske.

I 1973 begynte DNF-48 det offisielle arbeidet for å få vedtatt særskilt strafferettslig vern for homofile. Organisasjonen sendte bl.a. ut brev til de politiske partiene angående et slikt diskrimineringsvern for å høre hva de mente om saken. Sommeren 1974 sendte organisasjonen et brev til daværende justisminister Inger Louise Valle (Ap), etter råd fra Torild Skard (SF). DNF-48 hadde alliert seg med Skard for å finne ut hvordan et diskrimineringsvern for homofile og lesbiske kunne implementeres i lovverket.⁶⁹

⁶⁵ Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, § 135a og § 349a, mappe 1.

⁶⁶ Se tidsskriftet «Fritt Fram» i perioden 1974-1990, utgitt av Det norske forbundet av 1948 frem til 1984, deretter uavhengig. Se f.eks. nr. 2, 1977, s. 3, s. 18-22 og desembernummeret, 1980, s. 10-11.

⁶⁷ NOU 1979: 46, 26.

⁶⁸ Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, § 135a og § 349a, mappe 1.

⁶⁹ Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, § 135a og § 349a, mappe 1. Brevet ble sendt 24. juni 1974.

3.1 Saksgang

Særskilt strafferettslig vern for homofile ble vedtatt 27. april 1981. Lovendringen innbar at å true, forhåne, utsette for hat eller forfølge en person eller gruppe på bakgrunn av «homofil legning, leveform eller orientering» kunne straffes med bøter eller fengsel i inntil to år.⁷⁰

Justisminister Inger Louise Valle (Ap) satte i gang arbeidet med lovendringer etter forespørsel fra DNF-48. I 1975 ga hun Straffelovrådet i oppgave å utrede hvorvidt homofile og bifile burde få et særskilt strafferettslig vern.⁷¹ Straffelovrådet besto av to faste medlemmer, høyesterettsjustitiarius Rolv Ryssdal og professor i juss, Johs. Andenæs, og to tilkalt medlemmer, høyesterettsadvokat Else Bugge Fougner og førsteamanuensis i medisin, Berthold Grünfeld. Straffelovrådet la frem sin innstilling, *Særskilt strafferettslig vern for homofile*, sommeren 1979. Innstillingen drøftet hvorvidt homofile, her under bifile, burde få et særskilt diskrimineringsvern og hvordan det eventuelt burde gjennomføres. Justisdepartementet ønsket at utredningen skulle fokusere på homofiles situasjon, men at et diskrimineringsvern gjerne kunne omfatte «andre former for seksuelt avvik», da særlig inkludert «de transseksuelle». Dette gikk imidlertid Straffelovrådet bort fra. Innstillingen var delt mellom de faste medlemmene og de tilkalt medlemmene; de faste medlemmene mente at en tilføyelse i § 135 a og § 349 a ville innskrenke ytringsfriheten, mens de tilkalte medlemmene så på homofile som en utsatt gruppe som hadde behov for særskilt diskrimineringsvern, og at tilføyelser i de nevnte paragrafene var den beste måten å gjennomføre dette.⁷² Det handlet ikke om det urettmessige ved diskriminering av homofile, men at det for denne minoritetsgruppen, i motsetning til de andre minoritetsgruppene som hadde fått diskrimineringsvern, ble etablert et motsetningsforhold mellom diskrimineringsvern og ytringsfrihet.

Justisdepartementet var i tvil om hvilken av de to motstridene anbefalingene det skulle støtte seg til. De faste medlemmene, Ryssdal og Andenæs, argumenterte med at å innlemme homofile i § 135 a og § 349 a ville ytterligere begrense ytringsfriheten, samtidig som at de mente at homofile som gruppe ikke kunne sidestilles med grupperinger som mennesker med samme hudfarge, trosbekjennelse eller samme nasjonale eller etniske opprinnelse.⁷³ De tilkalte medlemmene så derimot på homofile som en utsatt gruppe med behov for et særskilt diskrimineringsvern, som bare i beskjeden grad kunne forvente positiv støtte fra samfunnet. De

⁷⁰ Den norske straffeloven av 1902, § 135a og § 349a.

⁷¹ NOU 1979: 46, 3. Brevet ble sendt 11. februar 1975.

⁷² NOU 1979: 46, 3.

⁷³ NOU 1979: 46, 49.

mente at tilføyelser i de overnevnte paragrafene var den beste måten å gjennomføre et slikt vern.⁷⁴

Justisdepartementet, nå med justisminister Bjørn Skau (Ap) i spissen, bestemte seg endelig for å følge anbefalingen fra de tilkalte medlemmene. 16. januar 1981 la Justisdepartementet frem proposisjonen som særskilt strafferettslig vern for homofile, to år etter Straffelovrådets innstilling kom ut.⁷⁵ Da saken ble behandlet av justiskomiteen var det bred partipolitisk enighet. I komiteen var det kun KrFs representant som gikk imot forslaget.⁷⁶ KrFs representant, Jørgen Sønstebo, sine argumenter mot diskrimineringsvernet dreiet seg i hovedsak om frykt for at den ville innskrenke ytringsfriheten og religionsfriheten.⁷⁷ Resten av justiskomiteen la derimot vekt på at et særskilt vern ville gi en mer effektiv beskyttelse av homofile enn det opplysningsarbeid alene kunne gi. Samtidig la de vekt på at en slik lov ville gi uttrykk for en prinsipiell holdning, og gjerne fungere holdningsskapende.⁷⁸

Innstillingen fra justiskomiteen ble behandlet i Odelstinget 7. april samme år. Lovforslaget ble bifalt med 62 mot 21 stemmer, og sendt videre til Lagtinget.⁷⁹ Et samlet Ap stemte for forslaget, sammen med SVs ene representant. Høyre og Sp var splittet i denne saken, men et lite flertall fra begge partiene stemte for lovforslaget. KrF stemte samlet imot forslaget.⁸⁰

Odelstingsvedtaket ble så behandlet i Lagtinget 27. april. Der ble lovforslaget vedtatt, med 23 stemmer for og 4 stemmer imot.⁸¹ I Lagtinget stemte et samlet KrF mot å vedta forslaget samt en representant fra Høyre.⁸² Stortingsarkivet har ikke voteringsoversikter fra Lagtinget, og det kan derfor ikke dokumenteres hvem som stemte mot forslaget i Lagtinget.⁸³ Det kan likevel slås fast at minst en representant fra Høyre og en representant fra Ap stemte for lovforslaget.⁸⁴ Lovendringene tredde i kraft 8. mai 1981.⁸⁵

I denne saken fristilte Høyre og Sp sine representanter til å stemme etter egen samvittighet, noe som gjør at man ikke kan se et klart partipolitisk mønster ved disse to partiene i denne saken.

⁷⁴ NOU 1979: 46, 57.

⁷⁵ Ot. prp. Nr. 29. 1980-1981, 11-14.

⁷⁶ Innst. O. nr. 36 1980-1981, 1.

⁷⁷ Innst. O. nr. 36 1980-1981, 4-5.

⁷⁸ Innst. O. nr. 36 1980-1981, 1-3.

⁷⁹ O.tid. 1980-1981, 296.

⁸⁰ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 07.04.1981, sak 9. Venstres representanter var ikke tilstede Odelstingsdebatten, og Fremskrittspartiet var representert på Stortinget.

⁸¹ L.tid. 1980-1981, 54.

⁸² Arbeiderbladet, 28.04.1981.

⁸³ Personlig kommunikasjon i e-post fra Stortingsarkivet, 06.11.2019.

⁸⁴ L.tid. 1980-1981, 51-54.

⁸⁵ Lov av 8. mai 1981, nr. 14.

Knut Heidar viser i *Stortingets historie 1964-2014* (2014) til at de politiske partiene i Norge i stor grad stemmer samlet, men at representanter, i tilfeller hvor sakene omhandler geografisk lokalisering eller personlig tro, kan bli fristilt.⁸⁶ Denne saken handlet neppe om personlig tro for alle representantene, selv om den definitivt gjorde det for noen, slik som KrF viste tydelig i innstillingen. Samvittighet er et mer treffende ord for denne saken, da den for flere handlet om hensynet til ytringsfriheten satt opp mot hensynet til en utsatt minoritetsgruppe. Det er likevel sjeldent at representanter ikke stemmete sammen med partigruppen sin. Heidar viser til at i denne perioden, 1981-1985, varierte stemmelikheten i de enkelte stortingspartiene mellom 96,6% (Sp) og 98,7% (H).⁸⁷ For SV, Ap og KrF kan man imidlertid se et klart partipolitisk mønster i denne saken. Disse partiene stemte samlet, noe som spesielt var forventet av regjeringspartiet Ap.

3.2 Hovedlinjene i debatten om særskilt strafferettslig vern for homofile

Så hva viser debatten rundt særskilt strafferettslig vern for homofile oss om skeiv politikk som fenomen? Hva snakket stortingsrepresentantene om da de snakket om skeiv politikk, i dette tilfellet diskrimineringsvern for homofile? Var det slik at ulike måter å snakke om diskrimineringsvern for homofile kjempet om å være den «rette» måten å tale om dette? Jeg har analysert debattene fra Stortinget knyttet til særskilt strafferettslig vern for å få øye på et regelmessig mønster, eller mønstre, av talemåter om diskrimineringsvern for homofile.

Når man snakket om særskilt strafferettslig vern for homofile så snakket man i hovedsak om ytringsfrihet. Ytringsfriheten sto sentralt gjennom hele debatten, uavhengig av synspunkt på saken. Ordet hadde imidlertid varierende meningsinnhold avhengig av hvilken diskurs representantene tilhørte. I denne debatten har jeg identifisert tre ulike diskurser. Disse diskursene kjempet om å være den «rette» måten å snakke om særskilt strafferettslig vern for homofile.

Den første diskursen har jeg identifisert som en *teologisk diskurs*. De som representerte denne diskursen var KrFs og Sps medlemmer. Disse representantene forankret synspunktene sine i kristen etikk og moral. Jørgen Sønnebø (KrF) uttalte blant annet at homofil praksis, men ikke legning, var i strid med kristen etikk. Han var bekymret for at hvis homofile fikk et

⁸⁶ Heidar, «Partigruppene: Samordnings- og maktarena», 401.

⁸⁷ Heidar, «Partigruppene: Samordnings- og maktarena», 404. SV hadde 98,1%, AP 97,8%, KrF 97,1% og Venstre 98,4%. Grafen viser også tall for FrP, men partiet var ikke representert på Stortinget første halvdel av 1981, og er derfor ikke nevnt her.

diskrimineringsvern ville det bli ulovlig å kritisere homofile og homofili samt at kirkens syn på homofili ville bli rettsstridig.⁸⁸ Representanter for denne diskursen satte stilte også spørsmål om homofile virkelig ble så diskriminert, som de selv hevdet. Erland Asdahl (Sp) mente f.eks. at det var i «ikke-kristne» land man faktisk kunne snakke om diskriminering av homofile.⁸⁹ Representantene for denne diskursen satte hensynet til homofile som en utsatt gruppe opp mot hensynet til ytrings- og religionsfriheten, hvor ytrings- og religionsfriheten ble vurdert som det klart viktigste.

Den andre diskursen har jeg valgt å kalle en *samvittighetsdiskurs*. Representantene for denne diskursen, her Høyres stortingsrepresentanter som var imot lovforslaget, men tok tydelig avstand fra den teologiske diskursen. Georg Apenes (H) tok eksplisitt avstand fra påstanden om at lovforslaget innebar en offentlig godkjennelse av homofili samt at det ville innskrenke religionsfriheten. I stedet hevdet han, sammen med partikollega Petter Thomassen (H), at sakens kjerne var hvorvidt homofiles behov for særskilt strafferettslig vern var stort nok til at man kunne si seg villig til å innskrenke ytringsfriheten. For dem handlet det om samvittighet, ikke tro.⁹⁰ Denne diskursen satt hensynet til ytringsfriheten opp mot hensynet homofiles behov for særskilt vern, og kom til konklusjonen at hensynet til ytringsfriheten måtte komme først. Selv om denne diskursen og den teologiske diskursen kom til samme konklusjon var altså hensynene som lå bak ulike. Representantene for denne diskursen avviste ikke at homofile var en minoritetsgruppe som var særlig utsatt for diskriminering, i motsetning til representantene for den teologiske diskursen. Det var bare ikke nok, balansert mot ytringsfriheten.⁹¹

Den tredje diskursen har jeg valgt å kalle en *minoritetsdiskurs*. Representantene for denne diskursen var her representantene fra SV, Ap og deler av Høyre. De la vekt på at homofile var en minoritetsgruppe med behov for særskilt strafferettslig vern mot diskriminering. Gunn Vigdis Olsen-Hagen (Ap) var en av dem som la særlig vekt på minoritets-perspektivet. Hun viste til erfaringer hvor det generelle vernet enkeltpersoner hadde i loven ikke var godt nok, og mente derfor at homofile som en særlig utsatt gruppe burde få et slikt vern.⁹² Hun fikk støtte av partikollega Anne-Lise Bakken (Ap), som la vekt på at lovendringen i seg selv ville kunne ha en symboleffekt og ville kunne bidra til en normalisering av samfunnets syn på homofile.⁹³ Representantene for denne diskursen var også opptatt av ytringsfriheten, men tilla gjerne ordet

⁸⁸ O.tid. 1980-1981, 291-292. Jørgen Sønstebo (KrF).

⁸⁹ O.tid. 1980-1981, 297-298. Erland Asdahl (Sp).

⁹⁰ O.tid. 1980-1981, 289-290. Georg Apenes (H).; O.tid. 1980-1981, 297. Petter Thomassen (H).

⁹¹ O.tid. 1980-1981, 289-290. Georg Apenes (H).

⁹² O.tid. 1980-1981, 283-284. Gunn Vigdis Olsen-Hagen (Ap).

⁹³ O.tid. 1980-1981, 278-280. Anne-Lise Bakken (Ap).

en litt annen mening enn representantene for den teologiske diskursen og samvittighetsdiskursen. De var enig i den generelle forståelsen av ytringsfrihet som friheten til å gi uttrykk for sine meninger, men forsto i tillegg ytringsfrihet som friheten til å leve åpent som den man var, da også homofil eller lesbisk.⁹⁴ Blant annet på grunn av dette konkluderte derfor representantene for minoritets diskursen med at hensynet til minoriteter måtte komme foran hensynet til «abstrakte rettigheter»⁹⁵

3.3 Partiene i Odelstinget og Lagtinget

Som voteringsresultatene fra Odelstinget og Lagtinget viser, var det tilsynelatende enighet innad noen partier angående særskilt diskrimineringsvern for homofile: representantene fra Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Kristelig Folkeparti stemte samlet for eller mot forslaget, mens noen parti var splittet: Senterpartiet og Høyre delte seg i to. Jeg har nå gjennomgått alle partiene som var tilstede under debattene i Odelstinget og Lagtinget parti for parti for å undersøke ulike standpunkt i saken. Ved å gjennomgå parti for parti vil jeg vist enighet og uenighet innad i hvert parti, samtidig som jeg har undersøkt partipolitiske mønstre og betydningen av fristilling i denne saken.

3.3.1 Sosialistisk Venstreparti

Ut fra partiprogrammene var Sosialistisk Venstreparti et av de mest homolibérale partiene på Stortinget, men på grunn av partiets svake representasjon i Stortinget, var det kun én representant som talte i debatten. Denne ene representanten, Stein Ørnhøi (SV), tok ordet under Odelstingsdebatten.⁹⁶ Det kan være problematisk å trekke konklusjoner om hele partiets syn i denne saken basert på den ene representanten i Odelstingsdebatten, men siden partiet allerede hadde programfestet et standpunkt i denne saken legger jeg til grunn at de var samstemte i sitt syn.⁹⁷

Ørnhøis uttalelser i debatten indikerer at han absolutt så på saken som et uttrykk for skeiv politikk, så vel som likestillings- og justispolitikk. Han var opptatt av de homofile som gruppe samt deres rettsstilling og likestilling i samfunnet generelt. Ifølge Ørnhøi var tilføyelsen av et

⁹⁴ L.tid. 1980-1981, 52. Wenche Lowzow (H).

⁹⁵ O.tid. 1980-1981, 239-294. Lars Roar Langslet (H).

⁹⁶ O.tid. 1980-1981, 292-293. Stein Ørnhøi (SV).

⁹⁷ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1981.

strafferettslig vern for homofile en måte å komme nærmere et samfunn hvor det var allment akseptabelt å være homofil. Han mente at tilføyelsene ville ha en symboleffekt, og slå fast at det var helt legalt og akseptabelt å være homofil i Norge. Ørnhøi mente at myndighetene hadde et ansvar for dette, og for å likestille homofile og heterofile. Han viste videre til overgrep som aldri ble anmeldt eller påtalt fordi offeret ønsket å bevare anonymiteten sin, og argumenterte for at homofile «... i virkeligheten ikke har den samme rettslige beskyttelse som andre»⁹⁸ I motsetning til motstanderne av lovforslaget, mente ikke Ørnhøi at det var reelt å sette opp diskrimineringsvern for homofile opp mot ytringsfriheten. Han så ikke på saken som to menneskerettigheter stilt opp mot hverandre, da han mente at ytringsfriheten ikke ville bli innskrenket av at homofile fikk innvilget særskilt strafferettslig vern.⁹⁹

3.3.2 Arbeiderpartiet

Det var en Arbeiderparti-regjering, Trygve Brattelis andre regjering, som i 1975 sendte denne saken til vurdering i Straffelovrådet.¹⁰⁰ Det var også en Arbeiderparti-regjering, Oddvard Nordlis regjering, som senere la frem proposisjonen til saken i 1981.¹⁰¹ Det var derfor ingen overraskelse at partiet stemte samlet for lovforslaget i både Odelstinget og Lagtinget.¹⁰² Arbeiderpartiet var tydelig samstemt i sitt syn på saken, både med bakgrunn i at partiet stemte samlet, men også med bakgrunn i argumentasjonen de ulike representantene brukte i debattene.

Et syn gjorde seg spesielt gjeldende blant Arbeiderparti-representantene, nemlig at i denne saken sto to hensyn mot hverandre; hensynet til homofile som ønsket å ikke bli diskriminering og hensynet til ønsket om å verne om ytringsfriheten. Tidligere justisminister Inger Louise Valle (Ap) var en av de som delte bekymringen for ytringsfriheten. Hun valgte likevel å støtte forslaget, og begrunnet dette bl.a. ved å vise til erfaringen fra tidligere dommer, som viste at dette ikke var en bekymring.¹⁰³ Felles for representantene var synet at dette var en menneskerettighetssak. Saken handlet i grunn om ansvar for en minoritetsgruppe i samfunnet, og deres rett til å ikke bli krenket.¹⁰⁴ Noen av representantene understreket, trolig for å forsikre om at lovendringen ikke ville gripe inn i religions- og ytringsfriheten, at for dem dreiet ikke saken seg om moralsk aksept av homofile. Statsråd Bjørn Skau uttalte bl.a. «Både politikere og andre må fortsatt kunne mene at en slik seksuell orientering ikke bør praktiseres ut fra det

⁹⁸ O.tid. 1980-1981, 292-293. Stein Ørnhøi (SV).

⁹⁹ O.tid. 1980-1981, 292-293. Stein Ørnhøi (SV).

¹⁰⁰ Regjeringen.no, «Trygve Brattelis andre regjering»; NOU 1979: 46.

¹⁰¹ Regjeringen.no, «Odvar Nordlis regjering»; Ot.prp. nr. 29 1980-1981.

¹⁰² Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 07.04.1981, sak 9.; Arbeiderbladet, 28.04.1981.

¹⁰³ O.tid. 1980-1981, 294. Inger Louise Valle (Ap).

¹⁰⁴ O.tid. 1980-1981, 285. Ole Kløv (Ap).

moralsyn de har. En må også ... kunne mene at det å leve etter sin orientering på dette området er i strid med kristen etikk»¹⁰⁵ Nettopp på grunn av at man argumenterte for at det ikke handlet om aksept av homofile, men grunnleggende menneskerettigheter for en utsatt minoritetsgruppe, kunne man legitimere saken. Andre representanter så igjen på denne saken som en måte å normalisere samfunnets syn på homofili.¹⁰⁶ For dem var det et prinsippsyn, som de håpte kunne ha en symbolverdi.¹⁰⁷

3.3.3 Senterpartiet

Representantene fra Senterpartiet stemte ikke samlet for eller imot denne saken, da representantene ble fristilt til å stemme etter egen samvittighet. Dette ble som nevnt noen ganger gjort i saker som dreiet seg om personlig tro, noe denne saken definitivt gjorde ifølge den ene Sp-representanten, Erland Asdahl, som tok ordet i denne saken.¹⁰⁸ Flere andre av partiets medlemmer stemte imidlertid for forslaget, uten at de tok ordet i debatten. Trolig har disse representantene følt at det var unødvendig, da de har følt at sitt synspunkt ble lagt frem av representanter fra andre parti. En annen forklaring kan være at de valgte å ikke ta belastningen ved å ytre seg, muligens i frykt fra represalier fra konservative i egne rekker. Partiet hadde ikke programfestet noe angående diskrimineringsvern for homofile og lesbiske.¹⁰⁹ Dette gjør at man ikke kan identifisere et klart partipolitisk mønster for Sp i denne saken.

Asdahl så på saken som en sak hvor to hensyn sto mot hverandre. Han mente at menneskets rettssikkerhet måtte gå foran ytringsfriheten, slik som Ap-politikerne. I motsetning til dem mente han likevel at et særskilt strafferettslig vern for homofile ikke var måten å oppnå dette. Han mente det kunne være hensiktsmessig for andre grupper, men ikke for homofile. Ifølge han var det nemlig for mange usikkerhetsmomenter knyttet til lovforslaget. I motsetning til andre parti som stemte imot forslaget, la ikke Asdahl vekt på at forslaget var en trussel mot ytringsfriheten. Han la derimot vekt på det han mente var tekniske svakheter ved selve lovforslaget. Dette inkluderte bl.a. begrepsbruken i NOU-en fra 1979, som lå til grunn for lovforslaget, og justiskomiteens innstilling. I NOU-en ble homofili-begrepet diskutert: var homofili en sykdom, et avvik eller en normalvariasjon av seksuell orientering? Uten klarhet i dette ville ikke Asdahl ta stilling til lovforslaget. Videre uttrykket han forvirring over at det kun var «homofile avvikere» som ble forslått å gis et strafferettslig vern: «Hvor blir det av logikken

¹⁰⁵ O.tid. 1980-1981, 288. Bjørn Skau (Ap).

¹⁰⁶ O.tid. 1980-1981, 288. Ole Kløv (Ap).

¹⁰⁷ O.tid. 1980-1981, 278-280. Anne-Lie Bakken (Ap).

¹⁰⁸ O.tid. 1980-1981, 295-296. Erland Asdahl (Sp).

¹⁰⁹ Se Senterpartiets partiprogram perioden 1945-1977.

om man setter skille mellom de forskjellige typer avvik innenfor seksualitetens område?» Han viste her til NOU-ens begrunnelse for å ikke foreslå vern for transseksuelle, pedofile, zoofile og nekrofile, som han mente var mangelfulle. Asdahl så på alle disse gruppene som avvikere, klart knyttet sammen. Han hevdet at andre grupper fortjente vern i langt større grad, bl.a. fordi han tvilte på om homofile virkelig var så utsatt for diskriminering som lovforslaget la til grunn. «Alkoholikere, sinnslidende, åndssvake, uføre eller andre grupper handicappede» var langt mer fortjenende av et slikt vern. Ifølge han var det tross alt i andre land, ikke-kristne land, man faktisk kunne snakke om diskriminering av homofile. Asdahl kunne forstå dette, da han mente at homofili i utgangspunktet var å bli betraktet som naturstridig. Ifølge han var derimot «situasjonen tilfredsstillende» i Norge, og derfor var lovforslaget unødvendig.¹¹⁰

3.3.4 Høyre

Høyre var som nevnt delt i denne saken.¹¹¹ Representantene ble fristilt til å stemme etter egen samvittighet. Dette kommer også frem under debattene, f.eks. ved at stortingsrepresentant Mona Røkke (H) omtaler saken som et «personlige samvittighetsspørsmål»¹¹² Dette gjør at man ikke kan se et tydelig partipolitisk mønster hos Høyre i denne saken.

I likhet med Ap og Sp, Høyre på denne saken som en sak hvor to hensyn sto mot hverandre: ytringsfriheten og en gruppes ønske om å ikke bli diskriminert på grunn av sine særtrekk, menneskerett mot menneskerett.¹¹³ På den ene siden sto de som mente at en endring i de eksisterende diskrimineringsparagrafene ikke representerte et betydelig inngrep i beskyttelsesverdige deler av ytringsfriheten, heller ikke religionsfriheten. Noen av disse representantene mente derimot at det ville kunne styrke ytringsfriheten med et strafferettslig vern for homofile, da dette ville kunne gjøre det lettere for homofile å stå frem.¹¹⁴ Representantene som var for forslaget la vekt på at rettighetene til mennesker måtte gå foran hensynet til abstrakte rettigheter.¹¹⁵ Disse representantene lå også vekt på symbolverdien av å innføre diskrimineringsvern for homofile, selv om det ble trukket frem at bekjemping av diskriminering først og fremst måtte skje ved ikke-rettslige midler, slik som informasjonsarbeid. Videre ble det pekt på at homofile som gruppe ikke hadde noe vern i datidens lovverk, og at homofile som gruppe var en utsatt minoritetsgruppe uten mulighet til å

¹¹⁰ O.tid. 1980-1981, 295-296. Erland Asdahl (Sp).

¹¹¹ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 07.04.1981, sak 9.; Arbeiderbladet, 28.04.1981; L.tid. 1980-1981, 51-53.

¹¹² O.tid. 1980-1981, 286-288. Mona Røkke (H).

¹¹³ O.tid. 1980-1981, 286. Mona Røkke (H).

¹¹⁴ O.tid. 1980-1981, 284-288. Jan P. Syse (H) og Mona Røkke (H).

¹¹⁵ O.tid. 1980-1981, 293-294. Lars Roar Langslet (H).

komme inn under storsamfunnets beskyttelse. Homofiles eget ønske om strafferettslig vern ble også trukket frem som viktig.¹¹⁶ Wenche Lowzow, datidens eneste åpent homofile stortingsrepresentant, tok del i debatten i Lagtinget. Hun snakket om egne erfaringer fra hvordan det var å leve som lesbisk, og behovet for et strafferettslig vern.¹¹⁷

På den andre siden av debatten sto representantene som mente at hensynet til ytringsfriheten måtte veie tyngre enn hensynet til homofile og lesbiske. Disse representantene ga, i likhet med representantene som var for lovforslaget, uttrykk for at dette var en vanskelig sak. De la til grunn at de ikke kunne støtte innskrenkinger i ytringsfriheten, uansett hvor små inngrepene måtte være. Man var også bekymret for at hvis homofile fikk strafferettslig vern skulle flere grupper komme etter og kreve det samme. Høyre-representantene var redd dette igjen kunne føre til enda større innskrenkinger i ytringsfriheten. Det ble tatt frem at å kriminalisere meninger var en lite effektiv måte å fremme toleranse på, og det ble satt tvil ved effektiviteten til forslaget.¹¹⁸ Man måtte jobbe på andre måter for å bekjempe diskriminering.¹¹⁹ Representantene hadde også behov for å distansere seg fra representanter som baserte sin motstand på kristen etikk og moral, som de avviste. Høyre-representantene mente dessuten at et strafferettslig vern ikke innebar en offentlig godkjenning av homofili, ei heller at man kunne tillegge argumentet om at ingen andre land hadde innført et slikt strafferettslig vern noe vekt.¹²⁰ Ifølge Petter Thomassen (H) var ikke dette en «homo-sak», hvor man var for eller mot homofile, men en sak om hvorvidt behovet for strafferettslig vern var så sterkt at man var villig til å innskrenke ytringsfriheten.¹²¹ Thomassen så altså ikke på denne saken som et uttrykk for skeiv politikk, til tross for at flere andre politikere ga uttrykk for dette. Disse Høyre representantene anså heller ikke denne saken som et spørsmål om tro, slik som KrF og Sp, men samvittighet.¹²²

3.3.5 Kristelig Folkeparti

I denne saken kan man se et sterkt partipolitisk mønster hos Kristelig Folkeparti. Partiet stemte samlet mot lovforslaget i både Odelstinget og Lagtinget.¹²³ Før saken endte opp på Stortinget satt KrF, trolig som eneste parti, ned en arbeidsgruppe som skulle vurdere særskilt strafferettslig

¹¹⁶ O.tid. 1980-1981, 286-288. Mona Røkke (H).

¹¹⁷ L.tid. 1980-1981, 51-53. Wenche Lowzow (H).

¹¹⁸ O.tid. 1980-1981, 289-290. Georg Apenes (H).

¹¹⁹ O.tid. 1980-1981, 297. Petter Thomassen (H).

¹²⁰ O.tid. 1980-1981, 289-290. Georg Apenes (H).

¹²¹ O.tid. 1980-1981, 297. Petter Thomassen (H).

¹²² O.tid. 1980-1981, 297. Petter Thomassen (H).

¹²³ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 07.04.1981, sak 9; Arbeiderbladet, 28.04.1981.

vern for homofile. Arbeidsgruppen konkluderte med at partiet burde gå imot et slikt vern, og argumentasjonen fra innstillingen deres ble i stor grad brukt senere i Stortinget.¹²⁴

Det var viktig for representantene å påpeke at diskriminering av homofile var uønsket, og at homofile hadde samme menneskeverd som andre. De mente imidlertid ikke at et diskrimineringsvern var veien å gå for å få slutt på diskriminering av homofile. For det første mente partiet at homofile ikke var en mer utsatt gruppe enn andre som hadde blitt nevnt i innstillingen, slik som åndssvake, sinnslidende og alkoholikere.¹²⁵ De var bekymret for at det skulle komme krav fra disse gruppene om diskrimineringsvern hvis de ga homofile og lesbiske vern, da de ikke ønsket å utvide det allerede eksisterende lovverket.¹²⁶ Partiet mente videre at homofile som gruppe ikke hørte hjemme med gruppene som allerede var nevnt i antidiskrimineringsparagrafen, altså grupper som var utsatt for diskriminering på grunn av trosbekjennelse, etnisk opprinnelse og hudfarge m.m.¹²⁷ Hovedargumentet var likevel at et diskrimineringsvern for homofile sto mot hensynet til ytringsfriheten og religionsfriheten.¹²⁸ Jørgen Sønstebo (KrF) uttrykte en særlig bekymring for at det kunne bli straffbart å sitere Bibelen, da man også var redd for at Bibelens syn på homofili kunne bli rettsstridig hvis særskilt strafferettslig vern for homofile ble innført.¹²⁹

KrF oppnevnte som nevnt en arbeidsgruppe for å vurdere lovforslaget. Arbeidsgruppens innstilling hadde som mål å vurdere de medisinske, teologiske og juridiske sidene ved særskilt strafferettslig vern for homofile. I tråd med innstillingens diskusjon av homofili som et «medisinsk spørsmål» ble det argumentert for at et diskrimineringsvern kunne oppfordre til homofili.¹³⁰ Dette argumentet ble brukt under debattene, men ikke etterfulgt av like kontroversielle utsagn som i arbeidsgruppens innstilling: «Dei problem homofile menneske har er framleis så store at det må vera rett også ut frå ei medisinsk vurdering å ikkje oppfordre til homofili» eller «Det ynskjelege må vera å avgrensa homofil praksis. Godkjennig av homofiles seksuelle forhold vil kunne føra til en auke i talet på desse ... vil kunne medføra «sosial smitte» og gjera denne samlivsform attraktiv for mange med homofile eller bifil legning som i dag vel vanleg ekteskap eller lever åleine.»¹³¹ I stedet uttalte man at man var bekymret for

¹²⁴ Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, § 135a og § 349a, mappe 1.

¹²⁵ O.tid. 1980-1981, 281-282. Lars Korvald (KrF).

¹²⁶ O.tid. 1980-1981, 291-292. Jørgen Sønstebo (KrF).

¹²⁷ O.tid. 1980-1981, 281-282. Lars Korvald (KrF).

¹²⁸ O.tid. 1980-1981, 281-283. Lars Korvald (KrF).

¹²⁹ O.tid. 1980-1981, 291-292. Jørgen Sønstebo (KrF):

¹³⁰ Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, § 135a og § 349a, mappe 1.

¹³¹ Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, § 135a og § 349a, mappe 1.

konsekvensene av særskilt strafferettslig vern og for å legitimere homofili, uten å gå inn i detalj.¹³² Dette kan ha vært et taktisk grep, da partiet trolig var klar over at slike utsagn ville bli oppfattet som kontroversielle. Det kan også ha vært et resultat av at partiet ønsket å ta avstand fra argument basert på kontroversielt medisinsk grunnlag og teologisk grunnlag. I stedet viste de til mer «rasjonelle» argument knyttet til ytringsfriheten og Straffelovrådets NOU.¹³³

3.4 Delkonklusjon

Særskilt strafferettslig vern for homofile, vedtatt i 1981, var den dominerende skeive politiske saken etter avkriminaliseringen av sex mellom menn i 1972. Sentralt ved dette stortingsdebatten var at da de snakket om skeiv politikk, altså særskilt strafferettslig vern for homofile, snakket de hovedsakelig om ytringsfrihet. Jeg har identifisert tre diskurser i debatten: en teologisk diskurs, en samvittighetsdiskurs og en minoritetsdiskurs. Den teologiske diskursen forankret sine synspunkt i kristen moral og etikk, og gikk imot lovforslaget på bakgrunn av at de fryktet konsekvensene av forslaget for ytrings- og religionsfriheten. Samvittighetsdiskursen tok avstand fra den teologiske diskursens forankring i religion, men delte bekymringen for ytringsfriheten. For dem sto hensynet til ytringsfriheten over hensynet til homofile, som en sårbar gruppe. Minoritetsdiskursen la derimot my vekt på homofile som en sårbar minoritets gruppe med behov for ekstra vern. Representantene for denne diskursen satte hensynet til minoriteten over hensynet til ytringsfriheten. Disse tre diskursene kjempet om den «rette» måten å snakke om ytringsfrihet og skeiv politikk.

Saken ble fremmet av Arbeiderpartiet, som fikk støtte av Sosialistisk Venstreparti og deler av Senterpartiet og Høyre. Forkjemperne for loven la i hovedsak vekt på at homofile og lesbiske var en sårbar minoritet med behov for vern, og anså saken å handle om menneskerettigheter. Motstanderne av lovforslaget besto av et samlet Kristelig Folkeparti samt deler av Senterpartiet og Høyre. De fleste av motstanderne kunne forstå forkjempernes argument, men for dem veide hensynet til ytrings- og religionsfriheten tyngre. De mente nemlig at et diskrimineringsvern for homofile og lesbiske kunne true disse verdiene.

I denne saken hadde tre av stortingspartiene en tydelig partipolitisk posisjon, nemlig SV, Ap og KrF. SV og Ap gikk som nevnt samlet inn for å innlemme homofile i de eksisterende diskrimineringsparagrafene, mens KrF gikk samlet imot dette. Av disse tre partiene var det kun

¹³² O.tid. 1980-1981, 291. Jørgen Sønstebo (KrF).

¹³³ O.tid. 1980-1981, 283. Lars Korvald (KrF).

SV som hadde programfestet skeiv politikk i forkant av denne saken, da de blant annet vedtok å fremme nettopp et diskrimineringsvern for homofile og lesbiske. Sett i lys av dette samt SV sin forgjenger, Sosialistisk Folkeparti, sitt engasjement for mindre skeive politiske saker gjør at jeg kan identifisere konturene til et konsistent partipolitisk mønster over dette ene partiet. Partiet hadde konsekvent gått inn for liberaliserende homopolitikk, både i handling og program. For Ap og KrF er det for tidlig å trekke konklusjoner. Høyre og Sp var i motsetning til de andre partiene delt i denne saken, og representantene var fristilt til å stemme etter egen samvittighet. På bakgrunn av dette kan jeg ikke identifisere et partipolitisk mønster for dem i denne saken, ei heller over tid på grunn av at partiene ikke hadde programfestet noe skeiv politikk.

4. Skeiv politikk fra 1981 til 1993

I sist periode, frem til 1981, så vi hvordan skeiv politikk begynte å manifestere seg på Stortinget, særlig etter avkriminalisering av sex mellom menn i 1972. Skeiv politikk ble også programfestet av to politiske parti. I denne perioden, 1981-1993, skal vi se at flere skeive politiske saker engasjerte stortingspolitikere og de politiske partiene. Hvordan manifesterte skeiv politikk seg i perioden 1981-1993? Hvilke skeive politiske saker opptok de politiske partiene? I hvilke kontekster inngikk den skeive politikken?

Etter særskilt strafferettslig vern for homofile ble innført i 1981, var fjerningen av homoseksualitet som sykdomsdiagnose av Sosialdepartementet i 1982 den første skeive politiske saken som ble tatt opp på et utøvende politisk plan. Homoseksualitet ble fjernet som psykiatrisk diagnose i 1977 av Norsk Psykologforening, men ble opprettholdt som sykdomsdiagnose frem til 1982.¹³⁴ Først fem år etter homoseksualitet ble fjernet fra listen over mentale forstyrrelser av Norsk Psykologforening, og ti år etter sex mellom menn ble avkriminalisert, fulgte departementet opp med en avdiagnostisering.

Foruten fjerning av homofili som diagnose, ble særskilt strafferettslig vern av homofile tatt opp på nytt på Stortinget. Fire år etter at det ble innført ble det i 1985 fremmet et privat forslag av Jørgen Sønstebø (KrF) om å fjerne de delene av Straffelovens § 135 a og § 349 a som forbød diskriminering av homofile.¹³⁵ Sønstebø hadde markert seg som en stor motstander av inkluderingen av homofili i diskrimineringsparagrafene under debatten på Stortinget, og var muligens av den oppfatning at regjeringsskiftet som hadde vært ville kunne føre til at saken fikk et annet utfall. I stedet for en Arbeiderpartiregjering som man hadde hatt da loven ble vedtatt, hadde man nå en trepartiregjering bestående av Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti.¹³⁶ Det ble imidlertid ikke noe endring i loven, og forslaget fra Sønstebø ble nedstemt med 57 mot 11 stemmer.¹³⁷

I denne perioden manifesterte skeiv politikk seg for første gang som helsepolitikk. I tillegg til avskaffelsen av homofili som sykdomsdiagnose av Sosialdepartementet i 1982, ble hiv og aids påvist i Norge i 1983. Ifølge Hanne Marie Johansen i *Skeive linjer i norsk historie* (2019) var den norske offentligheten særdeles opptatt av dette, og helsestyresmaktene fryktet at sykdommen skulle bli «den nye svartedauden» Hivsmitte ble på 1980- og

¹³⁴ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 139-140.

¹³⁵ O.tid. 1984-1985, 694-699.

¹³⁶ Regjeringen.no, «Kåre Willoch's regjering».

¹³⁷ O.tid. 1984-1985, 694-699.

1990-tallet av flere sett på som nesten utelukkende et resultat av homoseksuell atferd, og det var i stor grad menn som hadde sex med menn som fikk oppmerksomhet rundt dette. Norske myndigheter la opp til en samarbeidslinje med frivillige organisasjoner i møte med hiv- og aidskrisen. Tanken var at samarbeid og opplysning virket bedre enn makt og tvang. Helsedirektoratet hadde bl.a. gitt økonomisk støtte til Helseutvalget for homofile fra organisasjonen ble dannet i 1983, samtidig som de også gav støtte til organisasjoner for andre risikogrupper, slik som stoffmisbrukere og prostituerte. Helseutvalget gav også råd til helsestyresmaktene om hvordan best håndtere krisen.¹³⁸ I denne perioden ble hiv og aids også tatt opp på Stortinget, bl.a. under budsjettforhandlinger og spørretimer.¹³⁹ Erfaringene fra hiv- og aidskrisen formet homobevegelsens arbeid, og fra ca. 1990-tallet av begynte de å jobbe opp mot en par-norm: homofile og lesbiske skulle leve i parforhold og ekteskapet var noe å ettertrakte.¹⁴⁰

Likekjønnet samliv begynte også å interessere politikerne i denne perioden, altså skeiv politikk som familiepolitikk. I forbindelse med familiemeldingen som Willoch-regjeringen la frem i 1985, ble det satt frem et forslag av Høyre- og Arbeiderpartimedlemmer om å sette ned et utvalg for å utrede homofiles stilling og muligheter for å lovregulere homofilt samliv. Ifølge Gerd Vollset i *Familiepolitikken historie* (2011) var dette en vanskelig sak for Willoch-regjeringen, som var avhengig av KrFs støtte. Dilemmaet ble løst ved å sette ned et husstandsfellesskapsutvalg høsten 1985 for å vurdere regler for samboerskap, uavhengig av kjønn og relasjon blant dem som bodde sammen. Man fjernet dermed offisielle konnotasjoner til likekjønnede par, selv om det var gitt at de også ville ha nytte av de generelle lovbestemmelsene en husstandsfellesskapslov ville innebære. Arbeidet til utvalget resulterte i NOU-en «Husstandsfellesskap» (1988). Flertallet i utvalget anbefalte å vurdere regulering av homofilt samliv, uavhengig av innførselen av en generell husstandsfellesskapslov, mens et mindretall gikk imot dette. Dette skjedde imidlertid ikke før det ble fremmet et privat lovforslag om lov om registrert partnerskap i 1990. Lov om husstandsfellesskap ble vedtatt året etter og den omhandlet alle former for husstandsfellesskap.¹⁴¹

¹³⁸Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 152-156.

¹³⁹ Stortingsforhandlinger 1983-1984, 1447-1448; Stortingsforhandlinger 1984-1985, 3394-3393.

¹⁴⁰ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 159.

¹⁴¹ Vollset, *Familiepolitikken historie*, 223.

4.1 Programfestet politikk

I denne perioden, 1981-1993, begynte stadig flere partier å interessere seg for homofile og lesbisk juridisk stilling. Skeiv politikk ble i enda større grad programfestet. Tidligere var det kun Venstre og Sosialistisk Venstreparti som eksplisitt hadde programfestet skeiv politikk. I denne perioden programfestet i tillegg Senterpartiet, Arbeiderpartiet og Høyre slik politikk. Hva slags skeiv politikk gikk de politiske partiene inn for i perioden 1981-1993, og i hvilke kontekster inngikk eventuelt denne politikken? Fremsto skeiv politikk som et eget sektorovergripende felt, noe atskilt eller særegent, eller inngikk det i andre sektorpolitiske felt?

4.1.1 Venstre

Utformingen av Venstres partiprogram gjennom denne perioden tyder på at skeiv politikk ikke var et eget sektorovergripende felt, men derimot del av andre sektorpolitiske felt. Venstres skeive politikk ble f.eks. plassert under kapittel som «Liberale rettigheter» i 1989 og «Inga diskriminering, inga manipulasjon» i 1984.¹⁴² I programmet fra 1985, programmet hvor partiet også hadde sitt mest omfattende skeive politisk innhold, var «Homofiles rettigheter» et eget underkapittel i kapittelet «Slik vil vi leve»¹⁴³ For Venstre var skeiv politikk i denne perioden regnet som familie- og likestillingspolitikk. I prinsippprogrammet fra 1984 slo Venstre fast at et liberalt samfunn ikke kunne tolerere diskriminering, bl.a. på grunn av seksuell legning. Dette var i tråd med deres tidligere uttalelser mot diskriminering på bakgrunn av seksuell legning. Programmet slo også fast at partiet ønsket å innføre lovregulering av andre samlivsformer enn ekteskapet, for de som ønsket dette.¹⁴⁴ Programmet nevnte ikke likekjønnede par i denne sammenhengen, men i arbeidsprogrammet året etter ble det eksplisitt fastslått. Partiet gikk inn for å «... gi homofile mulighet til juridisk bindende samliv når de det gjelder ønsker det» Venstre ble med det det andre partiet som gikk inn for dette, etter at SV først gikk inn for det i 1981. Videre tok partiet initiativ til en utredning av homofiles levekår samt at partiet ville arbeide for å bekjempe fordommer mot homofile.¹⁴⁵ I det neste programmet, arbeidsprogrammet for perioden 1989-1993, gikk partiet inn for en lovregulering av alle samboende som ønsket det, slik som i 1984, uten at de tok eksplisitt stilling til likekjønnede par. Partiet henviste til NOU-en «Husstandsfellesskap» sin anbefaling om et slikt generelt

¹⁴² Venstre, Arbeidsprogram, 1989, «Liberale rettigheter».; Venstre, Prinsippprogram, 1984, «Inga diskriminering, inga manipulerings».

¹⁴³ Venstre, Arbeidsprogram, 1985, «Homofiles rettigheter».

¹⁴⁴ Venstre, Prinsippprogram, 1984, «Inga diskriminering, inga manipulerings».

¹⁴⁵ Venstre, Arbeidsprogram, 1985, «Homofiles rettigheter».

lovforslag, som på dette tidspunktet enda ikke var blitt innført. Venstre ser ut til å ha ment at husstandsfellesskapsloven dekket likekjønnede pars behov for rettslig regulering, og gikk trolig derfor ikke inn for en egen ordning for likekjønnede par. Videre tok partiet igjen opp sitt syn på diskriminering, også denne gangen nevnte de bl.a. diskriminering på bakgrunn av seksuell legning.¹⁴⁶

4.1.2 Sosialistisk Venstreparti

I likhet med Venstre, hadde også Sosialistisk Venstreparti tidligere programfestet skeiv politikk. Generelt sett definerte partiet skeiv politikk som del av andre sektorpolitiske felt, slik som familiepolitikk og skolepolitikk. Men i 1989, året de hadde sitt mest omfattende skeive politisk innhold, ble skeiv politikk definert som noe mer eget, samlet med en egen underoverskrift, «Samlivsfrihet – Homofiles rettigheter».¹⁴⁷ Partiprogrammet viste tendenser til å definere skeiv politikk som et sektorovergripende felt. SVs skeive politikk omfattet i denne perioden både skolepolitikk, likestillingspolitikk og familiepolitikk samt helsepolitikk. Mye av politikken som ble programfestet i 1985 var den samme som i 1981. Partiet holdt fast ved at de ønsket å motarbeide diskriminering av homofile og gå inn for å sidestille heterofilt og homofilt samliv. Det nye var at seksuell orientering for første gang ble nevnt som del av skolepolitikken til partiet; partiet mente at det måtte legges større vekt på oppdragelse til respekt for menneskerettigheter uten hensyn til bl.a. seksuell orientering.¹⁴⁸ Tidligere hadde skeiv politikk også kommet inn under familiepolitikk, likestillingspolitikk og kvinne- og kjønnspolitikk i partiprogrammene til SV. I prinsippprogrammet til partiet fra 1987 ble homofili tatt opp ved to anledninger, først under kapittelet «Frihet og solidaritet», hvor det ble understreket at heteroseksualitet og homoseksualitet ville være likeverdige «under sosialismen» Under familiepolitikk ble det også tatt opp, da ved påstander om at borgerlig og tradisjonell kristen ideologisk fremstilling av kjernefamilien som norm førte til en stemping av andre samlivsformer, slik som bl.a. homofile.¹⁴⁹ I 1989 gjentok partiet ønsket om å likestille heterofil og homofil seksualitet, ved rett til registrert samliv og utredning av adopsjon for likekjønnede par. Partiet ble det første partiet som tok opp adopsjon for likekjønnede par, selv om de enda ikke gikk inn for det. Samtidig tok de igjen opp at skolen måtte forebygge diskriminering samt sørge for bedre informasjon om homoseksualitet i skolen. Det nye i 1989 var at partiet programfestet at de ville bevilge midler til homofile organisasjoner samt at de tok opp hiv og

¹⁴⁶ Venstre, Arbeidsprogram, 1989, «Liberale rettigheter».

¹⁴⁷ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1989, «Samlivsfrihet homofiles rettigheter».

¹⁴⁸ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1985, «Omsorgs- og samlivspolitik» og «Skolepolitikk».

¹⁴⁹ Sosialistisk Venstreparti, Prinsippprogram, 1987, «Familiepolitikk» og «Frihet og solidaritet».

aids-epidemien. SV utrykte at hiv og aids-epidemien ikke måtte tvinge homofile tilbake til en skjult tilværelse.¹⁵⁰ Partiet var ikke det eneste som tok opp hiv og aids i partiprogrammet sitt, men de var det eneste partiet som tok det opp i sammenheng med homofile. Dette kan ha vært fordi de ulike partiene var redde for å bli stemplet som stigmatiserende, en frykt SV tilsynelatende ikke hadde.

4.1.3 Senterpartiet, Høyre og Arbeiderpartiet

I 1981 programfestet Senterpartiet for første gang skeiv politikk. Partiet tok avstand fra diskriminering, inkludert diskriminering på bakgrunn av seksuell legning. Det kom inn under partiets likestillingspolitikk, og var nok spesielt aktuelt med tanke på antidiskrimineringsbestemmelsene om homofile som ble innført samme år.¹⁵¹ Formuleringen forsvant imidlertid ut etter denne valgperioden, og skeiv politikk ble ikke nevnt i hverken 1985 eller 1989. Arbeiderpartiet og Høyre fikk også inn skeiv politikk i programmene sine for første gang i denne perioden, i 1985. Høyre slo fast at de ville beskytte homofile mot forskjellsbehandling, mens Arbeiderpartiet slo fast at de, i tillegg til å ville beskytte homofile fra forskjellsbehandling, ville jobbe for homofiles likestilling og at de ville sette i gang undersøkelser som belyste homofiles situasjon i Norge. Ingen av de to partiene forklarte hva de la i «forskjellsbehandling», eller hvordan de ville bekjempe det.¹⁵² Programformuleringene kan dermed kategoriseres som mer overfladiske og uten substans. For Arbeiderpartiet forsvant denne formuleringen i den neste perioden, mens Høyre beholdt den.¹⁵³ Alle partiene tok altså opp skeiv politikk som likestillingspolitikk, i tråd med Venstre og Sosialistisk Venstrepartis første partiprogram.

4.2 Delkonklusjon

I denne perioden, 1981-1993, ble stadig flere skeive politiske saker tatt opp på et parlamentarisk plan. Dette var blant annet innvendinger mot særskilt strafferettslig vern, Sosialdepartementet fjernet homofili som sykdomsdiagnose, hiv- og aidskrisen ble tatt opp og likekjønnet samliv, gjennom husstandsfelleskapsloven ble aktualisert. Skeiv politikk manifesterte seg altså i denne

¹⁵⁰ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1989, «Samlivsfrihet homofiles rettigheter».

¹⁵¹ Senterpartiet, Arbeidsprogram, 1981, «Likestilling».

¹⁵² Høyre, Arbeidsprogram, 1985, «Rettsikkerhet» og «Likestilling, likeverd og medansvar»; Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 1985, «Familiepolitikken».

¹⁵³ Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 1989.; Høyre, Arbeidsprogram, 1989, «Likestilling».

perioden som likestillingspolitikk, helsepolitikk og, så smått, familiepolitikk. Fokuset var i denne perioden rettet mot homofile og lesbiske, til tider også bifile.

I denne perioden programfestet Sosialistisk Venstreparti, Venstre, Senterpartiet, Arbeiderpartiet og Høyre skeiv politikk. Tidligere var det kun SV og Venstre som hadde programfestet dette, men fra tidlig 1980-tall og utover programfestet også Sp, Ap og Høyre skeiv politikk for første gang. Sps og Aps erklæringer programerklæringer falt imidlertid ut av programmene gangen etter de først nevnte skeiv politikk. Dette viser at skeiv politikk ikke nødvendigvis var noe som blir værende del av et partis programfestede politikk etter det først dukket opp.

SV og Venstre hadde en mer omfattende skeiv politikk enn de andre partiene som i hovedsak nøyte seg med å ta avstand fra diskriminering av homofile. SV og Venstre begynte likevel også med slike utsagn da de først programfestet skeiv politikk, før de senere utviklet en mer omfattende politikk i sine partiprogram. Den programfestede skeive politikken til partiene fremsto i liten grad som et sektorovergripende felt, og i stedet som en del av større sektorpolitiske felt. Likestillingspolitikk er ett av de ulike sektorpolitiske feltene skeiv politikk ble knyttet opp mot i denne perioden, sammen med skolepolitikk, helsepolitikk og familiepolitikk. Av disse var likestillingspolitikk det mest fremtredende politikkkfeltet for Ap, Sp og Høyre, med sin «nyetablerte» skeive politikk. For SV og Venstre var imidlertid familiepolitikk mer fremtredende, med programfestninger knyttet til blant annet juridiske ordninger for likekjønnede par og adopsjon. Dette var bakteppe for det som skulle bli den største skeive politiske saken etter særskilt strafferettslig vern for homofile, nemlig registrert partnerskap.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Se tidsskriftet «Fritt Fram» i perioden 1981-1990, utgitt av Det norske forbundet av 1948 frem til 1984, deretter uavhengig. Se f.eks. nr. 2, 1981, s. 18-21, nr. 4, 1989, s.11 og s. 16-17 og nr. 1, 1990, s. 5. Se også tidsskriftet «BLIKK» i perioden 1990-1993. Se f.eks. nr. 11, november 1992, s. 6, 9 og 36 og nr. 3, mars 1993, s. 3.

5. Partnerskapsloven

Den norske homobevegelsen hadde faktisk i mange år vært negativt innstilt til ekteskap for likekjønnede par, helt siden ideen først ble tatt opp i bevegelsen på 1970-tallet. I 1973 vedtok Det norske forbund av 1948 (DNF-48) en resolusjon om at ekteskapet ikke var en målsetting i rettighetskampen deres. Grunnen til dette var at man mente at homobevegelsen burde avvise tradisjonelt ekteskap, bl.a. fordi man ikke ønsket å innordne seg en heterofil livsstil og ordning for samliv, samtidig som flere mente at ekteskapet var en diskriminerende institusjon. Flere innad i bevegelsen mente at ekteskapet diskriminerte enslige ved å gi fordeler til gifte par, bygget på rigide kjønnsrollemønstre, førte til undertrykkelse av kvinner og hadde en uheldig kobling til kirken.¹⁵⁵ Dette standpunktet gjorde seg gjeldende i flere år innen homobevegelsen, selv om det også ble utfordret. På 1980-tallet begynte flere og flere å endre mening om ekteskap og ekteskapslignende ordninger, noe som også skapte splittelser innad i homobevegelsen. DNF-48 begynte i dette tidsrommet å drive korrespondanse med ulike politikere angående regulering av likekjønnet samliv, bl.a. med ulike politiske parti og departementer.¹⁵⁶ Samtidig åpnet både Venstre og Sosialistisk Venstreparti i denne perioden opp for registrert samliv for likekjønnede par i sine partiprogram.

I 1988 ble som følge partnerskapsgruppen opprettet, en gruppe bestående av medlemmer fra DNF-48 og Fellerrådet for homofile organisasjoner (FHO), som skulle arbeide for å skaffe en partnerskapslov etter modell av loven som var planlagt innført i Danmark.¹⁵⁷

Den danske homobevegelsen hadde vært langt mer positivt innrettet til ekteskap og ekteskapslignende ordninger enn den norske bevegelsen, og hadde i lang tid drevet med lobbyvirksomhet ovenfor danske politikere. Danmark ble det første landet i verden til å innføre en partnerskapslov for likekjønnede par, bl.a. på grunn av dette målrettede lobbyarbeidet. Den danske partnerskapsloven, som ble vedtatt i 1989, gav samme rettigheter til likekjønnede registrerte par som ulikekjønnede gifte par, med unntak av på tre punkter: man fikk ikke rett til å adoptere, man fikk ikke rett til kirkelig vigsel og det var krav om dansk statsborgerskap for begge parter som inngikk registrert partnerskap. Innførselen av loven i Danmark bidro til at den norske homobevegelsen endelig tok et felles standpunkt, og begynte sammen å drive

¹⁵⁵ Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, Samliv og familie, mappe 1 og 2.

¹⁵⁶ Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, Samliv og familie, mappe 1 og 2. DNF-48 korresponderte bl.a. med ulike politiske partier, stortingsrepresentanter, Nordisk Råd, Justisdepartementet og Sosialdepartementet.

¹⁵⁷ Skeivt arkiv. Lindstad, Gro, Partnerskapslov/lovregulert samliv, mappe 8.

lobbyvirksomhet for en lik lov i Norge. Partnerskapsgruppen ble en viktig aktør i dette arbeidet, da de jobbet målrettet med lobbyarbeid ovenfor regjeringen og Stortinget.¹⁵⁸

5.1 Partnerskapslovens saksgang

Lov om registrert partnerskap ble vedtatt 1. april 1993, etter at et privat lovforslag om loven først ble fremmet sommeren 1990.¹⁵⁹ Lov om registrert partnerskap innebar, i likhet med den danske partnerskapsloven fra 1989, de samme bestemmelsene som ekteskapsloven, med unntak av på to punkter: Man fikk ikke rett til å adoptere, og man fikk ikke rett til kirkelig vigsel. Loven ble opphevet i 2009 av den nye ekteskapsloven, som åpnet opp for at likekjønnede par kunne inngå ekteskap. Par som allerede hadde inngått partnerskap fikk beholde denne statusen om de ønsket, men nye par hadde ikke lenger denne muligheten.¹⁶⁰

Lov om registrert partnerskap ble først fremmet som et privat lovforslag av fem storingsrepresentanter i 1990; Lisbeth Holand (SV), Kristin Halvorsen (SV), Grete Knudsen (Ap), Trond Jensrud (Ap) og Jan Erik Fåne (FrP). Forslaget om å innføre loven ble nedstemt i Odelstinget, og ble i stedet oversendt til regjeringen for utredning, med 36 mot 30 stemmer. SV var det eneste partiet som samlet gikk inn for at lovforslaget skulle vedtas, i tråd med politikken i partiprogrammene deres, mens KrF var det eneste partiet som gikk samlet mot forslaget. Ap, Sp, FrP og Høyre var alle delte.¹⁶¹

Barne- og familieminister, Grete Berget (Ap), la frem regjeringens utredning våren 1993. De fremmet et nær identisk forslag som det tidligere private lovforslaget. I innstillingen fra forbruker- og administrasjonskomiteen gikk flertallet, bestående av Ap, SV og Høyre, inn for å vedta loven, mens FrP og KrF kom med ulike merknader til lovforslaget. KrF gikk imot forslaget, sammen med en representant fra FrP, mens det andre FrP-medlemmet i komiteen gikk inn for lovforslaget. I innstillingen gjorde både Høyre og FrP det klart at selve partiene var delt, og kom til å fristille representantene sine i Odels- og Lagtinget.¹⁶²

¹⁵⁸ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 174-175.

¹⁵⁹ L.tid. 1992-1993, 38-54.

¹⁶⁰ Rydström, *Odd couples*, 152-157.

¹⁶¹ O.tid. 1990-1991, 317-339.; Venstre var ikke representert på Stortinget i denne perioden, og er derfor ikke del av analysen. Partiet Framtid for Finnmark, også kjent som Aune-lista, hadde en representant i denne perioden. Jeg har ikke vurdert dette partiet som spesielt markant partnerskapsdebatten eller som et parti som har skilt seg fra andre parti i retorikk, og har på grunn av dette, samt at partiet kun hadde en representant, valgt å ikke ta det med i analysen.

¹⁶² Innst. O. nr. 70, 1992-1993, 7-12.

Innstillingen ble behandlet i Odelstinget 29. mars samme år. Loven ble der bifalt med 58 mot 40 stemmer, og videresendt Lagtinget.¹⁶³ I Odelstinget stemte SV og Ap samlet for. KrF var det eneste partiet som stemte samlet mot lovforslaget. De resterende partiene Høyre, Sp og FrP var delt i Odelstinget. 19 av 26 H-representanter, 3 av 9 FrP-representanter og 6 av 8 SP-representanter stemte mot forslaget i Odelstinget.¹⁶⁴

I Lagtinget ble loven vedtatt, med 18 mot 16 stemmer.¹⁶⁵ Loven ble altså godkjent med god margin i Odelstinget, men i Lagtinget var situasjonen mer usikker. Flere aviser viste til at Arbeiderpartiet hadde flere usikre medlemmer i Lagtinget, og at forkjemperne for loven trengte alle ja-stemmene de kunne få. Odelstingspresidenten var imot lovforslaget og kunne han ha brukt sin dobbeltstemme om det ble 17 mot 17 stemmer.¹⁶⁶ På grunn av manglende voteringslister fra Lagtinget og oversikter over hvem som møtte i Lagtinget, er det vanskeligere å konstatere hvem som stemte hva i Lagtinget.¹⁶⁷ Media viser imidlertid til at FrP, Sp og KrF stemte enstemmig mot å bifalle Odelstingsvedtaket, sammen med en representant fra Ap og et ukjent antall fra H. Tre av Høyres medlemmer stemte for forslaget, sammen med de resterende Ap-medlemmene og muligens noen fra SV.¹⁶⁸

Partifordelingen i partnerskapsaken var altså svært lik partifordelingen som man så i Stortinget ved særskilt strafferettslig vern for homofile. SV og Ap gikk inn for særskilt diskrimineringsvern for homofile i 1981, mens KrF var det eneste partiet som var imot. Sp og Høyre var delt i saken, men stemte i hovedsak mot forslaget. Det samme mønsteret finner man altså i partnerskapsaken, med det unntak av at FrP også hadde gått inn på Stortinget i denne perioden. FrP delte seg i to i denne saken, med et flertall som var imot forslaget, i likhet med Høyre og SP. Flere partier så på denne saken som et «samvittighetsspørsmål», i likhet med saken om særskilt strafferettslig vern for homofile. Særskilt straffevern for homofile var et verdispørsmål som dreiet seg om yringsfrihet, mens partnerskapslovens verdispørsmål av en annen art.

¹⁶³ O.tid., 1992-1993, 541.

¹⁶⁴ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 29.03.1993, sak 4.

¹⁶⁵ L.tid., 1992-1993, 54.

¹⁶⁶ Stavanger Aftenblad, 02.04.1993, 3; Arbeiderbladet, 01.04.1993.

¹⁶⁷ Personlig kommunikasjon i e-post fra Stortingsarkivet, 06.11.2019.

¹⁶⁸ Stavanger Aftenblad, 02.04.1993, 3.

5.2 Hovedlinjer i partnerskapsdebatten

Så hva viser debatten rundt partnerskapsloven oss om skeiv politikk som fenomen? Hva snakket stortingsrepresentantene om da de snakket om skeiv politikk, i dette tilfellet partnerskapsloven? Var det slik at ulike måter å snakke om partnerskapsloven kjempet om å være den «rette» måten å tale om dette? Jeg har analysert debattene fra Odelstinget og Lagtinget i 1993 knyttet til partnerskapsloven for å få øye på et regelmessig mønster, eller mønstre, av talemåter om rettslig regulering av likekjønnede par.

I stortingsdebattene om partnerskapsloven var det noen klare mønstre som gjorde seg gjeldende med tanke på hvordan stortingspolitikere snakket om likekjønnet samliv og reguleringen av dette. Ordsiftet var preget av at politikere, enten de var for eller imot innføringen av partnerskapsloven, påberopte seg verdier som toleranse, anti-diskriminering, respekt og likeverd ovenfor likekjønnede par i deres argumentasjon. For politikere hadde disse ordene imidlertid ulikt meningsinnhold avhengig av synspunktet deres på saken. For eksempel innebar likeverd for forkjemperne av loven at man så på homofile og bifiles samliv som likeverdig med heterofiles samliv, mens likeverd for motstandere innebar at man sidestilte homofile og bifiles menneskeverd med heterofiles menneskeverd, selv om man ikke sidestilte samlivet til disse gruppene.¹⁶⁹ Anti-diskriminering var som nevnt et annet slikt eksempel. For forkjemperne innebar diskriminering at man så på homofile og bifile som en diskriminert minoritetsgruppe som ikke hadde like rettigheter og valgmuligheter som heterofile, altså majoritetsbefolkningen. Å gi likekjønnede par tilgang til registrert partnerskap var en anti-diskriminerende handling.¹⁷⁰ Motstanderne la derimot en annen betydning i ordet; ved å gi likekjønnede par rett til registrert partnerskap diskriminerte man andre grupper av samboende mennesker, slik som f.eks. søsken og foreldre med voksne barn som bodde sammen. For dem var det å være imot loven anti-diskriminerende, siden de så på loven som diskriminerende.¹⁷¹ Det var altså to tydelige grupperinger som konkurrerte om å ha det «rette» meningsinnholdet da de snakket om likekjønnet samliv, altså to konkurrerende diskurser.

Når man snakket om partnerskapsloven så snakket man i hovedsak om ekteskapet, dette var selve kjernen i debattene om partnerskapsloven. De to konkurrerende diskursene gjorde seg gjeldende også ved dette. Lovens motstandere, representanter fra Kristelig Folkeparti og flertallet i Høyre, Senterpartiet og Fremskrittspartiet, representerte en *bevaringsdiskurs*. De

¹⁶⁹ O.tid. 1992-1993, 509. Marit Rotnes (Ap).; O.tid. 1992-1993, 524. Solveig Sollie (KrF).

¹⁷⁰ O.tid. 1992-1993, 528. Trond Jensrud (Ap).

¹⁷¹ O.tid. 1992-1993, 530. Harald Ellefsen (KrF).

snakket om partnerskapsloven som en trussel mot den bestående samfunnsstruktur og verdigrunnlaget i samfunnet, mens lovens forkjempere, representanter fra Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og mindretallet i Høyre, Senterpartiet og Fremskrittspartiet, snakket om forslaget som en bekreftelse av, og utvikling av, den bestående samfunnsstruktur og verdigrunnlaget i samfunnet.¹⁷² Under debattene fungerte ekteskapet som en representasjon for nettopp den bestående samfunnsstruktur. For motstanderne representerte partnerskapsloven, i Eleonore Bjartveit (KrF) ord, «... et klart brudd med vår kulturtradisjon, der ekteskapet mellom mann og kvinne, barna som oftest følger etter, og familien disse danner, er selve bærebjelken i samfunnet.» Motstanderne mente at partnerskapsloven innbar en sidestilling av registrert partnerskap og ekteskap, noe som undergravde ekteskapets tradisjonelle særstilling i det norske samfunnet.¹⁷³ Forkjemperne av loven, som representerte en *utviklingsdiskurs*, var imidlertid av den oppfatningen at partnerskapsloven, om noe, ville kunne styrke ekteskapet. Paul Chaffey (SV) uttalte bl.a.: «... for den normen som er grunnleggende i forhold til et ekteskap – normen om et forpliktende samliv og om å leve sammen i gode og onde dager – er faktisk også det som er ment å være kjernen i det registrerte partnerskapet.»¹⁷⁴ Videre mente de at partnerskapsloven var et naturlig steg videre på grunn av den verdiendringen som hadde funnet sted i samfunnet, og man var kommet dit at samfunnet kunne godta at ekteskapets grunnlag også kunne være grunnlaget for likekjønnede pars forhold.¹⁷⁵

I motsetning til debatten om særskilt strafferettslig vern i 1981, var denne debatten preget av en essensialistisk diskurs og en konstruktivistisk diskurs i synet på homofili. Den essensialistiske diskursen gikk ut på at homofile og lesbiske var «født sånn», mens den konstruktivistiske diskursen gikk ut på at de var «blitt sånn». Enkelte av motstanderne av partnerskapsloven argumenterte med utgangspunkt i en konstruktivistisk diskurs, slik som f.eks. Edvard Grimstad (Sp). Han var av den oppfatning av at homofili var «... en ervervet egenskap som også kan endres.» Han gikk derfor hardt ut mot partnerskapsloven, som han mente var en oppfordring til homofili, ikke bare en aksept av homofili.¹⁷⁶ Den konstruktivistiske diskursen ble møtt av en essensialistisk diskurs, men den var mindre fremtredende ved debatten. Sps Tove Kari Viken var en av dem som ga uttrykk for denne diskursen. «Å være homofil er ikke noe en bestemmer seg for å være, det er noe en er.» uttalte hun bl.a. under debatten. Dette synet på homofili ble brukt for å understreke at homofile fortjente de samme rettighetene som heterofile med tanke

¹⁷² L.tid. 1992-1993, 43-44. Eleonore Bjartveit (KrF).; L.tid. 1992-1993, 42-43. Paul Chaffey (SV).

¹⁷³ L.tid. 1992-1993, 43-44. Eleonore Bjartveit (KrF).

¹⁷⁴ L.tid. 1992-1993, 42. Paul Chaffey (SV).

¹⁷⁵ O.tid. 1992-1993, 531. Inger Pedersen (Ap).

¹⁷⁶ L.tid. 1992-1993, 47. Edvard Grimstad (Sp).

på juridisk bindende samboerskap.¹⁷⁷ De ulike løsningene var knyttet til forestillingene om at man var «født sånn, og dermed ikke kunne noe for det, eller at man var «blitt sånn», og dermed kunne noe for det.

5.3 Partiene i Odelstinget og Lagtinget

Det var altså enighet innad i noen av stortingspartiene angående partiets syn på partnerskapsloven, men ikke i alle. Representantene fra Arbeiderpartiet, med ett unntak, og Sosialistisk Venstreparti stemte samlet for forslaget.¹⁷⁸ Kristelig Folkeparti stemte samlet mot. Senterpartiet, Fremskrittspartiet og Høyre delte seg imidlertid i to. Jeg vil nå gjennomgå alle disse partiene som var til stede under debattene i Odelstinget og Lagtinget, parti for parti. Ved å gjennomgå parti for parti vil jeg vise enighet og uenighet innad, og med andre parti, samtidig som jeg kan undersøke partipolitiske mønstre og betydningen av fristilling i denne saken. Jeg vil begynne med partiet som stemte samlet for lov om registrert partnerskap, SV, og så jobbe meg mot partiet som stemte samlet mot lovforslaget, KrF.

5.3.1 Sosialistisk Venstreparti

Ut fra partiprogrammene hadde SV den tydeligste skeive politiske profilen av partiene representert på Stortinget under partnerskapsdebatten.¹⁷⁹ Partiet hadde allerede i 1981 gått inn for å sidestille heterofilt og homofilt samliv i partiprogrammet sitt for perioden 1981-1985, noe de igjen fulgte opp i valgprogrammene fra 1985 og 1989.¹⁸⁰ Denne programfestede politikken ble fulgt opp i praksis, først ved at to medlemmer av SV, sammen med tre andre representanter, fremmet et privatlovforslag om registrert partnerskap i 1990. Da det private forslaget ble behandlet i Odelstinget var SV i utgangspunktet det eneste partiet som gikk enstemmig inn for å vedta forslaget. De forandret imidlertid senere standpunkt for å få flertall for å sende forslaget til utredning hos regjeringen, med mål om å senere kunne få saken igjennom på Stortinget.¹⁸¹ Med bakgrunn i dette gikk partiet enstemmig inn for partnerskapsloven da den igjen ble tatt opp

¹⁷⁷ L.tid. 1992-1993. Tove Kari Viken (Sp).

¹⁷⁸ Med ett unntak i Arbeiderpartiet, Leiv Stensland i Lagtinget. Se L.tid. 1992-1993, 47.

¹⁷⁹ Venstre hadde i likhet med SV en tydelig skeiv politisk profil i denne perioden. Partiet var imidlertid ikke representert på Stortinget i denne perioden, og er derfor ikke del av denne analysen.

¹⁸⁰ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1981, «Familiepolitikk».; Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1985, «Omsorgs- og samlivpolitikk».; Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1989, «Homofiles rettigheter».

¹⁸¹ O.tid. 1990-1991, 338.

på Stortinget i 1993.¹⁸² Partiet gikk også enstemmig inn for å vedta lov om særskilt strafferettslig vern for homofile i 1981, så man kan se konturen til et partipolitiske mønster hos SV over tid ved at de har gått tydelig inn for en liberalisering av homofiles rettigheter.

Særlig to argument gjorde seg gjeldende for SV-representantenes: argument som gikk på likestilling og på holdningsendring gjennom lovendring. Spørsmålet om registrert partnerskap ble beskrevet som et spørsmål om grunnleggende rettigheter i samfunnet, om menneskerettigheter. Retten til å kunne velge om man ønsket å gå inn i varig forpliktende samliv, på lik linje med heterofile par, burde, ifølge SV, være en menneskerett. Partnerskapsloven, som da ville skape likestilling mellom likekjønnede og ulikekjønnede par, ville også kunne komme til å fungere som et redskap mot diskriminering.¹⁸³ «Haldningar blir ikkje minst påverka av styresmaktenes politikk og lovgiving» hevdet Kjellbjørg Lunde (SV), som et argument for å innføre loven. Hun viste til hvordan loven ville ha en holdningsskapende effekt i samfunnet, og redusere diskriminering.¹⁸⁴ Her kan man se en klar parallell til partiets synspunkt i 1981 i diskrimineringsdebatten, hvor partiet også var svært opptatt av lovens holdningsskapende effekt for å redusere diskriminering av homofile.

En annen form for argumentasjon dreiet seg om ekteskapets stilling i samfunnet. Denne argumentasjonen fungerte som et svar til motstanderne av loven, som hovedsakelig var negativt innstilt til registrert partnerskap på grunn av at de mente det ville nedvurdere ekteskapet særstilling.¹⁸⁵ SV var av en annen oppfatning, nemlig at registrert partnerskap ikke var en trussel mot ekteskapet, men om noe et bevis for hvor viktig ekteskapets stilling var i samfunnet. Ekteskapet og partnerskapet hadde nemlig samme norm til grunn – forpliktende samliv.¹⁸⁶

5.3.2 Arbeiderpartiet

Med unntak av én representant, stemte alle i Arbeiderpartiet for partnerskapsloven.¹⁸⁷ Med bakgrunn i dette kan man se et klart partipolitisk mønster i denne saken. Hvis man ser på saken om særskilt strafferettslig vern for homofile i 1981 finner man det samme, nemlig at Ap fremmet et homopolitisk forslag og stemte samlet for det. Arbeiderpartiet hadde ikke gjort vedtak i partiprogrammene sine om å støtte saken, men det var regjeringen selv som fremmet

¹⁸² Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 29.03.1993, sak 4.; Stavanger Aftenblad, 02.04.1993, 3.

¹⁸³ L.tid. 1992-1993, 42-43. Paul Chaffey (SV).

¹⁸⁴ O.tid. 1992-1993, 504-506. Kjellbjørg Lunde (SV).

¹⁸⁵ O.tid. 1992-1993, 498. Kjell Magne Bondevik (KrF).

¹⁸⁶ L.tid. 1992-1993, 42-43. Paul Chaffey (SV).

¹⁸⁷ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 29.03.1993, sak 4.; Stavanger Aftenblad, 02.04.1993, 3. L.tid. 1992-1993, 47. Den ene representanten gir ingen begrunnelse for hvorfor han stemte mot, og jeg har derfor valgt å ikke greie ut om hans synspunkt.

forslaget.¹⁸⁸ Da forslaget om lov om registrert partnerskap først ble fremmet som et privat lovforslag i 1990, var to av de fem forslagsstillerne fra Ap, Trond Jensrud og Grete Knudsen. Arbeiderpartiet stemte den gang for å oversende saken til regjeringen, altså Gro Harlem Brundtlands tredje regjering, for utredning. Regjeringen fremmet så forslag om en nær identisk lov i 1993, som alle med unntak én representant stemte for. Representantene var ikke bundet i denne saken, men til tross for dette var det altså kun en representant som ikke stemte med partiet.¹⁸⁹ Ap, som regjeringsparti, fremmet selv forslaget om registret partnerskap. I slike tilfeller er det uvanlig at medlemmer av partiet stemmer imot forslag fremsatt av seg selv. *Klassekampen* kunne imidlertid melde at enigheten innad i Ap trolig hadde sammenheng med behandlingen av vern av vassdrag som tok sted samme dag i Odelstinget. Enkelte representanter i partiet ønsket visstnok å gå mot gruppen, og stemme for vern av noen ekstra elver. De var imidlertid redd for at hvis de brøt med partilinja i vassdrag-saken, kom andre til å bryte med partilinja i partnerskaps-saken.¹⁹⁰ Jens Rydström viser også til dette i et intervju med Jensrud i boken *Odd Couples* (2011), hvor Jensrud beskriver dette kompromisset mellom AUF, som var sterkt for partnerskapsloven, og «kraftsosialistene» i Ap, som var mot elvevern av hensyn til kraftkrevende industri.¹⁹¹

For Ap var det særlig to aspekt ved partnerskapsloven som var sentrale: å vise aksept for likekjønnede parforhold og å dekke behov for rettslig regulering av slike forhold.¹⁹² Partiet skilte seg dermed litt fra SV i hva de la mest vekt på. Magnar Sæthre (Ap) la blant annet vekt på at de håpet at hvis Stortinget gikk inn for registrert partnerskap ville det kunne minske diskriminering og stigma rundt homofili, samtidig som loven dekket reelle behov i likekjønnede parforhold. For ham handlet det også om å gi homofile valgmuligheter på linje med heterofile til å inngå forpliktende samliv, altså det de anså som juridisk likestilling. Dette inngikk i en utviklingsfortelling om homofile som en minoritet som stadig var blitt undertrykt, som for bare ca. 20 år siden var kriminalisert. Så selv om homofile fortsatt ble diskriminert i samtiden, var partnerskapsloven en mulighet for majoriteten å sørge for juridisk rettferdighet for denne minoritetsgruppen.¹⁹³

¹⁸⁸ Ot.prp. nr. 32.

¹⁸⁹ L.tid. 1992-1993, 51. Rikard Olsvik (Ap).

¹⁹⁰ *Klassekampen*, 14.04.1993, 7.

¹⁹¹ Rydström, *Odd Couples*, 100-101.

¹⁹² O.tid. 1992-1993, 495-498. Magnar Sæthre (Ap).

¹⁹³ O.tid. 1992-1993, 495-498. Magnar Sæthre (Ap).

Det var også viktig for partiet å påpeke at partnerskap ikke var det samme som ekteskap, at det bare var ekteskapsliknende.¹⁹⁴ Partiet avviste med bakgrunn i dette kritikken om at lovforslaget undergravde ekteskapets særstilling i samfunnet, da de så på det som noe separat og bare inspirert av ekteskapet. Ekteskap mellom likekjønnede par var kontroversielt, og flere medlemmer uttrykte at de stemte for loven med forbehold om at man ikke senere ville åpne opp for adopsjon og vigsel for likekjønnede par, selv om partiet ikke hadde fattet et prinsipielt vedtak om dette.¹⁹⁵

5.3.3 Senterpartiet

Senterpartiet var delt i saken om registrert partnerskap, og et flertall av representantene var imot.¹⁹⁶ Partnerskapsloven ble, i likhet med lov om særskilt strafferettslig vern for homofile, ansett som et verdispørsmål innad i partiet. Man ble derfor fristilt til å stemme etter egen samvittighet, da partiet mente saken dreiet seg om den enkeltes verdigrunnlag.¹⁹⁷ Man kan derfor ikke se et klart partimønster i denne saken. Man kan imidlertid se konturene til et annet mønster, nemlig at partiet har vært delt og fristilt i saker knyttet til homofili over tid. Partiet var også delt i 1981 da særskilt strafferettslig vern for homofile ble diskutert.

På den ene siden finner man representantene som var mot, som hovedsakelig begrunnet dette synet med at en innføring av registrert partnerskap ville undergrave ekteskapets særstilling i samfunnet.¹⁹⁸ Synet på ekteskapets særstilling i samfunnet var også del av partiets partiprogram, hvor det var programfestet «At ekteskapet blir sett på og vernet om som den grunnleggende samlivsform.»¹⁹⁹ Partiet viste likevel forståelse for at den nåværende juridiske situasjonen for likekjønnede par var mangelfull, spesielt i tilfeller ved samlivsbrudd. Magnus Stangeland (Sp) tok til orde for at dette burde løses gjennom husstandsfellesskapsloven, ikke lov om registret partnerskap.²⁰⁰ I tillegg til ønsket om å bevare ekteskapets særstilling og at man fant husstandsfellesskapsloven til å være et bedre alternativ enn partnerskapsloven, hadde partiet også medlemmer som var imot loven av andre grunner. Edvard Grimstad (Sp) mente at loven var dårlig utformet samt at den ville sende ut et «uheldig signal til samfunnet» Ved å vedta lov om registrert partnerskap viste man ikke bare aksept for likekjønnet samliv, man oppfordret

¹⁹⁴ L.Tid. 1992-1993, 48-49. Grete Berget (Ap).

¹⁹⁵ L.Tid. 1992-1993, 51. Rikard Olsvik (KrF); O.tid. 1992-1993, 516-517. Grete Berget (Ap).

¹⁹⁶ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 29.03.1993, sak 4.; Stavanger Aftenblad, 02.04.1993, 3.

¹⁹⁷ O.tid. 1992-1993, 511-512. Anne Enger Lahnstein (Sp).

¹⁹⁸ L.tid. 1992-1993, 44. Magnus Stangeland (Sp).

¹⁹⁹ Senterpartiet, Arbeidsprogram, 1985, «Familiepolitikk».

²⁰⁰ L.tid. 1992-1993, 44. Magnus Stangeland (Sp). Husstandsfellesskapsloven var som nevnt en felles juridisk ordning for alle som bodde sammen, uavhengig av relasjon.

også mennesker til å inngå dette, ifølge Grimstad. Han skrev seg inn i en konstruktivistisk diskurs, da han mente at homofili ikke var noe medfødt, men noe ervervet som kunne endres.²⁰¹ Det ble også pekt på at ekteskapet tradisjonelt var en ramme rundt mor, far og barn, og at ved å ikke kunne få barn med partner hadde ikke likekjønnede par behov for å inngå ekteskap.²⁰²

Et mindretall i partiet var allikevel for partnerskapsloven. For dem dreiet saken seg bl.a. om likestilling; «homofile bør så langt råd er, ha de samme rettigheter og forpliktelser som heterofile», uttalte Ragnhild Queseth Haarstad (Sp). Ifølge dem burde lovverket legge til rette for forpliktende samliv, uavhengig av kjønn. Mindretallet i Sp så heller ikke på husstandsfellesskapsloven som tilstrekkelig til å dekke likekjønnede pars behov. I stedet for å endre den loven, slik flertallet i partiet ønsket, ville de heller å gå inn for lov om registrert partnerskap på grunn av at det var forskjell på parforhold og søskenforhold. Den holdningsskapende effekten av å vedta loven var også en viktig faktor for mindretallet, i likhet med for SV og Ap. Mindretallet i Sp mente nemlig at ved å vedta loven ville man bekjempe stigma og intoleranse ovenfor homofile.²⁰³ Det ble også avvist at partnerskapsloven ville føre til en nedvurdering av ekteskapets særstilling, slik andre i partiet hevdet.²⁰⁴

5.3.4 Høyre

Høyre var også delt i denne saken, med argument om at spørsmålet om partnerskapsloven ble ansett som et «samvittighetsspørsmål». På grunn av det ble representantene fristilt, i henhold til tradisjonen i Høyre. Partiet hadde diskutert seg frem til at konservatismen, partiets ideologiske forankring, åpnet opp for begge synspunkt på partnerskapsloven.²⁰⁵ Et mindretall av representantene var i favør av partnerskapsloven, mens et flertall var imot.²⁰⁶ Partiet var også delt i 1981 i saken om særskilt strafferettslig vern for homofile. Den gangen var det imidlertid i favør av særskilt strafferettslig vern. Man kan på bakgrunn av dette ikke identifisere et klart partipolitisk mønster for eller imot i denne saken, ei heller et mønster over tid i skeive politiske saker. Man ser imidlertid konturene til et «fristillings mønster» i skeive politiske saker, hvor denne typen spørsmål blir overlatt til hver enkelt representant.

Hovedproblemet med partnerskapsloven for flertallet i Høyre var at de mente loven gikk for langt i å likestille registrert partnerskap med ekteskap. Kaci Kullmann Five (H) la bl.a. vekt på

²⁰¹ L.tid. 1992-1993, 47. Edvard Grimstad (Sp).

²⁰² O.tid. 1992-1993, 511-512. Anne Enger Lahnstein (Sp).

²⁰³ O.tid. 1992-1993, 536. Ragnhild Queseth Haarstad (Sp).

²⁰⁴ O.tid. 1992-1993, 538. Tove Kari Viken (Sp).

²⁰⁵ O.tid. 1992-1993, 518. Kaci Kullmann Five (H).

²⁰⁶ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 29.03.1993, sak 4.; Stavanger Aftenblad, 02.04.1993, 3.

at ekteskapet var en gammel institusjon forankret i forholdet mellom mann og kvinne, som la rammer rundt barns oppvekst. Hun hevdet også at flertallets motstand mot partnerskapsloven ikke hadde noe med fordommer mot homofile å gjøre, men likestillingen mellom partnerskapsloven og ekteskapsloven. I stedet for en partnerskapslov var partiet heller villig til å utvide husstandsfellesskapsloven, i likhet med flertallet i Sp.²⁰⁷ Noen av representantene mente dessuten at partnerskapsloven virket diskriminerende ovenfor andre som bodde sammen som ikke fikk mulighet til å inngå registrert partnerskap.²⁰⁸ En ting som skiller Høyres flertalls argumentasjon fra Senterpartiets flertalls argumentasjon, er fraværet av argument som dreiet seg om signaleffekten av å vedta partnerskapsloven – Høyre la ikke vekt på noen negativ holdningsskapende effekt av å vedta loven.

Representantene som var for lovforslaget la derimot vekt på at homofile burde gis muligheten til å kunne regulere sine samliv gjennom en bindende avtale. I likhet med SV, ble ikke partnerskapsloven sett på som en trussel mot ekteskapet, slik noe representantene gjorde, men en styrke. Forkjemperne for loven så det som naturlig at ekteskapet var inspirasjonen til partnerskapsloven, og at dette vitnet om ekteskapet særskilte stilling i samfunnet.²⁰⁹ Man avviste også argumentet om at å få barn var den eneste grunnen til å gifte seg.²¹⁰ Mindretallet var også opptatt av den mulige holdningsskapende effekten loven kunne få, i likhet med alle de andre partiene som argumenterte for loven. Mindretallet håpte ville bidra til å redusere stigma og diskriminering ovenfor homofile. Representantene hadde ikke tro på at man ville få samme effekt ved å utvide husstandsfellesskapsloven som man ville få ved en egen lov, altså partnerskapsloven.²¹¹ Det ble også vist til at man anså det som to ulike ting å «leve sammen» og å «bo sammen», og at det å leve sammen gjerne gjorde forholdene mer kompleks og ga større behov for regulering.²¹² De viste også forståelse for synet til de som mente partnerskapsloven brøt med tradisjoner, men så selv på loven som et resultat av utvikling i samfunnet.²¹³

5.3.5 Fremskrittspartiet

Fremskrittspartiet var, i likhet med Høyre og Senterpartiet, delt i denne saken. Flertallet var imot loven, mens et mindretall var for. For FrP ble det ikke gitt eksplisitt uttrykk for at saken

²⁰⁷ O.tid. 1992-1993, 518-520. Kaci Kullmann Five (H).

²⁰⁸ O.tid. 1992-1993, 525-526. Harald Ellefsen (H).

²⁰⁹ O.tid. 1992-1993, 500-501. Annelise Høegh (H).

²¹⁰ L.tid. 1992-1993, 49. Jo Benkow (H).

²¹¹ O.tid. 1992-1993, 500-501. Annelise Høegh (H).

²¹² L.tid. 1992-1992, 44-46. Erna Solberg (H).

²¹³ O.tid. 1992-1993, 500-501. Annelise Høegh (H).

var et «samvittighetsspørsmål», selv om det trolig var den underliggende grunnen til at partiet ble fristilt.²¹⁴ På bakgrunn av dette kan man ikke se et partipolitiskmønster innad i FrP. Partiet var heller ikke representert på Stortinget da særskilt strafferettslig vern for homofile ble behandlet i 1981, så man kan ikke dra noen konklusjoner om et mønster over tid for saker knyttet til homofile. Da det private lovforslaget om lov om registrert partnerskap først ble fremmet i 1990 var en av de fem representantene bak forslaget et FrP-medlem, Jan Erik Fåne. Partiet hadde ikke vedtatt programformuleringer som kunne gi føringer i partiets syn på saken.²¹⁵ Det var altså tilsynelatende åpent hva partiet ville gå inn for i denne saken.

Motstanderne av loven tok i bruk flere ulike argument, men i likhet med Høyres og Sps flertall, var ekteskapets særstilling hovedargumentet. Selv om man ikke anså homofili i seg selv som årsaken til at ekteskapet som institusjon var truet, så anså man partnerskapsloven som ett av flere tiltak som undergravde ekteskapets stilling i samfunnet. Steinar Maribo (FrP) var, i likhet med motstanderne i Sp, opptatt av signaleffekten ved å vedta partnerskapsloven, da han mente dette alminneliggjorde homofili. Han var redd denne alminneliggjøringen ville være skadelig for barn og unge.²¹⁶ Maribo representerte altså et konstruktivistisk syn på homofili, i likhet med enkelte andre motstandere av lovforslaget. Representanter fra partiet anså også loven som diskriminerende overfor andre som bodde sammen, da likekjønnede par ville få andre rettigheter enn f.eks. søsken som delte husstand.²¹⁷

Mindretallet var uenig i mye av denne argumentasjonen. For dem var partnerskapsloven på ingen måte en trussel mot ekteskapet.²¹⁸ Karl Sørmo (FrP) ønsket å oppfordre til stabile og forpliktende parforhold, og så på registrert partnerskap som den optimale løsningen. Han mente også at husstandsfellesskapsloven ikke ville være optimal, da han så en klar distinksjon mellom å «bo sammen», som husstandsfellesskapsloven la til rette for, og å «leve sammen», som partnerskapsloven la til rette for.²¹⁹ Representantene la også vekt på den holdningsskapende effekten de mente loven kunne få – nemlig å redusere stigma og å styrke homofiles integritet.²²⁰ Dette var et gjennomgående argument for alle partiene som støttet lovforslaget.

²¹⁴ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 29.03.1993, sak 4.; Stavanger Aftenblad, 02.04.1993, 3.; O.tid. 1992-1993, 503. Steinar Maribo (FrP).

²¹⁵ Se Fremskrittspartiets partiprogram perioden 1981-1992.

²¹⁶ O.tid. 1992-1993, 503-504. Steinar Maribo (FrP).

²¹⁷ L.tid. 1992-1993, 40-42. Jens Marcussen (FrP).

²¹⁸ O.tid. 1992-1993, 528. Jan Erik Fåne (FrP).

²¹⁹ O.tid. 1992-1993, 521. Karl Sørmo (FrP).

²²⁰ O.tid. 1992-1993, 528. Jan Erik Fåne (FrP).

5.3.6 Kristelig Folkeparti

I denne saken kan man se et tydelig partipolitisk mønster hos Kristelig Folkeparti, som sammen med Sosialistisk Venstreparti var eneste parti til å stemme helt samlet.²²¹ Partiet gikk enstemmig imot forslaget om lov om registrert partnerskap. Partiet hadde også tidligere gått enstemmig imot forslaget om særskilt strafferettslig vern for homofile i 1981. Med bakgrunn i dette, kan man se konturene til et politisk mønster over tid i saker som gjelder skeiv politikk, nemlig å stemme mot liberaliserende skeive politiske forslag.

Partnerskapsloven var ekstra betent for KrF, da den daværende ungdomslagslederen, Anders Gåsland, året før hadde stått offentlig frem som homofil. Ikke nok med det, han var også en forkjemper for partnerskapsloven. Dette skapte naturligvis uroligheter innad i KrF.²²² I tillegg til dette, var saken i seg selv et moralspørsmål av aller høyeste grad i partiets øyne. Den dreiet seg om lange, kristne tradisjoner i det norske samfunn som nå ble truet. Hvis man innførte denne loven ville man, ifølge parlamentariske leder i KrF, Kåre Gjønnes, «legge en ny brikke til et samfunn i forvitring»²²³ Per Sævik sa det slik: «... dette lovverket prinsipielt vil ha den desidert største negative konsekvens for folk og land sidan Stortingets fleirtal gjekk inn for fri abort.»²²⁴ For KrF handlet denne saken i hovedsakelig om ekteskapets stilling i samfunnet, som de mente ville bli undergravid av partnerskapsloven. Dette var selve kjernen i argumentasjonen til partiet. De mente at loven i realiteten innebar en likestilling av registrert partnerskap og ekteskap, noe som for dem var uakseptabelt.²²⁵ Partiets programformuleringer speiler i stor grad denne praktiske politikken; de fleste av partiets partiprogram tar opp ekteskapets verdi.²²⁶ Partiet trakk også inn adopsjon ved flere anledninger, selv om loven ikke åpnet for dette.²²⁷ Dette ble trolig gjort fordi adopsjon for likekjønnede par var enda mer kontroversielt enn partnerskapsloven, og KrF-representantene håpte at ved å overbevise andre representanter om at adopsjon var neste steg ville de bli mer tilbøyelige til å stemme mot forslaget. Partileder Kjell Magne Bondevik (KrF) åpnet også opp for å utvide husstandsfellesskapsloven for å sikre flere rettigheter til alle som delte husstand, slik de andre partiene som var imot loven også hadde gjort. Han anså dette som et bedre alternativ enn partnerskapsloven, da han mente det ikke ville røre ved ekteskapets

²²¹ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 29.03.1993, sak 4.; Stavanger Aftenblad, 02.04.1993, 3.

²²² Gåsland, *Alltid freidig*, 102-107.

²²³ O.tid. 1992-1993, 501-502. Kåre Gjønnes (KrF).

²²⁴ L.tid. 1992-1993, 48. Per Sævik (KrF).

²²⁵ L.tid. 1992-1993, 43-44. Eleonore Bjartveit (KrF).

²²⁶ Se Kristelig Folkepartis partiprogram fra 1965, 1973, 1977, 1979, 1985 og 1989.

²²⁷ O.tid. 1992-1993, 506. Solveig Sollie (KrF).

særstilling. Bondevik anså dessuten partnerskapsloven som diskriminerende ovenfor andre som delte husholdning, slik som f.eks. søsken.²²⁸

Partiet mente også at lovforslaget ville få en symboleffekt, i likhet med de andre partiene. I motsetning til de andre partiene så de imidlertid på dette som noe negativt. Solveig Sollie (KrF) mente at denne effekten i verste tilfelle kunne være skadelig. Sollie så på partnerskapsloven som en offentlig godkjenning av likekjønnede parforhold, noe som igjen kunne komme til å «... stimulere den homoseksuelle og den lesbiske kultur i vårt land», noe som var uønsket av «... flertallet av norske foreldre»²²⁹ Også hun skrev seg inn i en konstruktivistisk diskurs for å begrunne synspunktet sitt i debatten.

5.4 Delkonklusjon

Lov om registrert partnerskap, som ble innført i 1993, var den dominerende skeive politiske saken etter særskilt strafferettslig vern for homofile ble innført, frem til debatten omkring felles ekteskapslov ble dominerende på tidlig 2000-tallet. Karakteristisk for denne debatten var at når man snakket om partnerskapsloven så snakket man i hovedsak om ekteskapet. Ekteskapet fungerte som fungerte som en representasjon for den bestående samfunnsstrukturen i samfunnet. I debattene har jeg identifisert to diskurser, en bevaringsdiskurs, som var negativ til partnerskapsloven, og en utviklingsdiskurs, som var positiv til loven. Representantene for bevaringsdiskursen snakket om partnerskapsloven som en trussel mot den bestående samfunnsstruktur og verdigrunnlaget i samfunnet, mens lovens forkjempere, representantene for utviklingsdiskursen, snakket om forslaget som en bekreftelse av, og utvikling av, den bestående samfunnsstruktur og verdigrunnlaget i samfunnet. Disse to diskursene kjempet om den sanne måten å snakke om partnerskapsloven, og i den forlengelse ekteskapet, noe som spesielt kom til synet ved at ulike ord og begrep, som f.eks. «toleranse» og «likestilling», fikk ulikt meningsinnhold, alt etter hvilken diskurs man skrev seg inn i. Jeg har også identifisert en essensialistisk diskurs og en konstruktivistisk diskurs, som følger samme skillelinjer som foregående diskurser. Den konstruktivistiske diskursen, som la til grunn av man kunne «bli homofil», ble brukt som et argument mot partnerkspaloven. Den essensialistiske diskursen, som la til grunn at homofile «var født sånn», var langt mindre fremtredende enn

²²⁸ O.tid.1992-1993, 508-509. Kjell Magne Bondevik (KrF).

²²⁹ O.tid. 1992-1993, 522-523. Solveig Sollie (KrF).

konstruktivistiske diskursen. Den ble brukt for å underbygge hvorfor homofile og lesbiske hadde rett til like rettigheter som heterofile.

Forkjemperne av partnerskapsloven besto av et samlet SV og Ap samt mindretallet i Høyre, Sp og FrP.²³⁰ Disse representantene anså ikke partnerskapsloven som en trussel mot ekteskapet, men om noe en styrke. For dem var det et tegn på at samfunnet utviklet seg i en mer inkluderende og forståelsesfull retning at de da vedtok partnerskapsloven. De trodde også at partnerskapsloven ville få slutt på juridisk diskriminering av homofile, og at loven ville ha en positiv signaleffekt og kunne bidra til å minske stigma rundt homofili. Motstanderne av lovforslaget besto av et samlet KrF og flertallet i Høyre, Sp og FrP. De argumenterte i hovedsak med at partnerskapsloven ville true ekteskapets særstilling i samfunnet. For dem ble partnerskapsloven så å si likestilt med ekteskapsloven, med unntak av adopsjon og vigsel, noe de anså som uakseptabelt. Flere av representantene kunne imidlertid forstå likekjønnede pars ønske om regulering av samlivene sine, men ønsket å inngå et kompromiss ved å utvide husstandsfellesskapsloven for å få dekke noen av disse behovene. De mente at den løsningen ikke ville være diskriminerende ovenfor andre som delte en husstand, slik flere av disse representantene anså partnerskapsloven å være. Noen representanter fra KrF, Sp og FrP var i tillegg bekymret for signaleffekten av å vedta partnerskapsloven, som noen mente kunne både undergrave ekteskapets stilling samt oppfordre barn og unge til å bli homofile.

I denne saken hadde tre parti en tydelig partipolitisk posisjon i saken, SV, Ap og KrF. Disse tre partiene stemte samlet i spørsmålet om registrert partnerskap. Dette var også de samme partiene som stemte samlet i saken om særskilt strafferettslig vern for homofile i 1981. Med bakgrunn i dette kan man se konturene til et partipolitisk mønster også over tid for disse tre partiene. Dette gjelder spesielt SV, og til en viss grad Ap, som underbygget denne praktiske politikken med programfestet skeiv politikk. De andre partiene, Sp, Høyre og FrP, var imidlertid delt i denne saken. For Høyre og Sp stemmer dette overens med hvordan partiet stemte i spørsmålet om særskilt strafferettslig vern for homofile 12 år tidligere. Partiene var fristilt også den gang, da partiene anså spørsmålene som «verdispørsmål, slik de gjorde på nytt under partnerskapsdebatten. Man kan altså se konturene til et «fristillingsmønster» for disse to partiene. Fremskrittspartiet tok for første gang stilling til en skeiv politisk sak under denne debatten. Med bakgrunn i dette samt fristillingen av partiet, er det derfor ikke mulig å identifisere et partipolitisk mønster for partiet.

²³⁰ Med unntak av en representant fra Ap.

6. Skeiv politikk i perioden 1993-2008

I denne perioden var det en økning i både skeive politiske saker som var oppe på Stortinget samt skeiv politikk som ble programfestet i partiprogrammene. I dette kapittelet skal jeg undersøke hvordan manifesterte skeiv politikk seg på Stortinget i perioden 1993-2008. Hvilke skeive politiske saker opptok de politiske partiene? I hvilke kontekster inngikk den skeive politikken?

Den første delen av denne perioden var preget av at Kristelig Folkeparti prøvde å få til en omkamp om partnerskapsloven. Første gang var i 1993, gjennom et privat lovforslag fremmet av Svein Alsaker (KrF) og Eleonore Bjartveit (KrF) om reservasjonsrett for de som skulle foreta registreringen av partnerskap. Forslaget ble begrunnet med at det å registrere et partnerskap for noen ville kunne innebære en samvittighetskonflikt.²³¹ Forbruker- og administrasjonskomiteens flertall avviste forslaget, som kun fikk støtte fra KrF. Flertallets syn var at det var en del av den alminnelige tjenesteplikten å forstå registreringen av partnerskap.²³² Flertallets syn fikk også støtte i Odelstinget, som avviste forslaget med 93 mot 21 stemmer.²³³ Den andre gangen KrF prøvde å få til en omkamp om partnerskapsloven gikk de kraftigere til verks. Tre år senere fremmet Kjell Magne Bondevik (KrF) og Solveig Sollie (KrF) et forslag om å avskaffe hele loven.²³⁴ Heller ikke dette skulle føre frem. Familie-, kultur- og administrasjonskomiteens flertall gikk imot forslaget, som kun fikk støtte fra KrF og ett av Høyres to medlemmer.²³⁵ I Odelstinget ble dette forslaget nedstemt med 67 mot 24 stemmer.²³⁶ I møte med KrFs symbolpolitikk, en politikk de visste ikke kom til å få nok støtte, fremsto partnerskapsloven som langt mindre kontroversiell enn det den hadde vært da den ble innført i 1993.

Den neste saken som ble tatt opp på Stortinget og som med rimelighet kan kategoriseres som uttrykk for skeiv politikk, gjaldt Arbeidsmiljøloven, der det i 1998 ble foreslått at homofile og lesbiske fikk rettsvern gjennom diskrimineringsparagrafen (§ 55a). Forslaget kom imidlertid ikke fra regjeringen selv. På dette tidspunktet var Kjell Magne Bondevik (KrF) statsminister, og i regjeringens originale forslag hadde man i utgangspunktet bare foreslått forslag rettet mot diskriminering på bakgrunn av etnisitet.²³⁷ I kommunalkomiteen ble det imidlertid flertall (alle partiene unntatt FrP) for å innlemme bestemmelser om diskriminering på bakgrunn av «homofil

²³¹ Dok. Nr. 8:27, 1992-1993, 1.

²³² Innst. S. nr. 198, 1992-1993, 1.

²³³ S.tid. 1992-1993, 4134- 4136.

²³⁴ Dok. Nr. 8:106, 1995-1996, 1.

²³⁵ Innst. O. nr. 41, 1996-1997, 1-3.

²³⁶ O.tid. 1996-1997, 367-369, 373.

²³⁷ Ot. prp. 16, 1997-1998, 1-19.

legning og samlivsform» Et annet flertall (KrF, Sp, Høyre, FrP) gikk også inn for å unnta trossamfunn fra denne bestemmelsen, slik at de kunne unnlate å ansette homofile og lesbiske på bakgrunn av legningen deres.²³⁸ Forslaget om å unnta trossamfunn fra diskrimineringsbestemmelsen om homofile var kontroversielt, men ble vedtatt.²³⁹ En ny arbeidsmiljølov ble vedtatt i 2005, og utvidet diskrimineringsbestemmelsene til å favne om også andre grupper, i tillegg til at loven hadde bestemmelser om diskriminering på bakgrunn av «seksuell orientering»²⁴⁰ Denne gang ble det ikke diskusjon rundt unntaket for trossamfunn, selv om Ap og SV stemte imot også denne gangen.²⁴¹ I 2003 ble det også vedtatt diskrimineringsforbud på bakgrunn av blant annet homofil legning i enkelte boliglover. Forslaget, som også omfattet flere andre bestemmelser om boligpolitikk, ble lagt frem av den andre Bondevik-regjeringen samme år.²⁴² Det passerte senere i Stortinget uten særlig diskusjon.²⁴³ Dette var altså første gang KrF selv fremmet et lovforslag som kan betegnes som «homoliberalt». Det at partiet støttet diskrimineringsbestemmelser rettet mot homofile og lesbiske i 2003 og 2005, etter å ha gått hardt ut mot dette i 1981, viser en utvikling innad i partiet. Muligens kan dette spores tilbake til partiets «omsorg for enkeltmennesket», og en «elsk synderen, ikke synden»-tankegang.

I 1999 ba Grete Knutsen (Ap) Bondevik I-regjeringen om NOVA-rapporten, *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn* (1999) skulle drøftes på Stortinget. Rapporten var skrevet på oppdrag av Barne- og familiedepartementet. Regjeringen stilte seg positivt til dette. Våren 2001 ble stortingsmeldingen *Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Norge* lagt frem av Stoltenberg regjeringen.²⁴⁴ Stortingsmeldingen viste spesielt til funnene fra NOVA-rapporten som gikk på psykisk helse og selvmord blant unge som bakgrunn for utformingen av Stortingsmeldingen. Den la frem forslag som bl.a. gikk på forskning og informasjonsarbeid, å vurdere en særskilt straffelovsparagraf mot vold motivert av offerets legning og å slutte å unnta den norske kirke for bestemmelsen om diskriminering på bakgrunn av legning i arbeidsmiljøloven.²⁴⁵ I Stortinget var politikerne i hovedsak fornøyd med

²³⁸ Innst. O. nr. 27, 1997-1998

²³⁹ O.tid. 1997-1998, 115-123, 133.; L.tid. 1997-1998, 17-19. Begge bestemmelsene fikk støtte i Odelstinget: diskriminering basert på homofil legning ble tatt med, med 53 mot 11 stemmer, samtidig som det ble gjort unntak for dette i religiøse trossamfunn, med 39 mot 27 stemmer. I Lagtinget gikk Ap og SV inn for å fjerne unntaksbestemmelsen, men dette ble nedstemt med 16 mot 11 stemmer.

²⁴⁰ Besl. O. nr. 96, 2004-2005, 16-17.

²⁴¹ O.tid. 2004-2005, 870.

²⁴² Ot. prp. 30, 2002-2003, 34-38.

²⁴³ O.tid. 2002-2003, 524-570.; L.tid. 2002-2003, 31.

²⁴⁴ Stenvoll, *Politisk argumentasjon*, 40. Dette etter regjeringsskifte i 2000.

²⁴⁵ St. meld. nr. 29, 2000-2001, 3-4, 21-22, 36, 52, 125.

stortingsmeldingen, med unntak av forslaget om å fjerne unntaket for den norske kirke. Flertallet, bestående av Sp, Høyre, KrF og FrP var imot dette forslaget, mens Ap og SV var for.²⁴⁶ Partikonstellasjonen fra året før besto, med andre ord. Da det ikke hadde skjedd et regjeringsskifte i mellomtiden, var det usannsynlig at regjeringspartiene, Sp, Høyre og KrF, plutselig ville endret standpunkt i saken som de avgjorde året før.

Nærmest samtidig som stortingsmeldingen om levekår og livskvalitet ble diskutert, var også stebarnsadoptsjon for registrerte partnere oppe på Stortinget våren 2001.²⁴⁷ Den første Stoltenberg-regjeringen (en ren Ap-regjering) ønsket å åpne opp for at registrerte partnere kunne adoptere den andre partnerens barn gjennom en utvidelse av partnerskapsloven. Unntaket var adopterte barn fra land som ikke tillot slik adopsjon. I familie-, kultur- og administrasjonskomiteen fikk forslaget støtte fra flertallet (Ap, SV, Sp), mens et mindretall (KrF, FrP) gikk imot. SVs representant fremmet samtidig et forslag om at registrerte partnere burde få tilgang til «vanlig» adopsjon.²⁴⁸ I Odelstinget var SV det eneste partiet som stemte samlet for forslaget, men forslaget fikk også støtte fra enkeltrepresentanter fra ulike partier. Ap, SV, Sp, Høyre og Venstre samlet seg imidlertid om forslaget om stebarnsadoptsjon, mens FrP og KrF gikk imot enhver form for partnerskapsadoptsjon. KrF og FrP ønsket heller å utvide bestemmelser i det eksisterende lovverket, slik at behovet for stebarnsadoptsjon ville bli «reduert» Hva dette betydde i praksis, var uklart. Lovforslaget om stebarnsadoptsjon fikk stort flertall i Odelstinget, og ble sendt videre til Lagtinget med 56 mot 22 stemmer.²⁴⁹ I Lagtinget gikk saken frem uten debatt, og lovendringene ble stemt frem med 18 mot 7 stemmer.²⁵⁰

6.1 Programfestet politikk

I perioden 1981-1993 begynte partiene for alvor å programfeste eksplisitt politikk knyttet til homofile, lesbiske og bifile. Denne trenden fortsatte som vi skal se også for perioden 1993-2008, og i denne perioden ble også transpersoner for første gang omtalt i klartekst. Tidligere hadde Venstre, Sosialistisk Venstreparti, Arbeiderpartiet, Høyre og Senterpartiet programfestet skeiv politikk. I denne perioden programfestet Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet eksplisitt skeiv politikk for første gang. Hva slags skeiv politikk gikk de politiske partiene inn for i perioden 1993-2008, og i hvilke kontekster inngikk eventuelt denne politikken? Fremsto

²⁴⁶ O.tid. 2000-2001, 3345-3362, 3367.

²⁴⁷ O.tid. 2000-2001, 562.

²⁴⁸ Innst. O. nr. 101, 2000-2001, 1-9.

²⁴⁹ O.tid. 2000-2001, 562-573, 594-595.

²⁵⁰ L.tid. 2000-2001, 41-42.

skeiv politikk som et eget sektorovergripende felt, noe atskilt eller særegent, eller inngikk det i andre sektorpolitiske felt?

6.1.1 Sosialistisk Venstreparti

For å følge partiaksen vil jeg først ta for meg SV. Partiet har tidligere vært ett av de to partiene med den mest omfattende skeive politikken, noe de også er i denne omgangen, selv om forskjellene til de andre partiene er blitt mindre. SVs skeive politikk inngikk i programform dels som komponenter i saksfelter som skolepolitikk, likestillingspolitikk, innvandringspolitikk og familiepolitikk. Men partiet hadde også et eget, allment kapittel for skeiv politikk, «Homofile og lesbiskes rettigheter» Skeiv politikk fremstod følgelig både som et sektorovergripende felt for SV, og som aspekt ved andre sektorpolitiske felter. Partiet konstaterte i sitt første program etter at partnerskapsloven ble vedtatt at de støttet loven.²⁵¹ Sannsynligvis handlet dette om at partiet så for seg at det ville komme omkamper om partnerskapsloven. Da partiet tidligere hadde hatt langt med utfyllende politikk knyttet til homofile og lesbiske, kan det tolkes som om partiet ikke riktig visste hvilke nye kampsaker de eventuelt skulle jobbe for. I de neste programmene var imidlertid tidligere erklæringer om anti-diskriminering og likeverd tilbake.²⁵² Fra 1997 gikk partiet inn for at likekjønnede par kunne få adoptere, noe som ble en kjernesak fremover.²⁵³ Partiet gikk også inn for mennesker som fryktet forfølgelse i sitt eget hjemland på grunn av legningen sin skulle gis asyl/oppholdstillatelse i Norge.²⁵⁴ Med det ble skeiv politikk for første gang, av et norsk parti, programfestet som et element ved innvandringspolitikken. I forlengelse av sine tidligere partiprogram fortsatte partiet også å programfeste skeiv politikk som skolepolitikk, ved et krav om at elever skulle få informasjon om homofili i undervisningen. De gikk også inn for en levekårsundersøkelse for homofile og lesbiske, et krav som senere resulterte i NOVA-undersøkelsen.²⁵⁵ I arbeidsprogrammet fra 2005 gikk partiet inn for en kjønnsnøytral ekteskapsbestemmelse, som skulle erstatte partnerskapsloven og gi likekjønnede par rett til å bli vurdert som

²⁵¹ Sosialistisk Venstreparti, Prinsippprogram, 1995.; Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2005.; Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1993, «Livssyns- og samlivsfrihet».

²⁵² Sosialistisk Venstreparti, Prinsippprogram, 1995, «Frihet».; Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1997, «Homofile og lesbiskes rettigheter».; Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1997, «Homofile og lesbiskes rettigheter».

²⁵³ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1997, «Homofile og lesbiskes rettigheter».; Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2001, «Homofile og lesbiskes rettigheter». Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2005, «Homofile og lesbiskes rettigheter».

²⁵⁴ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1997, «Homofile og lesbiskes rettigheter».

²⁵⁵ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 1997, «Homofile og lesbiskes rettigheter».; Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2001, «Homofile og lesbiskes rettigheter».

adoptivforeldre. Samtidig gikk SV inn for at for at LHBT-mennesker, som var et nytt begrep som kom inn i dette programmet, skulle beskyttes av nasjonal og internasjonal menneskerettighetslovgivning.²⁵⁶ Sammen med KrF samme året, var dette første gang transpersoners rettigheter ble tematisert i et partiprogram.²⁵⁷ Sammen med bruken av LHBT for første gang, vitner dette om en mangfoldiggjøring av skeiv politikk for SV.

6.1.2 Arbeiderpartiet

Arbeiderpartiets programfestede skeive politikk omfattet i perioden 1993 til 2008, i likhet med SVs, likestillingspolitikk, skolepolitikk og familiepolitikk, og partiet hadde i tillegg relevante formuleringer knyttet til arbeidslivspolitik. I motsetning til SV fremsto skeiv politikk for Ap ikke som et sektorovergripende felt. Det inngikk kun som del av andre sektorpolitiske felt. Arbeiderpartiet hadde i 1985 programfestet å jobbe mot forskjellsbehandling av homofile samt for en undersøkelse av homofiles og lesbiskes situasjon. Etter 1985 dukket imidlertid ikke skeiv politikk opp i partiprogrammene til Ap før i 1997, da partiet programfestet flere saker knyttet til homofile. Partiet tok igjen opp diskrimineringsvern for homofile, og slo fast at de ville arbeide mot diskriminering homofile, enten det var på arbeidsplassen, i militæret m.m. Partiet gikk spesielt imot at homofile skulle bli diskriminert ved ansettelse i Den norske kirke. Partiet tok opp igjen kravet om å undersøke homofiles og lesbiskes levekår.²⁵⁸ Programposter som gikk imot diskriminering, og spesielt i kirkelig sammenheng, fikk plass også i senere programmer. I 2001 gikk partiet også inn for å jobbe mot diskriminering og forfølgelse av homofile og lesbiske internasjonalt samt sørge for økt kunnskap i helse- og skolevesenet om homofili. Stebarnsadoptsjon for par i registrerte partnerskap ble også en sak for partiet, en periode etter at SV først gikk inn for almen adopsjon for likekjønnede par.²⁵⁹ I 2005 ble også kjønnsnøytral ekteskapslov en sak for partiet samt homofiles rett til å bli vurdert som adoptivforeldre.²⁶⁰

6.1.3 Senterpartiet

Den programfestede skeive politikken til Sp i perioden gjorde seg gjeldende innenfor feltene familiepolitikk, likestillingspolitikk og skolepolitikk. Politikken gikk ut på mye av det samme som hos de foregående partiene, men var ikke like omfattende. Som tilfellet også var for Ap, fremgikk ikke skeiv politikk som et eget sektorovergripende felt for Sp, men det inngikk i

²⁵⁶ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2005, «Homofiles og lesbiskes rettigheter».

²⁵⁷ Kristelig Folkeparti, Prinsipp- og arbeidsprogram, 2005, «Helsepolitikk».

²⁵⁸ Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 1997, «Integrering av homofile» og «Likestilling».

²⁵⁹ Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 2001, «Homofile og lesbiske».

²⁶⁰ Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 2005, «Trygge familie – trygg oppvekst».

sektorpolitiske felt som familie- og likestillingspolitikk.²⁶¹ Senterpartiet hadde ikke programfestet omfattende skeiv politikk i tidligere perioder; kun en erklæring om at partiet tok avstand fra diskriminering på bakgrunn av seksuell legning i 1981 som forsvant ut igjen ved de neste partiprogrammene. Fra og med 1993 ga partiet imidlertid større plass til skeiv politikk i partiprogrammene sine. I 1993 gikk partiet inn for at alle som delte husstand, inkludert homofile par, skulle ha rett til et lovregulert samliv.²⁶² Partiet unngikk her å ta stilling til registrert partnerskap, slik enkelte andre parti gjorde, muligens fordi partiet fortsatt var splittet i saken, slik de hadde vært under debatten til partnerskapsloven. Samtidig gikk partiet inn for at likekjønnede par *ikke* skulle få adoptere.²⁶³ Partiet gikk imidlertid vekk fra formuleringen om adopsjon i det neste programmet, selv om det beholdt formuleringen om rett til et lovregulert samliv.²⁶⁴ Det neste partiprogrammet fra 2001 ga mest plass til skeiv politikk av alle Senterpartiets programmer i denne perioden, noe som må ses i lys av NOVA-rapporten. Programmet refererte til flere av funnene i rapporten, bl.a. knyttet til selvmord og rusmisbruk. Sp ville med bakgrunn i dette arbeide for holdningsskapende tiltak nasjonalt og internasjonalt, bl.a. i skolen, samt øke støtten til homofiles og lesbiskes interesseorganisasjoner. Partiet gikk også inn for at likekjønnede par kunne få adoptere, 12 år etter at de først gikk imot dette.²⁶⁵ Dette tydet på en grunnleggende kursendring for partiet. Tidligere partileder Anne Enger Lahnstein (Sp) uttalte at selv om partiet gikk til valg på dette ville man også åpne for, og forventet at, representanter kom til å reservere seg mot dette.²⁶⁶ Dette kan tolkes som at de folkevalgte fra Sp ville bli fristilt, og Lahnstein forventet at retten til å stemme mot partilinjen ville bli brukt. I 2005 var denne formuleringen blitt fjernet, som kan tyde på adopsjon for likekjønnede par var en mer betent sak innad i partiet og blant velgerne enn ventet. Partiet hadde fortsatt flere formuleringer knyttet til diskriminering av homofile, bl.a. i skolen, men politikken i programmet var som helhet mindre omfattende enn det tidligere programmet.²⁶⁷ Sps skeive politikk vokste virkelig frem i denne perioden, spesielt i etterkant av NOVA-rapporten. Partiet vaklet imidlertid, fra å være mot adopsjon for homofile, til å være for, og så endelig å la være å ta stilling til spørsmålet i programform. Dette kan vitne om vanskelighetene Sp har hatt med å diskutere seg frem til en samlende linje.

²⁶¹ Senterpartiet, Arbeidsprogram, 2005, «Likeverd og antidiskriminering».; Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 1997, «Ansvar og omsorg for hverandre».

²⁶² Senterpartiet, Arbeidsprogram, 1993, «Samliv».

²⁶³ Senterpartiet, Arbeidsprogram, 1993, «Samliv».

²⁶⁴ Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 1997, «Ansvar og omsorg for hverandre».

²⁶⁵ Senterpartiet, Arbeidsprogram, 2001, «Levekår for homofile kvinner og menn».

²⁶⁶ O.tid. 2000-2001, 569.

²⁶⁷ Senterpartiet, Arbeidsprogram, 2005, «Likeverd og antidiskriminering» og «Ung og annerledes».

6.1.4 Kristelig Folkeparti

Kristelig Folkeparti er et parti som før 1993 kun hadde programfestet det jeg har karakterisert som implisitt skeiv politikk, og da på en slik måte at de konsekvent signaliserte motstand mot liberaliserende skeiv politikk. Dette forandret seg i denne perioden. Partiet programfestet nå hovedsakelig skeiv politikk som et element i familiepolitikken sin, men den inngikk også i helsepolitikk, skolepolitikk og likestillingspolitikk. KrF hadde til felles med Ap og Sp at de ikke hadde allmenne programposter knyttet til skeiv politikk; det var innbakt i andre sektorpolitiske tilnærminger. Partiets første eksplisitte programfestning knyttet til skeiv politikk kom som en reaksjon på at partnerskapsloven ble vedtatt. KrF programfestet at loven burde avvikles, og erstattes av en utvidet lov om husstandsfellesskap. Partiet gikk samtidig inn for at likekjønnede par ikke burde gå være fosterforeldre eller få adoptere. Videre beholdt partiet også tidligere erklæringer om ekteskapet som samlivsform mellom mann og kvinne, og at ordninger som undergrov ekteskapets særstilling måtte fjernes.²⁶⁸ I lys av partnerskapsloven ble dette viktigere, og fremgår tydeligere enn tidligere. Erklæringer om å avskaffe partnerskapsloven blir værende frem til og med 2001, men ble så ikke nevnt i 2005.²⁶⁹ Dette kan tolkes som et uttrykk for at KrF hadde kapitulert, 12 år etter at loven ble vedtatt. Erklæringen om adopsjon og fosterforeldre forsvinner også ut etter 1997.²⁷⁰ I 2001 ble i stedet kampen mot stebarnsadopsjon aktualisert som en mobiliseringssak, partiet argumenterte da med at det eksisterende lovverket var godt nok.²⁷¹ I 2005 kom adopsjon tilbake som en sak for partiet, etter at slaget om stebarnsadopsjon var tapt.²⁷² KrF har markert seg som et parti som kjemper omkamper i partiprogrammene sine; liberal homopolitikk skal reverseres. Slik tilfellet også var for Sp, var KrF-programmet fra 2001 det som regnet i omfang vektla skeiv politikk sterkest. Dette må igjen ses i lys av NOVA-rapporten. Partiet gikk med bakgrunn i rapporten f.eks. inn for å forebygge selvmord blant homofile og lesbiske, ved at skolen og helsevesenet i større grad måtte sette inn tiltak og drive med opplysningsarbeid. Programmet inneholdt for første gang også erklæringer om at de var imot diskriminering på bakgrunn av blant annet legning.²⁷³ Skole-, helse- og likestillingspolitikken til partiet besto i programmet fra 2005, sammen med erklæringer om å

²⁶⁸ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 1993, «Familieformer og offentlige ordninger».

²⁶⁹ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 1997, «Familieformer og offentlige ordninger».; Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2001, «På jakt etter det gode samliv».; Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2005.

²⁷⁰ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 1997, «Familieformer og offentlige ordninger».; Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2001.

²⁷¹ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2001.

²⁷² Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2005, «Familiepolitikk».

²⁷³ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2001, «Levekår blant unge homofile».

bedre transseksuelles helsetilbud og arbeide mot diskriminering av denne gruppen.²⁷⁴ Sammen med SV samme år var dette første gang et parti programfestet politikk knyttet til transpersoner, altså det vi kan kalle transpolitikk.

6.1.5 Venstre

Sammen med Sosialistisk Venstreparti hadde Venstre programfestet den mest omfattende skeive politikken i tiden før 1993. I denne perioden omfattet Venstres skeive politikk kun familiepolitikk, i motsetning til andre parti. De andre partiene, med unntak av FrP, hadde programfestet mer varierende skeiv politikk, og hadde ikke fokusert på kun et sektorpolitiskfelt å knytte den skeive politikken in til. For Venstre fremgikk skeiv politikk i varierende grad som et sektorovergripende felt; først, i 1993 og 1997, inngikk det hovedsakelig som del av andre sektorpolitiske felt, før det fra 2001 av fremstår som noe mer eget og atskilt fra andre politikkområder.²⁷⁵ I 1993 erklærte partiet at de støttet partnerskapsloven og ønsket å utrede barns rettslige stilling i likekjønnede samliv, noe de fortsatt gikk inn for i 1997.²⁷⁶ Selv om dette aldri ble utredet, gikk partiet i 2001 inn for at registrerte partnere burde ha muligheten til å bli vurdert som adopsjonsforeldre. Partiet gikk også inn for en felles juridisk ekteskaps- og partnerskapsinngåelse, slik at partnerskap og ekteskap i realiteten ville bli likestilt.²⁷⁷ Dette ble også den skeive hovedsaken i det neste partiprogrammet, hvor den skeive politikken dreiet seg om ekteskap og barn.²⁷⁸ Venstre fokuserte stort på ekteskap og barn som skeivpolitikk i denne 15-års perioden, som kan bidra til å forklare hvorfor andre skeive politiske saker ikke ble tatt opp i partiprogrammene i denne perioden.

6.1.6 Høyre

Tidligere hadde Høyre programfestet skeiv likestillingspolitikk, noe de også gjorde i denne perioden samt familiepolitikk. Denne politikken fremstår som innlemmet i andre politikfelt, ikke som et eget sektorovergripende felt. Partiet hadde før 1993 programfestet å jobbe mot forskjellsbehandling av homofile, men dette forsvant ut av programmene fra 1993 og ut tiåret. I 2000 kom en erklæring om likeverd uavhengig av bl.a. nasjonalitet, kjønn og legning på plass

²⁷⁴ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2005, «Barn og unge», «Det kristne menneskesynet» og «Helsepolitikk».

²⁷⁵ Venstre, Arbeidsprogram, 1993, «Kjærlighet en privatsak – samlivsformer et samfunnsproblem» og «Sikre barn gode oppvekstvilkår»; Venstre, Arbeidsprogram, 1997, «Styrking av barns rettigheter». Venstre, Arbeidsprogram, 2001, «Felles juridisk ekteskapsinngåelse»; Venstre, Arbeidsprogram, 2005, «Likestilling av partnerskap og ekteskap».

²⁷⁶ Venstre, Arbeidsprogram, 1993, «Kjærlighet en privatsak – samlivsformer et samfunnsproblem» og «Sikre barn gode oppvekstvilkår»; Venstre, Arbeidsprogram, 1997, «Styrking av barns rettigheter».

²⁷⁷ Venstre, Arbeidsprogram, 2001, «Felles juridisk ekteskapsinngåelse» og «Adopsjon».

²⁷⁸ Venstre, Arbeidsprogram, 2005, «Likestilling av partnerskap og ekteskap».

i programmet. Denne erklæringen ble stående også i de neste par partiprogrammene.²⁷⁹ Partiet nevnte i 2000 også partnerskapsloven for første gang, syv år etter loven tredde i kraft. Erklæringen hadde imidlertid ikke så mye innhold siden den kun konstaterte at ekteskap var en bra ramme for barns oppvekst, og at partnerskapet bygget på de samme verdiene som ekteskap.²⁸⁰ Dette kan tolkes som en veldig forsiktig og indirekte måte å si at man støttet opp om partnerskapsloven. Året etter ble erklæringen fra 2000 utvidet, ved at man la til at det viktigste for barn var en trygg ramme rundt oppveksten, uavhengig av hvilken samlivsform det skjedde gjennom.²⁸¹ Dette er fortsatt en noe vag og implisitt støtte til partnerskapet som samlivsform, men formuleringene ble mer bastante i det neste partiprogrammet. Partiet ga sin fulle støtte til partnerskapet, som sammen med ekteskapet hadde en særstilling. Videre ønsket Høyre at livssynsorganisasjoner med vielsesrett burde få registrere partnerskap. Partiet gikk også inn for at stebarnsadoptsjon måtte bli lettere i registrerte partnerskap og at registrerte partnere burde få bli vurdert som adopsjonsforeldre.²⁸²

6.1.7 Fremskrittspartiet

Fremskrittspartiet hadde ikke omtalt skeiv politikk i programmene sine før i 1993, verken implisitt eller eksplisitt. Samme året som partnerskapsloven ble vedtatt, i 1993, programfestet FrP en formulering om at alle hadde rett til å innrette sitt samliv slikt de selv ønsket og at det også hadde en egenverdi, selv om ekteskapet hadde en særstilling.²⁸³ I likhet med Høyres vage formulering om partnerskap fra 2000, kan også dette tolkes, om ikke som en støtte til partnerskapsloven i det minste en aksept av den. I denne perioden tok partiet for første gang et eksplisitt standpunkt i en skeiv politisk sak, nemlig adopsjon. Partiet sa nei til at homofile skulle få adoptere, både i 2001 og 2005, og ble med sammen med KrF det eneste partiet til å gå imot adopsjon for likekjønnede par på dette tidspunktet.²⁸⁴ Partiet hadde den desidert minst omfattende skeive politikken i denne perioden, da de kun fokuserte på én familiepolitisk sak. Som et resultat av dette fremsto, skeiv politikk ikke som et sektorovergrep felt i partiets partiprogram. Det inngikk kun som et noe bortgjemt element innenfor det familiepolitiske feltet.

²⁷⁹ Høyre, Prinsippprogram, 2000, «Respekt for mangfold» og «Familie og nære fellesskap».; Høyre, Arbeidsprogram, 2001, «Respekt for mangfold».; Høyre, Arbeidsprogram, 2005, «Ligestilling».

²⁸⁰ Høyre, Prinsippprogram, 2000, «Familie og nære fellesskap».

²⁸¹ Høyre, Arbeidsprogram, 2001, «Familien».

²⁸² Høyre, Arbeidsprogram, 2005, «Adopsjon» og «Respekt for familiens valg».

²⁸³ Fremskrittspartiet, Arbeidsprogram, 1993, «Familieformer».

²⁸⁴ Fremskrittspartiet, Arbeidsprogram, 2001, «Familieformer».; Fremskrittspartiet, Arbeidsprogram, 2005, «Familieformer».

6.2 Delkonklusjon

I perioden 1993 til 2008 økte antallet saker knyttet til skeiv politikk som ble tatt opp på Stortinget. Disse var blant annet knyttet til partnerskapsloven, slik som forslaget om reservasjonsrett mot å registrere partnerskap, avskaffelse av partnerskapsloven og stebarnsadoptsjon for registrerte partnere. Av disse sakene var det kun spørsmålet om å tillate stebarnsadoptsjon som ble vedtatt. Foruten saker knyttet til partnerskapsloven ble også flere saker knyttet til diskrimineringsvern tatt opp på Stortinget i denne perioden. Diskrimineringsvern for homofile og lesbiske ble vedtatt i arbeidsmiljøloven og i enkelte boliglover. I tillegg til disse to sakstypene, var skeiv politikk også oppe på Stortinget i videre forstand gjennom stortingsmeldingen *Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Norge*. I den forbindelse ble saker fra NOVA-rapporten, som f.eks. forskning, informasjonsarbeid og diskrimineringsvern, tatt opp. Skeiv politikk manifesterte seg i denne perioden hovedsakelig som familiepolitikk og likestillingspolitikk.

I denne perioden programfestet også alle Stortingepartiene skeiv politikk, noen for første gang. Familiepolitikk virket å være det sektorpolitiske feltet hvor mest skeiv politikk manifesterte seg klart, selv om skeiv politikk også manifesterte seg som del av f.eks. helsepolitikken, likestillingspolitikken og skolepolitikken til de ulike partiene. I hovedsak manifesterte skeiv politikk seg ikke som et selvstendig sektorovergripende felt, selv om det var antydninger til dette hos SV og Venstre. Disse partiene hadde historisk sett hatt den mest omfattende skeive politikken, med tanke på mengde saker, men i denne perioden så fremsto SV og Ap som partiene med den mest omfattende politikken. Forskjellene mellom partiene var imidlertid ikke så store lenger, og som det eneste partiet til å kun ha én skeiv politisk sak, skilte FrP seg ut. Som nevnt fokuserte partiene i stor grad på familiepolitikk, hvor saker som adopsjon og ekteskap sto frem som de mest dominerende sakene. Dette gjaldt både for partiene som var imot dette og de som var for dette. Med bakgrunn i dette er det ikke overraskende at nettopp dette, adopsjon og ekteskap, skulle bli den neste store skeive politiske saken.

7. Felles ekteskapslov

Selv om partnerskapsloven hadde vært en viktig sak for den organiserte homobevegelsen ble registrert partnerskap aldri særlig utbredt. Fra 1993 til 2008 inngikk 2718 par registrert partnerskap, i snitt 170 par per år.²⁸⁵ Den norske homobevegelsen hadde hatt en lang tradisjon for å være kritisk til ekteskapet som institusjon.²⁸⁶ Jens Rydström har at flere innad i homobevegelsen aldri hadde vært fornøyd med partnerskapsloven og så på loven som et «B-ekteskap» Loven ble kritisert av blant annet lesbiske feminister som var kritiske til ekteskapet som institusjon, og av radikale aktivister som kritiserte kjernefamilien. Partnerskapsloven ble også ansett som diskriminerende, da den ikke åpnet for hverken stebarnsadoptsjon, adopsjon eller kunstig befruktning.²⁸⁷ Samtidig som at kritikken vedrørende selve samlivsformen fra de lesbiske feministene og de radikale aktivistene dabbet av, besto kritikken som gikk på foreldrerett og barn.²⁸⁸ Birger Berge gjorde, i sin masteroppgave om familieforståelse i homobevegelsen, funn som tydet på at homofile og lesbiske i økende grad så på sine egne familier som kjernefamilier fra 1990- og 2000-tallet. Problemet for dem var manglende anerkjennelse av dette fra samfunnets side.²⁸⁹ Med bakgrunn i dette begynte Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) fra 1990-tallet og utover 2000-tallet å arbeide for en felles ekteskapslov.²⁹⁰ Samtidig arbeidet ulike stortingspolitikere med det samme. Hanne Marie Johansen trekker her spesielt frem Sosialistisk Venstrepartis stortingsgruppe.²⁹¹ Dermed ble felles ekteskapslov den dominerende skeive politiske saken etter at partnerskapsloven ble innført i 1993.²⁹²

7.1 Ekteskapslovens saksgang

Felles ekteskapslov ble vedtatt 17. juni 2008, og ble gjeldende fra januar 2009. Loven innebar at likekjønnede par kunne gifte seg på lik linje med ulikekjønnede par, de fikk rett til adopsjon, og lesbiske par fikk rett til kunstig befruktning.²⁹³

²⁸⁵ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 178.

²⁸⁶ Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, *Samliv og familie*, mappe 1 og 2.

²⁸⁷ Rydström, *Odd Coples*, 167-168.

²⁸⁸ Rydström, *Odd Coples*, 162.

²⁸⁹ Berge, Birger, *Attråverdige fellesskap? Familieforståing i homorørsla 1973-2008*, 107.

²⁹⁰ Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) resultatet av sammenslåingen mellom Det norske forbundet av 1948 (DNF-48) og Fellesrådet for homofile og lesbiske organisasjoner (FHO) i 1992.

²⁹¹ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 179.

²⁹² Se tidsskriftet «Blikk». Se f.eks. nr. 2, 2007, s. 4 og 14-15, nr. 4, 2008, s. 12-16.

²⁹³ Besl. O. nr. 91, 2007-2008.

Felles ekteskapslov ble først tatt opp på Stortinget ved at May Hansen (SV) fremmet et forslag på vegne av Sosialistisk Venstreparti om å «juridisk likestille partnerskaps og ekteskap» i forbindelse med behandlingen av stortingsmeldingen «Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap» november 2003. Partiet presiserte ikke hva det la i juridisk likestilling, men trolig innebar det at man enten opphevet partnerskapet og ga likekjønnede par rett til å gifte seg, eller at man opererte med partnerskapsbegrepet for likekjønnede par og ekteskap for ulikekjønnede par, men at man hadde de samme rettighetene. Forslaget ble fremmet sammen med en rekke andre forslag, men vekket ikke særlig diskusjon i Stortinget. Dette var trolig et uttrykk for at forslaget ble oppfattet som helt urealistisk. Forslaget fikk kun partiets egne stemmer.²⁹⁴

Ett år senere, i november 2004 fremmet SV, ved May Hansen og Siri Hall Arnøy, på nytt et forslag om det de kalte kjønnsnøytral ekteskapslov. Det private lovforslaget innebar at også likekjønnede par ville kunne få inngå ekteskap, og at partnerskapsloven ville bli opphevet.²⁹⁵ Flertallet i familie-, kultur- og administrasjonskomiteen, KrF, FrP og Høyre, gikk inn for at forslaget skulle legges til protokollen og realitetsvurderes ved et senere tidspunkt. SV ønsket å sende forslaget igjennom slikt det var, mens Ap og Sp ønsket å utrede forslaget.²⁹⁶ I Odelstinget ble flertallets forslag bifalt. Partikonstellasjonene fra komiteen holdt seg lik slik de var. Venstre, som ikke var del av komiteen, ga i Odelstinget uttrykk for at de var positive til intensjonen bak forslaget, men at de ikke kom til å stemme for verken forslaget slik det var eller en utredning. Argumentet var at partiet mente forslaget var for dårlig i innhold og prosess.²⁹⁷

Et halvt år etter, i mai 2005, fremmet Hansen (SV) og Hall Arnøy (SV) på nytt et privat lovforslag om kjønnsnøytral ekteskapslov.²⁹⁸ Denne gangen ble ikke forslaget behandlet som følge av at komiteen ikke hadde kapasitet. Det var uansett klart at forslaget ikke ville ha fått flertall på daværende tidspunktet.²⁹⁹

Etter stortingsvalget i 2005 ble den borgerlige regjeringen erstattet av en rødgrønn regjering bestående av Ap, Sp og SV. Felles ekteskapslov ble da del av regjeringsplattformen deres. De utredet saken, for så å fremme forslaget samlet i 2008.³⁰⁰ I innstillingen fra familie- og kulturkomiteen gikk flertallet, SV, Høyre, Sp, Venstre og Ap inn for å be Stortinget om å stemme for forslaget. FrP og KrF, som var i mindretall, ønsket ikke det. Partiene gikk i stedet

²⁹⁴ Innst. S. nr. 53, 2003-2004, 753.

²⁹⁵ Dok. nr. 8:52, 2003-2004, 1-2.

²⁹⁶ Innst. O. nr. 9, 2003-2004.

²⁹⁷ Referat Odelstinget, sak 1, 18.11.2004.

²⁹⁸ Dok. nr. 8:92, 2004-2005, 1-3.

²⁹⁹ Olsen, «Lovens mor», 26-27. (Blikk)

³⁰⁰ Ot.prp. nr. 33, 2007-2008.

inn for å beholde partnerskapsloven slik den var, og argumenterte for at loven var tilstrekkelig for å regulere likekjønnet samliv. Det ble fremmet en rekke ulike forslag av opposisjonspartiene. Mindretallet, sammen med Venstre og Høyre, fremmet også forslag om reservasjonsrett for ansatte i helsevesenet i spørsmål om for eksempel adopsjon og kunstig befruktning samt forslag om å utrede obligatorisk borgerlig vigsel. Partiene fremmet også et forslag om at kirken selv skulle bestemme over egen liturgi og at klinikker i utlandet som opererte med ukjente sæddonorer ikke skulle regnes som «godkjent helsestell» FrP og KrF fremmet også et forslag om at saken skulle bli tilbakesendt for ytterligere utredning, og så eventuelt bli fremmet som stortingsmelding. Venstre fremmet samtidig et forslag om endring av hvem som kunne vigsle par, og ønsket at alle som søkte om det skulle kunne få vigsle.³⁰¹

Innstillingen ble behandlet i Odelstinget 11. juni samme år. Loven fikk flertall, med 84 mot 41 stemmer. Et samlet Ap, SV og Venstre stemte for loven, sammen med flertallet i Høyre og SP. 15 av 17 H-representanter stemte for loven, sammen med seks av åtte SP-representanter. FrP og KrF stemte samlet mot loven, sammen med et av de resterende representantene fra Høyre og SP.³⁰² I Lagtinget ble loven vedtatt med 23 mot 17 stemmer, altså med en mye mindre margin enn i Odelstinget. Partikonstellasjonen i Lagtinget var den samme som i Odelstinget.³⁰³ På grunn av manglende voteringslister fra Lagtinget er det vanskeligere å konstatere hvem som stemte hva i Lagtinget.³⁰⁴

Partikonstellasjonene i saken om felles ekteskapslov var svært lik konstellasjonene fra de tidligere større debattene. SV og Ap gikk samlet inn for de «liberale» forslagene, denne gangen akkompagnert av Venstre. Venstre hadde ikke tatt del i de tidligere debattene, men med utgangspunkt i den programfestede politikken til partiet er det likevel rimelig å anse partiet som en stabil del av den «homoliberal» alliansen.³⁰⁵ Partiet hadde vedtatt å støtte begge de tidligere sakene i partiprogrammene sine, akkurat som de i de nyere partiprogrammene sine gikk inn for kjønnsnøytralt ekteskap.³⁰⁶ Høyre og Senterpartiet var også ved denne korsveien delt, selv om et klart flertall denne gangen var for lovendringene som ble vedtatt. Kristelig Folkeparti var imot lovendringer, slik de også hadde vært tidligere. I motsetning til ved partnerskapsloven, der Fremskrittspartiet hadde vært delt, gikk partiet denne gangen samlet imot lovforslaget om felles

³⁰¹ Innst. O. nr. 63, 2007-2008, 15-31.

³⁰² Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 11.06.2008, sak 1.

³⁰³ Dagsavisen, 18.06.2008, 9.

³⁰⁴ Personlig kommunikasjon i e-post fra Stortingsarkivet, 06.11.2019.

³⁰⁵ I 1981 var partiet fraværende under voteringen, og i 1993 var ikke partiet representert.

³⁰⁶ Venstre, Arbeidsprogram, 2005 (under overskriften «Likestilling mellom ekteskap og partnerskap»); Venstre, Arbeidsprogram, 2001 (under overskriften Felles juridisk ekteskapsinngåelse).

ekteskapslov. Dette må ses i sammenheng med konflikten innad i partiet på 1990-tallet, der den liberalistiske fløyen sto imot den populistiske og den konservative fløyen. Etter landsmøtet i 1994 forsvant flere liberalister fra partiet, inkludert representanter som hadde vært positive til partnerskapsloven som for eksempel Tor Mikkel Wara og Jan Erik Fåne.³⁰⁷

7.2 Hovedlinjene i ekteskapslovsdebatten

Hva viser debatten om felles ekteskapslov oss om skeiv politikk som fenomen? Hva snakket de politiske aktørene på Stortinget om da de snakket om skeiv politikk, i dette tilfellet felles ekteskapslov? Var det slik at ulike måter å snakke om likekjønnet samliv og felles ekteskapslov som kjempet om å være den «rette» måten å tale om dette? I denne delen av kapittelet har jeg analysert debattene fra Odelstinget og Lagtinget i 2008 knyttet til felles ekteskapslov for å få øye på et regelmessig mønster, eller mønstre, av talemåter om den felles ekteskapsloven.

I stortingsdebattene var det noen klare mønstre som gjorde seg gjeldende. I likhet med de tidligere debattene, var ordskiftet også i denne debatten preget av at politikerne påberopte seg de samme verdiene, slik som barns beste og anti-diskriminering, uavhengig av om de var for eller imot innføringen av felles ekteskapslov. Politikerne var tilsynelatende enige om hvilke verdier som var de rette verdiene å møte felles ekteskapslov med, men siden disse ordene hadde ulikt meningsinnhold avhengig av synspunktet deres på saken, var de uenige om de rette handlingene å møte felles ekteskapslov med. For forkjemperne av loven, altså representanter fra SV, AP, Venstre og flertallet i Høyre og Sp, innebar f.eks. barns beste at barn av lesbiske allerede fra fødselen av ville få to juridiske foreldre, da inkludert rett til arv, slik som barn født inn i ekteskap. Lesbiske par som fikk utført assistert befruktning i utlandet måtte gjennom prosessen med stebarnsadoptsjon etter fødsel, noe som kunne ta opp til to år. I utlandet hadde klinikkene gjerne anonyme sæddonorer, og norske politikere var av den oppfatningen av at assistert befruktning i Norge, med kjent sæddonor, ville styrke disse barnas rettigheter.³⁰⁸ For motstanderne av loven, altså KrF, FrP og mindretallet i Høyre og Sp, innebar hensynet til barns beste derimot at barn måtte få vokse opp med en mor og en far.³⁰⁹ Anti-diskriminering er et annet slikt eksempel – for forkjemperne av loven var det diskriminerende at homofile og lesbiske ikke fikk adoptere, gifte seg eller hadde rett til assistert befruktning samt at barn av

³⁰⁷ Jupskås og Garvik, «Fremskrittspartiet»; Grøntoft, «Den uforsonlige Hagen»; Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 29.03.1993, sak 4.

³⁰⁸ O.tid. 2007-2008, 575. Gunn Karin Gjul (Ap).

³⁰⁹ O.tid. 2007-2008, 585. Bjørg Tørresdal (KrF).

lesbiske foreldre ikke automatisk fikk de samme rettigheten som andre barn fra fødsel av.³¹⁰ «Vi avskaffer nå all lovmessig diskriminering av homofile og lesbiske, og gjør som samfunn en markering av at heterofil og homofil kjærlighet har samme status, at den er like mye verdt» uttalte Marianne Marthinsen (Ap) om hvorfor hun ville stemme for forslaget.³¹¹ Motstanderne så derimot på loven som diskriminerende mot barn som ville vokse opp uten mulighet til å få vite hvem faren var, hvis forslaget om å akseptere anonym sæddonor i utlandet gikk igjennom. Det ble også pekt på at det var diskriminerende ovenfor homofile menn å gi lesbiske tilgang til assistert befruktning, men å ikke åpne for surrogati for dem.³¹² Det fremgår at det var to tydelige grupperinger som konkurrerte om å ha det «rette» meningsinnholdet da de snakket om felles ekteskapslov, og at det var to konkurrerende diskurser.

Debatten om felles ekteskapslov hadde klare likehetstrekk med partnerskapsdebatten, men den skilte seg likevel fra partnerskapsdebatten på flere måter. Der partnerskapsdebatten var preget av en diskurs rundt reguleringen av likekjønnet samliv og den eksisterende samfunnsstrukturen, var dette i stor grad skyvet til side i ekteskapsdebatten til fordel for en diskurs rundt barns beste og likestilling.³¹³ Motstanderne av loven representerte det jeg har valgt å kalle en *kjernefamiliediskurs*. De snakket om felles ekteskapslov som en lov som satte homofiles og lesbiskes rettigheter foran barns rettigheter i likestillingens navn. Representantene av denne diskursen mente at barn ville ha det best når de vokste opp med en mor og far, og hadde rett til dette. De la også vekt på at homofile og lesbiske ikke kunne få barn med partneren. De mente at man ved å åpne for adopsjon og assistert befruktning for likekjønnede par fratok barn deres rettigheter. I likhet med bevaringsdiskursen fra 1993, mente representantene for kjernefamiliediskursen at man ville rokke ved samfunnsstrukturens grunnstein dersom man vedtok denne loven, da samfunnsstrukturen bygget på sammensetningen mor, far og barn.³¹⁴ Dette synet var til dels mindre fremtredende under debatten om felles ekteskapslov, muligens pga. erfaringene fra partnerskapsloven. Representantene tilsluttet den kjernefamiliediskursen ønsket å beholde partnerskapsloven, da de tilsynelatende var villige til å akseptere likekjønnet samliv, bare ikke i kombinasjon med barn.³¹⁵ Forkjempere for loven snakket derimot om felles ekteskapslov som en lov som skulle sikre homofile og lesbiske samt deres barn, samme

³¹⁰ L.tid. 2007-2008, 43. Espen Johnsen (Ap).

³¹¹ L.tid. 2007-2008, 51. Marianne Marthinsen (Ap).

³¹² O.tid. 2007-2008, 610-611. Laïla Dåvøy (KrF).

³¹³ L.tid. 2007-2008, 30-31. Kari Lise Holmberg (H).

³¹⁴ O.tid. 2007-2008, 576-578. Ulf Erik Knudsen (FrP).

³¹⁵ O.tid. 2007-2008, 609. Rune J. Skjælaaen (Sp).

rettigheter som majoritetsbefolkningen.³¹⁶ Jeg har valgt å kalle diskursen de inngår i for en *likestillingsdiskurs*. Også denne diskursen hadde tydelige linjer til partnerskapsdebatten, da man igjen så på lovforslaget en bekreftelse, og et resultat av, en positiv utvikling i samfunnet.³¹⁷ Man så også på det som en styrke for ekteskapet som institusjon at det ble åpnet opp for større mangfold, ikke en trussel. Espen Johnsen (Ap) uttalte bl.a.: «Mange har gitt inntrykk av at ekteskapet som institusjon står for fall. Dette vil verken ramme, undergrave eller fjerne glede over ekteskapet for heterofile par. «... At fleire får ei moglegheit, er ikkje ei avgrensing og nedvurdering, det er ei utviding og styrking»³¹⁸

I de to tidligere debattene gjorde to andre diskurser seg gjeldende med sitt syn på homofili som fenomen; en essensialistisk diskurs og en konstruktivistisk diskurs. Den essensialistiske diskursen gikk ut på at homofile og lesbiske var «født sånn», mens den konstruktivistiske diskursen gikk ut på at de var «blitt sånn». Disse diskursene var imidlertid fraværende i debatten om felles ekteskapslov. Tidligere har jeg vist at noen av motstanderne av partnerskapsloven aktivt fremmet et konstruktivistisk syn i sin argumentasjon, da de var redd for at signaleffekten og den offentlige «godkjennelsen» som lå i denne loven ville kunne føre til at flere ble homofile. Samtidig tok noen av forkjemperne i bruk et essensialistisk syn i sin argumentasjon, både for å møte motstandernes konstruktivistiske syn, og for å begrunne at homofile og lesbiske fortjente disse rettighetene fordi de var «født sånn». At disse diskursene forsvant kan være et tegn på at noen merkesteiner var flyttet: debatten skjedde nå på premissene til de «homoliberales». Problematikken var ikke lenger relevant; om legningen var medfødt eller tilegnet var uvesentlig, så lenge man identifiserte med den.

7.3 Partiene i Odelstinget og Lagtinget

I Odelstinget stemte de fleste partiene samlet for eller mot ekteskapsloven. Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Venstre stemte samlet for loven, mens Fremskrittspartiet og Kristelig Folkeparti stemte samlet mot loven. Høyre og Senterpartiet var splittet, men flertallet i disse partiene var for loven. Sp hadde sikret seg fristilling gjennom regjeringserklæringen, etter å ha unngått å ta stilling til spørsmålet i det siste partiprogrammet. Det er uvanlig at et regjeringsparti stemmer mot et forslag fremmet av egen regjeringen, men Sp hadde tydelig forhandlet seg frem til fristilling i dette «verdispørsmålet». Sp fikk trolig aksept for dette siden

³¹⁶ O.tid. 2007-2008, 583. May Hansen (SV).

³¹⁷ L.tid. 2007-2008, 37-38. Ola Borten Moe (Sp).

³¹⁸ L.tid. 2007-2008, 43-44. Espen Johnsen (Ap).

Ap og SV regnet med et relativt trygt flertall uavhengig av om Sp ble fristilt eller ikke. Høyre har også hatt en lang tradisjon for å fristille i såkalte verdispørsmål, noe de også gjorde i denne saken. Jeg vil nå gjennomgå debattene i Odels- og Lagtinget for å gjøre rede for partienes standpunkt og argumentasjon i denne saken. Ved å gjennomgå parti for parti vil jeg vise enighet og uenighet innad i hvert parti, samtidig som jeg kan undersøke partipolitiske mønstre og betydningen av fristilling i denne saken. Jeg vil begynne med partiene som stemte for lovforslaget, før jeg vil ta for meg de delte partiene og til slutt partiene som var imot lovforslaget.

7.3.1 Sosialistisk Venstreparti

Sosialistisk Venstreparti hadde ved flere anledninger selv foreslått en kjønnsnøytral ekteskapslov, først i 2003, og senere i 2004 og 2005. Partiet programfestet også adopsjon for likekjønnede par fra 1997 og kjønnsnøytralt ekteskap fra 2005. Dette ble også en del av regjeringsplattformen partiet var med å skrive da det ble regjeringsparti for første gang samme år. Det var derfor ikke overraskende at partiet gikk samlet inn for loven. Partiet gikk også samlet mot reservasjonsrett for helsepersonell ved assistert befruktning for lesbiske, og mot at sæddonor måtte være kjent også i utlandet.³¹⁹ Sammen med partiets posisjon i sakene om særskilt strafferettslig vern for homofile og partnerskapsloven danner dette et klart mønster for partiet i homopolitiske saker. Partiet alltid har stemt enstemmig i liberaliserende retning.

Likestilling og anti-diskriminering sto særlig sentralt i partiets argumentasjon i denne debatten. SVs representanter var opptatt av at man, i May Hansens (SV) ord, «... likestiller lesbisk, homofil og heterofil kjærlighet.» Dette ble ansett som et viktig menneskerettighets spørsmål av partiet, et perspektiv SV trakk frem i langt større grad enn de andre partiene. Partiet vektla også at forslaget ville styrke barns rettigheter. Partiet fremhevet spesielt barn som ble unnfanget gjennom assistert befruktning, som gjennom loven ville få rett til å vite om opphavet sitt når de fylte 18 år hvis man gjorde dette i Norge.³²⁰ Partiet var også opptatt av å endre datidens lovverk, som åpnet for at enslige kunne adoptere, men ikke registrerte partnere. Kristin Halvorsen (SV) påpekte at dette inkluderte enslige homofile, og fremstilte det som et paradoks som tilsa at én homofil forelder var greit, men at to homofile foreldre ikke var det.³²¹ Sett bort ifra dette var partiet opptatt av å vise allment til rettighetskampen til homofile og lesbiske, som partiet

³¹⁹ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 11.06.2008, sak 1.; Olsen, «Disse stemte nei», 24.

³²⁰ O.tid. 2007-2008, 583. May Hansen (SV).

³²¹ O.tid. 2007-2008, 598. Kristin Halvorsen (SV).

fremhevet at de hadde støttet opp igjennom. For dem var denne loven resultat av en lang utvikling, som endelig endte med at likekjønnede par ble juridisk likestilt med ulikekjønnede par samt at man sikret barn av likekjønnede forholds juridiske rettigheter.³²² Enkelte fra partiet, slik som May Hansen tok også avstand fra deler av debatten som de mente fremhevet mor, far og barn som den eneste gode familiesammensettingen. Hun mente at motstanderne av loven, ved å fremheve kjernefamilien, sendte et uheldig signal til eneforeldre og barn med foreldre av samme kjønn.³²³

7.3.2 Arbeiderpartiet

Arbeiderpartiet gikk til valg på kjønnsnøytral ekteskapslov og adopsjon for likekjønnede par i 2005, før dette også ble en del av regjeringsplattformen til Jens Stoltenbergs andre regjering. I likhet med SV var det derfor ingen overraskelse at partiet stemte samlet for lovforslaget. Partiet gikk også mot reservasjonsrett for helsepersonell med tanke på assistert befruktning for lesbiske, med unntak av én representant, og mot at sæddonor måtte være kjent også i utlandet.³²⁴ Videre hadde partiet et likt partipolitisk mønster som SV i saker knyttet til homopolitikk, da de også i sakene om særskilt strafferettslig vern for homofile og partnerskapsloven stemte enstemmig for disse forslagene.³²⁵ Forslagene kom da vel å merke fra partiets egne representanter i regjering. Tradisjonelt sett har Ap ikke hatt stor kultur for fristilling, spesielt når partiet selv har fremmet forslag og sittet i regjering.³²⁶

I likhet med SV la Ap også vekt på diskriminering og likestilling som argument, selv om argument knyttet til barns beste kan sies å ha vært artikulert i større grad enn de var hos SV. Gunn Karin Gjøl (Ap) oppsummerte lovforslagets effekt slik: «Vi setter et endelig punktum for diskriminering og forskjellsbehandling av homofile i norsk lov. Vi sørger for at barn av lesbiske og homofile får de samme rettighetene som alle andre norske barn.» Sett bort ifra at man rettet opp i diskriminering, var partiet også opptatt av signaleffekten av å vedta felles ekteskapslov. Ved å vedta ekteskapsloven håpte partiets representanter at Stortinget bidro til en holdningsendring som tilsa at alle var like mye verdt, uavhengig av hvem man elsket.³²⁷ Under partnerskapsdebatten var dette et viktig argument, men det var langt mindre fremtredende under ekteskapsdebatten. Ap var partiet som tok dette likeverdsargumentet flittigst i bruk. Et annet

³²² O.tid. 2007-2008, 603-604. Ågot Valle (SV).

³²³ O.tid. 2007-2008, 614. May Hansen (SV).

³²⁴ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 11.06.2008, sak 1.; Olsen, «Disse stemte nei», 24. Sigrun Eng (Ap) var imot loven, men unnlot å møte til Lagtinget.

³²⁵ En person fra Ap stemte mot partnerskapsloven, ellers stemte alle for.

³²⁶ Heidar, «Partigruppene: Samordning og maktarena», 401-403.

³²⁷ O.tid. 2007-2008, 574-576. Gunn Karin Gjøl (Ap).

argument som gikk igjen fra partnerskapsdebatten, var at ekteskapet som institusjon ville bli styrket, ikke svekket, ved at institusjonen ble tilgjengelig for flere. Partiet angrep også argumentasjonen fra motstanderne om at ekteskapet ikke var egnet for likekjønnede par, da ekteskapet var bygget opp rundt et mor-far-barn-forhold. Tove Karoline Knudsen (Ap) påpekte f.eks. at ikke alle ulikekjønnede par fikk eller ønsket seg barn, samtidig som det var et faktum at likekjønnede par hadde barn og kom til å få barn. Med bakgrunn i dette ville partiet gi disse barna de beste forutsetningene, noe de mente den nye ekteskapsloven gjorde.³²⁸

7.3.3 Venstre

I likhet med de nevnte partiene hadde også Venstre, som etter partnerskapsloven hadde prioritert skeiv familiepolitikk, programfestet adopsjon for homofile. De gikk inn for dette i 2001. Samtidig gikk de også inn for en felles juridisk ekteskaps- og partnerskapsinngåelse med en juridisk del og en religiøs del, noe de også ga klart uttrykk for at de hadde foretrukket under debatten.³²⁹ Partiet støtte selve lovforslaget enstemmig, men én av ni representanter stemte mot assistert befruktning for lesbiske par.³³⁰ Partiet stemte også samlet for reservasjonsrett for helsepersonell med tanke på assistert befruktning for lesbiske samt for at sæddonor ved klinikker også i utlandet måtte være kjent.³³¹ Dette var første gang Venstre var representert på Stortinget i en større skeiv politisk sak, og man må derfor ta forbehold ved å identifisere et partipolitisk mønster. På bakgrunn av den programfestede skeive politikken til partiet kan man likevel identifisere Venstre som et «homoliberalt» parti.

For Venstre var argument knyttet til barns beste hovedargumentet. Trine Skei Grande uttalte bl.a. at «Disse barna kommer til å komme, uansett, og jeg vil det skal legges mest mulig til rette for at disse barna har de juridiske rettighetene de kan ha, og ha retten til å vite hvem deres biologiske far er.» Videre la hun vekt på at det ville være bra for ekteskapet som institusjon at flere giftet seg, og at ekteskap mellom likekjønnede ikke utgjorde en trussel mot denne tradisjonen.³³² Partiet, her ved Leif Helge Kongshaug (V), var også opptatt av likestilling som en motivasjon for lovendringen. «For et liberalt parti er det en selvfølge at staten likebehandler mennesker uavhengig av seksuell legning» uttalte han for å begrunne hvorfor Venstre samlet gikk inn for lovforslaget. For partiet var det naturlig at man skulle bli vurdert for adopsjon og

³²⁸ L.tid. 2007-2008, 25-26. Tove Karoline Knudsen (Ap).

³²⁹ O.tid. 2007-2008, 589-590. Trine Schei Grande (V).

³³⁰ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 11.06.2008, sak 1.; Olsen, «Disse stemte nei», 24.; NRK, «Flertall for ekteskapsloven».

³³¹ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 11.06.2008, sak 1

³³² O.tid. 2007-2008, 559-560. Trine Skei Grande (V).

assistert befruktning på bakgrunn av egnethet, ikke sivil status eller legning. Noe annet var i partiets øyne diskriminering.³³³

7.3.4 Senterpartiet

Senterpartiet hadde åpnet opp for adopsjon for likekjønnede par i 2001, etter de i 1993 gikk imot dette. Som nevnt forsvant dette imidlertid ut av partiprogrammet i 2005. Regjeringserklæringen, som la frem felles ekteskapslov inkludert adopsjon, åpnet for at partiet kunne bli fristilt i denne saken. Fristilling i denne saken, et spørsmål hvor Sp lenge hadde vært delt, virker dermed å ha vært et vilkår for regjeringsplattformen. I både saken om særskilt strafferettslig vern for homofile og saken om registrert partnerskap var partiet fristilt, en fristilling motivert med at dette var et «samvittighetsspørsmål». Det samme var tilfellet denne gangen. Det var imidlertid flertall innad i partiet for loven, da ni av elleve stemte for selve loven, mens fem av elleve stemte mot assistert befruktning for lesbiske par. Partiet stemte delt for reservasjonsrett for helsepersonell med tanke på assistert befruktning for lesbiske, med seks av åtte for. Syv av åtte stemte for at sæddonor ved klinikker også i utlandet måtte være kjent.³³⁴

Blant forkjemperne av loven var likestilling et viktig poeng også for Sps representanter. Legning var ifølge Trond Lode (Sp) irrelevant for omsorgsevne, og likekjønnede par burde derfor ha samme rett til å bli vurdert som adopsjonsforeldre og for assistert befruktning.³³⁵ Partiet brukte forøvrig diskrimineringsargumentet i langt mindre grad enn SV, Ap og Venstre, muligens fordi en for spisset argumentasjon langs disse linjer i realiteten ville ha brodd mot partifeller, siden partiet var delt. I likhet med Ap var også Sp opptatt av signaleffekten av forslaget. Gjennom å vedta lovforslaget mente partiet at man sendte et signal til barn som vokste opp med lesbiske og homofile foreldre at også disse familiene var akseptert av samfunnet: «Me sender eit signal til alle ungar om at alle ungar, foreldre og familiar er like mykje verdt» som Lode uttalte under Odelstingsdebatten.³³⁶ Videre mente partiet, i likhet med Ap og Venstre, at det ville styrke ekteskapets posisjon i samfunnet å inkludere likekjønnede par i denne institusjonen.³³⁷

Kun én av Senterpartiets to representanter som stemte imot lovforslaget tok ordet, Rune J. Skjælaaen (SP). Han var imot loven som følge av at han anså ekteskapet for å være mellom

³³³ L.tid. 2007-2008, 40. Leif Helge Kongshaug (V).

³³⁴ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 11.06.2008, sak 1.; Olsen, «Disse stemte nei», 24. (Blikk).; NRK, «Flertall for ekteskapsloven».

³³⁵ O.tid. 2007-2008, 587-588. Trond Lode (Sp).

³³⁶ O.tid. 2007-2008, 587-588. Trond Lode (Sp).

³³⁷ L.tid. 2007-2008, 37-38. Ola Borten Moe (Sp).

mann og kvinne, et prinsipp som etter hans mening hadde dype kulturelle røtter. Skjærlaasen var opptatt av at ekteskapet hadde en funksjon som innebar en videreføring av slekten, og at det av den grunn var avhengig av at ekteskapet besto av en mann og en kvinne. Ekteskapet var mer enn en samlivslov, slik han beskrev partnerskapsloven, og var derfor ikke passende for likekjønnede par. Han ønsket derfor å beholde partnerskapsloven i stedet for å vedta en felles ekteskapslov. Skjærlaasen kritiserte også regjeringen for å ikke ha utredet lovforslaget ytterligere.³³⁸ Et lite flertall innad i partiet var også imot assistert befruktning for lesbiske. Trygve Slagsvold Vedum (Sp) begrunnet dette med «... prinsippet om å bringe inn en tredjeperson som barnet ikke vil kjenne gjennom sin oppvekst.» For ham handlet det ikke om omsorgsevne. Slagsvold Vedum la vekt på at dette var et prinsipielt syn, og fikk også støtte av Magnhild Meltveit Kleppa (Sp), da hun også var imot assistert befruktning for ulikekjønnede par.³³⁹ Andre, slik som f.eks. Erling Sande (Sp) ga uttrykk for at assistert befruktning bare burde tillates for ulikekjønnede par der begge kunne være biologiske foreldre, mens f.eks. Alf Ivar Samuelsen (Sp) var imot fordi han mente det var diskriminerende ovenfor homofile menn som ikke ville få samme tilbud.³⁴⁰ Det var således delte syn innad i partiet på assistert befruktning, både for likekjønnede par og for ulikekjønnede par.

7.3.5 Høyre

Høyre var i likhet med Sp delt i denne saken, mens flertallet i partiet var for loven. I alt var 19 av 23 for loven, mens 9 av 23 var imot assistert befruktning for lesbiske par. Partiet stemte også samlet for reservasjonsrett for helsepersonell som jobbet med assistert befruktning for lesbiske par samt for at sæddonor også i utlandet måtte være kjent.³⁴¹ Partiet hadde i forkant av valget i 2005 gått inn for at likekjønnede par burde kunne bli vurdert som adopsjonsforeldre, men dette var tydeligvis noe et mindretall i partiet var uenig i. For Høyre var det blitt en partitradisjon å fristille representantene sine i saker knyttet til skeiv politikk; representantene var fristilt i saken om særskilt strafferettslig vern for homofile samt saken om registrert partnerskap.

Blant dem som var for lovforslaget var anti-diskriminering og barns rettigheter sentrale argumenter. For Kari Lise Holmberg (H) handlet det «... om å anerkjenne at vi ikke skal diskriminere, at vi skal behandle våre medmennesker anstendig.» Hun viste til at de det selv gjaldt, det vil si homofile og lesbiske, oppfattet partnerskapsloven som diskriminerende, og da

³³⁸ O.tid. 2007-2008, 609. Rune J. Skjærlaasen (Sp).

³³⁹ O.tid. 2007-2008, 610. Trygve Slagsvold Vedum (Sp).; O.tid. 2007-2008, 614. Magnhild Meltveit Kleppa (Sp).

³⁴⁰ O.tid. 2007-2008, 617. Erling Sande (Sp).; L.tid. 2007-2008, 49. Alf Ivar Samuelsen (Sp).

³⁴¹ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 11.06.2008, sak 1.; Olsen, «Disse stemte nei», 24. (Blikk).; NRK, «Flertall for ekteskapsloven».

mente hun at myndighetene måtte ta hensyn til det. I likhet med de andre partiene la Høyre vekt på at det var omsorgsevne, og ikke kjønn og legning, som var avgjørende for om mennesker ville være gode foreldre eller ikke. Hensynet til barns beste veide også tyngst når partiet gikk inn for å tillate assistert befruktning for lesbiske par, som det ble argumenter for at uansett ville skje, og derfor måtte man legge trygge rammer rundt barnet. Partiet gikk derfor samlet mot å tillate anonym sæddonor i utlandet.³⁴² I likhet med SV var Høyre opptatt av det de mente var et paradoks som tilsa at enslige homofile og lesbiske kunne adoptere, men ikke homofile og lesbiske i registrerte partnerskap.³⁴³

Kun en av partiets representanter, Inge Lønning (H), tok til orde mot lovforslaget. Han mente at lovforslaget var for dårlig utredet, og dessuten fullt av selvmotsigelser. Lønning mente at det var diskriminerende ovenfor homofile menn at lesbiske fikk tilgang til assistert befruktning, siden homofile menn ikke fikk tilgang til surrogati. Ved å vedta loven så kvittet man seg dermed ikke med et diskriminerende lovverk, men begynte å diskriminere på nye måter.³⁴⁴

7.3.6 Fremskrittspartiet

Fremskrittspartiet var, sammen med KrF, enstemmig mot felles ekteskapslov.³⁴⁵ Fra 2001 hadde partiet programfestet at det var imot adopsjon for likekjønnede par, som deres eneste skeive politiske sak. Under partnerskapsdebatten hadde partiet vært delt, men utestengingen av liberalistene fra partiet i ettertid førte trolig til at partiet tok en mindre liberal vending i skeive politiske spørsmål. Det var konservative og populistere som ble værende i partiet, de som i 1993 hadde vært motstandere av partnerskapsloven. FrP ble med det det første partiet som «skiftet» posisjon i spørsmål knyttet til skeiv politikk, fra å være delt til å være imot liberalisering i disse spørsmålene. Partiet har ikke hatt et konsistent partipolitisk mønster i disse sakene, som har innebært endring– ikke stabilitet.

I FrPs øyne innebar lovforslaget at homofiles og lesbiskes rettigheter satt foran barns rettigheter. «Men er det riktig å styrke noen voksens rettigheter, med bakgrunn i deres seksuelle praksis, på bekostning av barna?» spurte Ulf Erik Knudsen (FrP). I hans øyne hadde barn rett til en mor og en far, noe de nå risikerte å miste. Han la spesielt vekt på dette i spørsmålet om assistert befruktning for lesbiske, som han mente ikke respekterte fars-rollen og reduserte fedre til sædceller. Knudsen la også vekt på at det ikke var noe stort folkelig engasjement til fordel for

³⁴² L.tid. 2007-2008, 30-32. Kari Lise Holmberg (H).

³⁴³ O.tid. 2007-2008, 586. Bent Høie (H).

³⁴⁴ L.tid. 2007-2008, 44-45.

³⁴⁵ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 11.06.2008, sak 1.; Olsen, «Disse stemte nei». (Blikk).

lovendringene, slik det var mot loven. I stedet mente han at lovforslaget var et resultat av «homo-lobbyen» sitt arbeid, noe som undergravde validiteten av lovforslaget i hans øyne. FrPs medlemmer var også redde for at trossamfunn etter hvert ville bli pålagt å vie likekjønnede par, til tross for regjerings løfter om at det ikke kom til å skje. I likhet med motstanderne i Sp og Høyre, mente også representanter fra FrP at forslaget var for dårlig utredet. Som eneste parti argumenterte FrP også for at en ny ekteskapslov ville fremmedgjøre mange med innvandrerbakgrunn.³⁴⁶ Et annet viktig argument blant Frp-representantene var at ekteskapet etter deres syn var forbeholdt mann og kvinne, og var en institusjon med dype kulturelle røtter. Ifølge Åse M. Schmidt (FrP) truet man samfunnsstrukturen ved å endre ekteskapsloven, som var bygget opp rundt kjernefamilien.³⁴⁷

7.3.7 Kristelig Folkeparti

Kristelig Folkeparti var som nevnt imot lovforslaget.³⁴⁸ Partiet hadde allerede i 1993 vedtatt at likekjønnede par ikke burde få adoptere, programposten forsvant ut fra 1997, men kom tilbake i 2005. KrF har et tydelig partipolitisk mønster i saker knyttet til skeiv politikk, der de konsekvent har gått inn for et konservativt standpunkt, og ikke ønsket å endre regelverket i liberaliserende retning. Både i debatten om særskilt strafferettslig vern for homofil og i debatten om partnerskapsloven gikk partiet imot liberalisering.

Kristelig Folkeparti var i likhet med FrP imot lovforslaget, men tok i bruk en litt annerledes argumentasjon. Mens begge partiene argumenterte for at barn hadde behov for en mor og en far, presiserte KrF ved flere anledninger at de var imot diskriminering av homofile og at de ikke var i tvil om at homofile og lesbiske kunne være gode omsorgspersoner. I spesielle tilfeller kunne de faktisk åpne opp for adopsjon, hvis det var for barnets beste det vil si hovedsakelig i tilfeller hvor det eksisterte familieband. Partiet sa nei til å åpne opp for generell adopsjon, begrunnet med at et barn hadde rett til en mor og en far. Ifølge May-Helen Molvær Grimstad (KrF) var lovforslaget «... først og fremst ei reform der ein set i sentrum dei vaksnes behov for barn, og der ein skyv barns rettar til side.» Molvær Grimstad ønsket også å beholde ekteskapet mellom mann og kvinne registrert partnerskap for likekjønnede par.³⁴⁹ Partiet gikk altså fra å prøve å avskaffe partnerskapsloven og å gå imot at homofile og lesbiske kunne adoptere samt være fosterforeldre, til å ønske å beholde partnerskapsloven og åpne opp for adopsjon for likekjønnede par i noen tilfeller. I spørsmålet om assistert befruktning for lesbiske mente f.eks.

³⁴⁶ O.tid. 2007-2008, 577-578, 613. Ulf Erik Knudsen(FrP).

³⁴⁷ L.tid. 2007-2008, 28-29. Åse M. Schmidt (FrP).

³⁴⁸ Stortingsarkivet, Voteringsresultat i Odelstinget, 11.06.2008, sak 1.; Olsen, «Disse stemte nei». (Blikk).

³⁴⁹ L.tid. 2007-2008, 34-36. May-Helen Molvær Grimstad (KrF).

Ola T. Lånke (KrF) at staten oppfordret til farløse familier. Ifølge ham fratok man barn sine fedre og tildelte dem en medmor. I likhet med andre motstandere viste han også til manglende utredning av lovforslaget.³⁵⁰

7.4 Delkonklusjon

Felles ekteskapslov, som ble vedtatt i 2008, var den dominerende skeive politiske saken etter at lov om registrert partnerskap ble innført i 1993. Det sentrale ved debatten rundt felles ekteskapslov var at når man snakket om denne loven så snakket man i hovedsak om barns beste og anti-diskriminering. Begge disse motivene ble brukt til å underbygge argumentene fra begge fløyer i debatten. Jeg har identifisert to diskurser i debatten, en kjernefamilie-diskurs og en likestillingsdiskurs. Kjernefamiliediskursens representanter var negativ til felles ekteskapslov, mens likestillingsdiskursen var positiv. Representantene for kjernefamiliediskursen snakket om lovforslaget som en trussel mot barns beste og barnas rettigheter. For dem handlet lovforslaget om at voksenes ønsker ble satt foran barns rettigheter. Representantene for likestillingsdiskursen var derimot opptatt av at man ved å vedta loven likestilte både barn med foreldre av samme kjønn med andre barn og likekjønnede par som ønsket seg barn med ulikekjønnede par. Disse to diskursene kjempet om å være den «rette» måten å snakke om elles ekteskapslov på. I den forlengelse kjempet de også om å være den «rette» måten å snakke om barns rettigheter og likestilling, noe som spesielt kom til synet ved at ulike ord og begrep, som f.eks. «anti-diskriminering» og «barns beste», fikk ulikt meningsinnhold tilskrevet ut ifra hvilken diskurs man skrev seg inn i.

Motstanderne av loven besto av Kristelig Folkeparti og Fremskrittspartiet samt et mindretall i Høyre og Senterpartiet. De argumenterte i hovedsak med utgangspunkt i det de mente var barns beste, som var at de vokste opp med en far og en mor. De argumenterte også for at ekteskapet var forbeholdt mann og kvinne, og at likekjønnede par heller kunne fortsette å benytte seg av partnerskapsloven. Et annet fellestrekk var at motstanderne pekte på at lovforslaget var dårlig utredet. I spørsmålet om assistert befruktning var det imidlertid flere ulike begrunnelser for hvorfor man gikk imot dette – alt fra en prinsipiell motstand av assistert befruktning til at man mente at det reduserte far til en sædcelle, ble brukt som argument. Forkjemperne for loven, Sosialistisk Venstreparti, Arbeiderpartiet og et flertall i Senterpartiet og Høyre, anså i motsetning til motstanderne av loven, lovforslaget å ivareta barns beste. De argumenterte at

³⁵⁰ L.tid. 2007-2008, 42. Ola T. Lånke (KrF)

gjennom lovforslaget likestilte man barn med lesbiske og homofile med andre barn samt at man likestilte likekjønnede par med ulikekjønnede par.

Denne saken har vist klare partipolitiske mønstre for noen av partiene. Ap, SV og Venstre stemte enstemmig for den felles ekteskapsloven, noe som underbygger det tidligere «liberale» mønsteret partiene har etablert. Venstre stemte imidlertid ulikt fra Ap og SV i sakene om reservasjonsrett for helsepersonell og kjent donor ved assistert befruktning; hvor Ap og SV gikk imot de nevnte forslagene, gikk Venstre inn for dem. Venstre kan dermed betegnes som liberal knyttet til helsepersonellet, ikke de som søkte assistert befruktning i disse «undersakene» KrF og FrP hadde også klare partipolitiske mønstre i denne saken. De gikk begge imot forslagene. For KrF underbygget dette det etablerte politiske mønsteret, men for FrP representerte denne saken noe nytt. Partiet hadde tidligere vært delt under partnerskapsdebatten, men etter at flere populistiske forsvant fra partiet tok partiet en «konservativ» vending i denne saken. Sp og Høyre holdt fast også fast ved sitt tidligere «fristillings»-mønster, da partiene igjen var fristilt og delt i et skeivt politisk spørsmål.

8. Skeiv politikk i perioden 2008-2016

I den forrige perioden, 1993-2008, økte antallet skeive politiske saker som var oppe på Stortinget skeiv politikk som ble programfestet i de ulike partienes partiprogram. Denne trenden fortsatte også de følgende åtte årene. Som vi skal se, var denne perioden imidlertid preget av en mer mangfoldig skeiv politikk. Politikerne bevegde seg bort fra et ensidig fokus på homofile og lesbiske, og begynte å snakke om LHBT-personer (lesbiske, homofile, bifile og transpersoner) som gruppe. I denne sammenhengen økte spesielt fokuset på det jeg har valgt å definere som transpolitikk, altså politikk knyttet til transpersoner og kjønnsidentitetstematikk. Så hvordan manifesterte skeiv politikk seg i perioden 2008-2016? Hvilke skeive politiske saker opptok de politiske partiene? I hvilke kontekster inngikk den skeive politikken?

Allerede samme måned som felles ekteskapslov ble vedtatt av Stortinget, juni 2008, la Stoltenberg I-regjeringen frem Norges første nasjonale handlingsplan for skeive. Handlingsplanen «Bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner 2009-2012» sin målsetning var «... å forankre lhbt-perspektivet innenfor alle politikkområder og hos berørte departementer. Vi vil integrere kunnskapen om lhbt-gruppens behov og utfordringer i de ulike offentlige tjenester.» Handlingsplanen tok for seg en rekke ulike tema, slik som f.eks. arbeidsliv, skole, innvandring og helse. I handlingsplanen er skeiv politikk det overordnede temaet, og fremstår som et mangfoldig sektorovergripende felt. Det som var spesielt ved handlingsplanen var at det var gjennom den regjeringen for første gang tematiserte trans og interkjønn.³⁵¹ Handlingsplanen kan også ses på som del av tendensen i denne perioden, hvor vi skal se at politikerne beveget seg bort fra å snakke om «homofile og lesbiske», og i større grad begynte å snakke om LHBT-personer som gruppe.

Den samme tendensen gjorde seg også gjeldende neste gang skeiv politikk ble aktuelt innenfor det norske politiske systemet. I 2011 opprettet Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) det nasjonale kunnskapssenteret for seksuell orientering og kjønnsidentitet, LHBT-senteret. Målsetningen til Bufdirs LHBT-arbeid var, og er, at alle skal oppleve offentlige tjenester som inkluderende og relevante, uavhengig av orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk samt å bygge kompetanse, dele kunnskap og fungere som pådriver på tvers av sektorer og politikkkfelt.³⁵²

³⁵¹ Barne- og likestillingsdepartementet, «Bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner», 5-7.

³⁵² Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 199.

I 2012 ga Justis- og beredskapsdepartementet nye instruksjoner til Utlendingsdirektoratet (UDI) om at vilkårene for asyl ville være oppfylt dersom det var fare for forfølgelse som følge av at søkeren var åpen om «sin seksuelle identitet» Dette skulle fra da av legges til grunn i asylsøknadene fra lesbiske, homofile, bifile og transpersoner. Tidligere hadde UDI lagt til grunn at asylsøkere som ble returnert ville skjule sin seksuelle identitet for å unngå forfølgelse, men denne endringen gjorde det lettere for LHBT-personer å få asyl i Norge.³⁵³

I 2013 ble diskrimineringsbestemmelsene som omhandlet diskriminering på bakgrunn av seksuell orientering endret. For første gang inkluderte disse nå et eksplisitt diskrimineringsvern for transpersoner. Diskrimineringsbestemmelsene omhandlet diskriminering på bakgrunn av «seksuell legning, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk» Regjeringen Stoltenberg II fremmet forslaget, som ble enstemmig vedtatt av Stortinget.³⁵⁴ I 2005 hadde likestillings- og diskrimineringsombudet slått fast at likestillingsloven kunne nyttes av «transkjønnede», transpersoner med eller uten diagnosen transseksualisme, men dette var ikke et eksplisitt vern.³⁵⁵ Bestemmelsene fra 2013 var altså første gang vern mot diskriminering på bakgrunn av kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk ble eksplisitt slått fast i lovverket.

I tillegg til å drive LHBT-senteret, initierte og støttet også Bufdir forskning knyttet til skeive. I 2013 kom forskningsrapporten *Alskens folk. Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk*, finansiert av Budfir. Rapporten viste til at skole, arbeidsplasser, familier og det offentlige generelt har lite kunnskap og forståelse for kjønnsidentitetsproblematikk. Rapporten konkluderte også med at helsevesenet hadde sviktet transpersoner fordi de ikke fikk helsehjelpen de hadde behov for. Rapporten viste til tiltak som kunne iverksettes, f.eks. kunnskapsformidling i skolen, regionalisering av helsetilbudet, styrking av transrelatert kompetanse i helsesektoren og bedring av helsetilbudet knyttet til kjønnsbekreftende behandling. Spesielt pekte rapporten på behovet for å oppheve det ulovfestede steriliseringskravet ved kjønnsbekreftende behandling.³⁵⁶ To år senere, i 2015, ble en ny rapport, «Rett til kjønn – helse til alle kjønn» lagt frem etter bestilling fra Helse- og omsorgsdepartementet. Helse- og omsorgsdepartementet tok initiativ til rapporten i 2013, etter at *Alskens folk* (2013) ble lagt frem. Ekspertgruppen bak «Rett til kjønn» fikk i oppdrag å gjennomgå de daværende vilkårene for å endre juridisk kjønn samt vurdere behovene for

³⁵³ NOAS, «Nå blir LHBT-asylsøkernes rettsvern styrket».

³⁵⁴ Stortinget.no, «Voteringsoversikt for sak: Diskrimineringslovgivning (om seksuell orientering, likestillingsloven, diskrimineringsloven om etnisitet, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven)»; S.tid. 2012-2013. 3987-3992.

³⁵⁵ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 198.

³⁵⁶ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 199-200.

endringer i pasient- og behandlingstilbud til personer som opplevde kjønnsdysfori, altså personer som opplever ubehag med det kjønn de ble tildelt ved fødselen. Rapporten konkluderte etter samme hovedlinje som den tidligere rapporten – rapporten anbefalte bl.a. at det burde være tilstrekkelig å melde inn til folkeregisteret om man ønsket å endre juridisk kjønn, i stedet for at man måtte gjennomgå kjønnsbekreftende behandling først. Denne rapporten var en direkte forløper til lov om endring av juridisk kjønn, som ble vedtatt året etter, i 2016.³⁵⁷

Rett før lov om endring av juridisk kjønn ble vedtatt i 2016, fremmet Venstre forslag om et tredje kjønn under Stortingets behandling av likestillingsmeldingen til Solberg-regjeringen. Forslaget var ett av flere forslag de fremmet i forbindelse med likestillingsmeldingen, men ett av få saker partiet faktisk kommenterte. Taleren, Kjetil Kjenseth (V), trakk linjer til hvordan homofilidebatten hadde utviklet seg, og håpte at «dem som ikke følte seg hjemme i et av de to kjønnene» ville kunne få oppleve samme respekt og forståelse i samfunnet som homofile omsider gjorde. Han fremhevet imidlertid at de ikke trodde forslaget ville få flertall, da «debatten neppe er moden nok»³⁵⁸ Forslaget fikk kun støtten til SV og MDG, i tillegg til Venstre, og fikk dermed ikke flertall.³⁵⁹

8.1 Programfestet partipolitikk

I perioden 1993 til 2008 så vi som nevnt at de politiske partiene programfestet stadig mer politikk som kunne defineres som skeiv politikk, noen av dem for første gang. Politikk knyttet til transpersoner ble også tatt opp for første gang i den forrige perioden, og slik omtale ble mer utbredt i perioden som fulgte. Som vi skal se i denne perioden, 2008-2016, programfestet flere parti transpolitikk, og den skeive politikken ble mer mangfoldig. Hvor man tidligere gjerne kun hadde vært opptatt av homofile og lesbiske, ble partiene i større grad opptatt av å snakke om LHBT-personer som gruppe, som omfattet et større mangfold av seksuelle orienteringer og kjønnsuttrykk. Så hva slags skeiv politikk gikk de politiske partiene inn for i perioden 2008-2016, og i hvilke kontekster inngikk eventuelt denne politikken? Fremsto skeiv politikk som et eget sektorovergripende, noe atskilt eller særegent, eller inngikk det i andre sektorpolitiske felt? politikkkfelt?

³⁵⁷ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 199-200.

³⁵⁸ S.tid.2015-2016, 2678.

³⁵⁹ S.tid. 2015-2016, 2730.

8.1.1 Sosialistisk Venstreparti

Vi tar først for oss Sosialistisk Venstreparti, som tidlig markerte seg som et liberalt parti i skeive politiske spørsmål. Opp igjennom årene har partiet hatt noen av de mest omfangsrike programformuleringene på dette området. For SV har skeiv politikk tidligere fremstått som et eget sektorovergripende felt i større grad enn hos de andre partiene, noe som også er tilfellet i denne perioden. Hovedvekten av den skeive politikken var samlet under egne underkapittel, slik som «Lesbisk og homofil frigjøring», og senere «LHBT-politikk»³⁶⁰ Skeiv politikk fremsto derfor, hos SV, som et sektorovergripende felt, da det kun er noen få tilfeller der den skeive politikken inngår sammen med andre sektorpolitiske felt.³⁶¹ I denne perioden lå fokuset på likestillingspolitikk, skolepolitikk, helsepolitikk, internasjonal politikk og innvandrings- og asylpolitikk. En klar forskjell fra tidligere var at familiepolitikk ikke lenger var en fremtredende del av partiprogrammene, selv om det var til stede i en viss grad. Kampsaken på familiepolitikken område var nemlig vunnet i 2008, da SV i regjering var med å sikre flertall for felles ekteskapslov. Partiet hadde fått gjennomslag for sin skeive familiepolitikk gjennom felles ekteskapslov, og deretter latt være å vedta noen ny familiepolitikk. Endringen fra å kun fokusere på lesbiske og homofile til å fokusere på LHBT-personer som gruppe er også uttrykk for en generell trend i denne perioden, som man så antydninger til i sist periode da SV først tok opp det jeg har kategorisert som transpolitikk for første gang. Dette var også noe partiet fortsatte med i denne perioden. I 2009 gikk partiet inn for at transpersoner måtte sikres behandling samt at de satte fokus på «kjønnsuttrykk», ikke bare seksuell orientering som tidligere, da de snakket om diskriminering og kompetanseheving innen helse- og omsorgssektoren og skolesektoren. I samme program gikk partiet imot reservasjonsrett knyttet til assistert befruktning, som ble innført gjennom felles ekteskapslov. Partiet gikk også inn for mer forskning på diskriminering, og ønsket å iverksette tiltak for å minske diskriminering på arbeidsplassen, eksplisitt knyttet til LHBT-personer. SV ønsket også at Norge skulle være en pådriver internasjonalt for LHBT-personer, samtidig som partiet også ville drive med holdningsskapende arbeid i Norge, spesielt med tanke på religiøse miljøer og etniske minoritetsmiljø. Spesielt tvangsekteskap var en sak som opptok partiet, fordi de mente at homofile og lesbiske som ble tvunget inn i heterofile ekteskap måtte omfattes av arbeidet mot tvangsekteskap.³⁶² I prinsippprogrammet sitt fra 2011 hadde partiet, som det pleide, med en del

³⁶⁰ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2009, 25.; Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2013, 35.

³⁶¹ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2013, 49. I dette programmet nevnes skeiv politikk også som del av asyl- og innvandringspolitikken til partiet.

³⁶² Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2009, 25, 3.

formuleringer om anti-diskriminering. Anti-diskriminering på bakgrunn av seksuell orientering hadde lenge vært en vanlig del av prinsippprogrammene, men nytt av dette programmet var at kjønnsuttrykk også ble inkludert.³⁶³ At transpolitikk sementerte seg som del av partiets skeive politikk ble enda tydeligere i partiprogrammet fra 2013. Flere av sakene fra det forrige arbeidsprogrammet gikk igjen, slik som f.eks. nei til reservasjonsrett ved assistert befruktning, anti-diskriminering, et fokus på tvangsekteskap og internasjonalt arbeid. Det som var nytt var, som nevnt, tyngre vektlegging av transpolitikk. SV gikk da inn for å skaffe transpersoner diskrimineringsvern samt å avvile Rikshospitalets behandlingsmonopol på transpersoner og opprette regionale sentre for alle på «trans-spekteret» Videre gikk partiet inn for en annen ny sak, nemlig å fjerne den såkalte hiv-paragrafen, som sa at det var straffbart å smitte eller utsette andre for smitte.³⁶⁴ Det er interessant å bemerke at hiv kun hadde blitt knyttet til skeiv politikk en gang tidligere, i 1989. Den gangen var det også SV som valgt å gjøre dette, da i kjølvannet av hiv- og aidsepidemien. Muligens kan forklaringen på at SV har vært det eneste partiet til å ha relatert hiv til skeiv politikk være fordi at andre parti har vært redde for å at det ville ha kunne fremstått som stigmatiserende eller generaliserende. SVs programerklæring kan ses i lys av NOU-en «Om kjærlighet og kjøletårn – Strafferettslige spørsmål om alvorlige smittsomme sykdommer» (2012), som aktualiserte debatten om hiv-paragrafen.³⁶⁵ Det er sannsynlig at SV ble oppmerksom på denne debatten, og tok samme standpunkt som flere skeive interesseorganisasjoner.³⁶⁶ Ved at interesseorganisasjonene eksplisitt knyttet hiv-paragrafen til skeiv politikk selv, er det trolig at SV ikke anså det som stigmatiserende å gjøre det samme.

8.1.2 Arbeiderpartiet

I motsetning til SV fremsto ikke skeiv politikk som et sektorovergripende felt for Arbeiderpartiet, men som en del av andre sektorpolitiske felt. Der hvor skeiv politikk hos SV fremsto som noe som fikk konsekvenser for andre sektorpolitiske felt, fremsto det hos Ap som en integrert del av andre sektorpolitiske felt, som f.eks. familiepolitikk og likestillingspolitikk.³⁶⁷ Aps skeive politikk i perioden 2008-2016 omfattet, i likhet med SV, likestillingspolitikk, familiepolitikk, skolepolitikk og helsepolitikk. Ap hadde derimot ikke den samme vektleggingen av innvandrings-, asyl- og internasjonal politikk. I begge partiprogrammene gikk partiet imot diskriminering og vil arbeide mot hatkriminalitet, noe

³⁶³ Sosialistisk Venstreparti, Prinsippprogram, 2011, 15.

³⁶⁴ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2013, 35, 49.; Fuglehaug, «FN: Norge kriminaliserer hiv-positive».

³⁶⁵ NOU 2012: 17.

³⁶⁶ Blikk, «Kronikk om Syse-utvalget».

³⁶⁷ Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 2013, 79, 48.

partiet også tidligere har programfestet.³⁶⁸ Nytt i 2009 var at partiet hadde også inkluderte at de ønsket å bedre livssituasjonen til lesbiske og homofile, spesielt for de i livsfaser eller miljøer hvor det kunne være vanskelig å leve åpent. Dette inkluderte f.eks. eldre homofile og lesbiske, de som bodde på mindre steder, de som var del av flerkulturelle miljøer og religiøse miljøer. Videre ville partiet ha mer forskning på homofile og lesbisk levekår.³⁶⁹ I 2013 begynte Ap å ta del i den samme trenden som SV, ved at de utvidet fra å fokusere på lesbiske og homofile til å også fokusere på bifile og transpersoner. Ap gikk i 2013 inn for at man skulle kunne endre juridisk kjønn uten sterilisering, og for å gi transpersoner og andre som opplevde kjønnsidentitetsutfordringer et likeverdig tilbud om behandling. Videre ønsket partiet å heve kompetansen til ansatte i skolevesenet og helsesektoren om LHBT-personer og deres utfordringer. I tillegg til at diskriminering var en sak som opptok partiet i dette programmet, programfestet de også flere nye skeive politiske saker. Partiet ønsket nemlig å påvirke andre land til å godta at likekjønnede par skulle få adoptere samt at de ønsket at stebarnsadoptsjon for likekjønnede par skulle gå raskere.³⁷⁰

8.1.3 Senterpartiet

I sist periode, 1993-2008, så vi at Senterpartiet vedtok flere skeive politiske saker. Dette forsvant imidlertid i stor grad ut av partiprogrammene i denne perioden, da partiet vedtok langt mindre omfattende skeiv politikk enn SV og Ap. Den skeive politikken som ble vedtatt fremgår som en del av den overordnede likestillingspolitikken til partiet, ikke som et sektor politisk felt. Sp er altså i denne sammenhengen likere Ap enn SV. I arbeidsprogrammet fra 2009 vedtok partiet, som del av sin likestillings- og anti-diskrimineringspolitikk, at de ville arbeide for økt aksept knyttet til homofili og mot diskriminering. Partiet var spesielt opptatt av vold motivert på bakgrunn av legning, som de mente var et stort problem som ikke kunne aksepteres.³⁷¹ Dette var den eneste skeive politikken partiet vedtok i denne perioden, da politikk som kan defineres som skeiv politikk ikke ble vedtatt i det neste programmet fra 2013.³⁷² Sp har ikke vist tendenser til å gå fra å omtale lesbiske, homofile og, implisitt, bifile, til å omtale LHBT-personer som gruppe, da partiet kun trekker frem «homofile» og «seksuell orientering»³⁷³ Denne generelle trenden for perioden 2008-2016 gjelder altså ikke for alle de politiske partiene.

³⁶⁸ Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 2009, 16.

³⁶⁹ Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 2009, 16-17.

³⁷⁰ Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 2013, 48-49, 56, 79.

³⁷¹ Senterpartiet, Arbeidsprogram, 2009, 65-66.

³⁷² Senterpartiet, Prinsipp- og handlingsprogram, 2013.

³⁷³ Senterpartiet, Arbeidsprogram, 2009, 65-66.

8.1.4 Kristelig Folkeparti

Kristelig Folkeparti har vært som regel vært nei-partiet i skeive politiske spørsmål, partiet som har holdt igjen. Det var partiet fortsatt, men likevel mer nyansert enn tidligere. Den skeive politikken partiet vedtok var hovedsakelig knyttet til familiepolitikk, selv om også likestillingspolitikk, skolepolitikk, helsepolitikk, internasjonal politikk og asyl- og innvandringspolitikk ble vedtatt i denne perioden. For KrF fremsto skeiv politikk som del av disse overordnede sektorpolitiske feltene, og ikke som et sektorovergripende felt. KrFs programfestede politikk i perioden 2008-2016 var i stor grad preget av at partiet vedtok å gå imot endringene som felles ekteskapslov la til rette for. Det første partiprogrammet fra 2009 var i stor grad viet til å gå imot endringen som ble vedtatt gjennom felles ekteskapslov i 2008. KrF vedtok å arbeide for flertall for å få disse lovendringene. KrF mente at alle barn hadde rett til en mor og en far samt til å kjenne sitt opphav. Ekteskapet var forbeholdt mann og kvinne. Partiet vedtok likevel at alle skulle ha de samme rettighetene, mulighetene og rettsvern, uavhengig av f.eks. seksuell legning. De gikk også imot diskriminering og trakassering på bakgrunn av seksuell orientering.³⁷⁴ I det neste programmet, fra 2013, vedtok KrF mer omfattende skeiv politikk knyttet til andre saker, selv om partiet fortsatt ønsket å omgjøre endringene felles ekteskapslov medførte.³⁷⁵ Da gikk partiet bl.a. inn for å involvere skolen og helsetjenesten i større grad for å forebygge rusproblemer og psykiske problemer blant LHBT-personer. For første gang vedtok også partiet «KrF vil at alle mennesker skal kunne leve åpent med sin seksuelle orientering.»³⁷⁶ Dette var en stort kontrast til det KrF, som under debatten om særskilt strafferettslig vern for homofile i 1981, som fordømte homofil praksis.³⁷⁷ Partiet gikk også inn for at asylsøknader basert på tro eller seksuell legning skulle vurderes med utgangspunkt i at søkeren ikke kunne forventes å skjule det i hjemlandet.³⁷⁸ Samtidig gikk de også inn for at Norge skulle fremme LHBT-personers rettigheter internasjonalt, da inkludert å jobbe for en avkriminalisering av «homofil praksis» samt å jobbe mot diskriminering på bakgrunn av seksuell orientering og kjønnsidentitet.³⁷⁹ Som en kan se, gikk også KrF over til å omtale LHBT-personer i stedet for bare å omtale homofile og lesbiske i sin skeive politikk. Man kunne se antydninger til dette hos partiet også i 2005, da partiet var blant de første til å programfeste politikk knyttet til transpersoner. Dette forsvant ut i 2009, men kom da tilbake i

³⁷⁴ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2009, 12, 14, 9, 33.

³⁷⁵ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2013, 14-15.

³⁷⁶ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2013, 24-25.

³⁷⁷ Se kapittel «Særskilt strafferettslig vern for homofile».

³⁷⁸ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2013, 95.

³⁷⁹ Kristelig Folkeparti, Arbeidsprogram, 2013, 107, 110.

2013. Selv om partiets grunnleggende skeive politikk historisk sett har gått ut på, og som en ser i 2013, fortsatt går ut på å gå imot «progressive» lovendringer for homofile og lesbiske, har partiet også i nyere tid gått inn for progressive endringer. Dette var med forbehold om at disse endringene ikke har vært knyttet til ekteskapet eller foreldreskap. Partiet var for retten til å leve fritt fra trakassering og overgrep, i tråd med partiets omsorg for enkeltmennesket, men var ikke villig til å akseptere likestilling i strid med Bibelens ord. I dette tilfellet gjaldt det familiepolitiske rettigheter for homofile og lesbiske på lik linje med heterofile.

8.1.5 Venstre

I denne perioden programfestet Venstre blant annet skeiv politikk som kan defineres som helsepolitikk, internasjonal politikk og likestillingspolitikk. Hos Venstre fremstår dette ikke som noe eget eller avskilt med som en del av den overordnede likestillingspolitikken til partiet. I likhet med flere av de andre partiene var også Venstre opptatt av psykiske problemer og rusproblemer blant LHBT-personer, og av LHBT-personer som ikke kunne leve åpent, da spesielt de med innvandrerbakgrunn. Partiet ønsket at Norge skulle fremme LHBT-rettigheter internasjonalt, spesielt i tilfeller hvor homoseksualitet ble straffet med døden. Partiet ønsket også at det skulles tas hensyn til seksuell orientering når det ble avgjort om legemsfornærmelse eller legemsbeskadigelse ble utført under særdeles skjerpene omstendigheter.³⁸⁰ I 2013 ble den samme politikken vedtatt, i tillegg til mer politikk eksplisitt knyttet til transpersoner og bestemmelser om blodgivning. Venstre gikk inn for at man skulle kunne endre juridisk kjønn uten krav om full behandling samt å oppheve monopolet på vurdering av behandling av transpersoner. Videre ønsket partiet at blodgivere skulle bli vurdert på bakgrunn av risikoatferd, ikke «seksuell identitet», slik at homofile menn kunne gis mulighet til å bli blodgivere.³⁸¹ Venstres partiprogram illustrerer, i likhet med SV, Ap og KrF, den generelle trenden i denne perioden hvor man omtalte LHBT-personer som gruppe.

8.1.6 Høyre

Høyre var på sin side ett av partiene som inkluderte minst omfattende skeiv politikk. Den skeive politikken kan kategoriseres som familiepolitikk, likestillingspolitikk og helsepolitikk, og fremsto hos Høyre som en del av den overordnede politikken. I 2008 gikk partiet inn for en generell utforming av diskrimineringsvern i prinsippprogrammet sitt, hvor enkeltgrupper, slik som homofile og lesbiske, ikke ville ha et eget vern. Selv om partiet var imot diskriminering på bakgrunn av seksuell legning, mente de at en universelt utformet anti-diskrimineringslov var

³⁸⁰ Venstre, Arbeidsprogram, 2009, 73.

³⁸¹ Venstre, Arbeidsprogram, 2013, 71. Blodgiverreglene omtaler «menn som har sex med menn», ikke identitet.

bedre. Partiet gikk også inn for å beholde felles ekteskapslov.³⁸² Dette ble også stående som partiets skeive politikk i 2009, og delvis i 2013.³⁸³ I 2013 gikk partiet også inn for at man burde få gi blod uavhengig av seksuell legning, så lenge man tilfredsstilte helsemessige krav.³⁸⁴ Sammen med Sp viste Høyres partiprogram i denne perioden ingen tegn til å omtale LHBT-personer som gruppe, da politikk rettet mot transpersoner ikke ble tematisert. Politikk knyttet til seksuell orientering ble tematisert, men i liten grad.

8.1.7 Fremskrittspartiet

I denne perioden programfestet Fremskrittspartiet kun skeiv politikk som kan kategoriseres som element i familiepolitikk, i likhet med sist periode, 1993-2008. Den skeive politikken inngikk i den overordnede familiepolitikken til partiet, hvor den ble tatt opp sammen med andre familie-relaterte saker. Partiet programfestet skeiv politikk for første gang i sist periode, da de gikk imot adopsjon for likekjønnede par. I 2009 gikk de inn for å «begrense» homofiles tilgang til adopsjon, uten at de gikk i detalj av hva det ville si. De gikk samtidig imot lesbisk rett til assistert befruktning, fordi de mente barn måtte få vokse opp med «sine fedre» Assistert befruktning burde, ifølge partiet, være forbeholdt heterofile par som av helsemessige grunner hadde problemer med å få barn. Partiet ønsket at lovendringene som skjedde som følge av felles ekteskapslov måtte evalueres.³⁸⁵ Trolig var dette med sikte på å omgjøre endringene, men dette sa partiet ikke noe om. I 2013 gikk partiet imidlertid tilbake til røttene sine i skeive politiske spørsmål: fristilling. Partiet programfestet at medlemmene sine skulle stilles fritt i «spørsmål av religiøs og livssynsmessig karakter som ikke entydig dekkes av prinsipp- eller handlingsprogram» Sakene som partiet nevnte eksempelvis var adopsjonsmuligheter for homofile, ekteskapslovens innretning og assistert befruktning.³⁸⁶ Partiet hadde ikke tidligere programfestet fristilling, men under partnerskapsdebatten i 1993 hadde representantene også blitt fristilt. Partiet gikk da altså tilbake til innstillingen det hadde hatt første gang partiet behandlet en skeiv politisk sak på Stortinget, da partnerskapsloven ble debattert i 1993. Den gangen var også partiet fristilt, noe det tilsynelatende gikk bort fra i 2008, under debatten om felles ekteskapslov. FrP tok heller ikke del i den generelle trenden i denne perioden, da de verken nevnte LHBT-personer som gruppe, men kun programfestet skeiv politikk rettet mot homofile og lesbiske.

³⁸² Høyre, Prinsippprogram, 2008, 4, 7.

³⁸³ Høyre, Arbeidsprogram, 2009, 59.; Høyre, Arbeidsprogram, 2013, 73, 89.

³⁸⁴ Høyre, Arbeidsprogram, 2013, 26.

³⁸⁵ Fremskrittspartiet, Arbeidsprogram, 2009, 43.; Fremskrittspartiet, Prinsippprogram, 2009, 9.

³⁸⁶ Fremskrittspartiet, Prinsippprogram, 2013, 4.

8.2 Delkonklusjon

I denne perioden, 2008-2016, ble flere skeive politiske saker tatt opp på et parlamentarisk plan. I hovedsak var det saker knyttet til diskriminering og levekår blant homofile, lesbiske, bifile og transpersoner som opptok politikerne i denne perioden. Den rødgrønne Stoltenberg-regjeringen la blant annet frem en handlingsplan om bedre livskvalitet for LHBT-personer, opprettet et kunnskapssenter for LHBT-problematikk og la til rette for at man kunne søke asyl med bakgrunn i at ens seksuelle identitet var grunnlag for forfølgelse i hjemlandet. To forskningsrapporter om til kjønnsidentitetstematikk ble også lagt frem i denne perioden, og diskrimineringslovgivningen ble endret i 2013 til å også inkludere transpersoner. Skeiv politikk manifesterte seg altså i denne perioden som likestillingspolitikk og asylpolitikk innad i det parlamentariske systemet.

Alle stortingspartiene programfestet også skeiv politikk i denne perioden. I sist periode så vi at familiepolitikk var det sektorpolitiske feltet nærmest knyttet til skeiv politikk, noe som ikke lenger var tilfellet i denne perioden. I denne perioden manifesterte en stor del av den skeive politikken i de ulike partiprogrammene seg som likestillingspolitikk, slik vi også så innad i det parlamentariske systemet i denne perioden. Skeiv politikk var i hovedsak ikke et eget sektorovergripende felt, da det kun var hos SV dette var tilfellet. SV programfestet den mest omfattende skeive politikken i denne perioden, slik partiet også har gjort historisk sett. Det faktum at skeiv politikk fremsto som et sektorovergripende felt hos partiet må dermed ses i lys av dette. Hvor mye skeiv politikk de ulike partiene programfestet varierte, men i likhet som i sist periode var det hovedsakelig jevnt. Sp skilte seg likevel ut som partiet med minst programfestet skeiv politikk.

En generell trend i denne perioden var at partiene og politikerne begynte å interessere seg for skeive som en mer mangfoldig gruppe, hvor de tidligere hadde fokusert på lesbiske og homofile, og til en viss grad bifile. Spesielt politikk knyttet til transpersoner ble i økende grad programfestet av flere politiske parti samt tatt opp på et parlamentarisk plan. I tråd med dette skulle nettopp en slik sak, endring av juridisk kjønn, bli den neste større skeive politiske saken.

9. Lov om endring av juridisk kjønn

Fra midten av 2000-tallet økte den politiske interessen for kjønnsidentitetstematikk. Som vi har sett, programfestet flere politiske partier politikk rettet mot transpersoner, samtidig som det også skjedde endringer på parlamentarisk plan. Blant annet ble det slått fast at transpersoner kunne benytte seg av likestillingsloven i 2005, og de ble inkludert i den første nasjonale handlingsplanen for LHBT-personer i Norge i 2008. I tillegg ble LHBT-senteret ble opprettet av regjeringen i 2011 og to rapporter som tematiserte transpersoner og kjønnsidentitetsproblematikk ble lagt frem, henholdsvis i 2013 og 2015.

Denne politiske utviklingen kan ses i lys av flere faktorer. En av dem er utviklingen innad i transbevegelsen. Fra slutten av 2000-tallet var det tre større organisasjoner som arbeidet for transpersoners rettigheter: Forbundet for transpersoner (FTPN), Landsforeningen for transseksuelle (LFTS) og Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH).³⁸⁷ LLH, som frem til 2008 hadde vært en homoorganisasjon, ble mer inkluderende og endret plattform til å også være en organisasjon for kjønnsmangfold.³⁸⁸ Disse tre organisasjonene jobbet blant annet for bedre helsehjelp, diskrimineringsvern og drev med opplysningsarbeid.³⁸⁹ Særlig praksisen rundt endring av juridisk kjønn ble etter hvert en profilert kampsak for LLH og FTPN, sammen med blant annet Amnesty International.³⁹⁰ En annen faktor den politiske utviklingen må ses i lys av, er en gradvis endring i synet på seksualitets- og kjønns mangfold. Hanne Marie Johansen bruker i *Skeive linjer i norsk – frå norrøn tid til i dag* (2019) begrepet «den skeive vendingen» for å beskrive hvordan det har vært en gjennomgripende endring i samfunnet, hvor skiller basert på seksualitet, kjønnsuttrykk og kropp har blitt bygget ned fra 2000-tallet av. Denne skeive vendingen har blant annet påvirket retningen til aktivismen og politikk- og likestillingsfeltet. Den har i tillegg ført til at begrep som «homo» og «lesbisk» er blitt tatt gradvis mindre i bruk til fordel for skeiv, som oppfattes som mer inkluderende og mindre stigmatiserende.³⁹¹ Dette har blant annet ført til at begrepet skeiv

³⁸⁷ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 196.

³⁸⁸ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 192.

³⁸⁹ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 196. FTPN het tidligere Full Personal Expression Northern Europe (FTP-NE), og var en nordisk organisasjon. LFTS byttet i 2009 navn til Harry Benjamin Ressurscenter (HBRS). Denne organisasjonen avviser i stor grad betegnelsen trans, og foretrekker i stedet benevnelse som «kjønnsopererte menn og kvinner» og «født i feil kropp». LLH her tidligere Landsforeningen for lesbiske og homofile frem til 2008, og byttet i 2016 navn til FRI -Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold.

³⁹⁰ Blikk, «Staten ut av underbuksa», 67.

³⁹¹ Johansen, *Skeive linjer i norsk historie*, 211-213.

politikk er blitt tatt mer i bruk, i stedet for det tidligere ofte brukte homopolitikk, selv om dette også fortsatt brukes.³⁹²

Før lovendringen om endring av juridisk kjønn i 2016, var det visse krav man måtte oppfølge for å få tillatelse til slik endring. Den daværende praksisen innebar at Nasjonal behandlingstjeneste for transseksualisme (NBTS) ved Oslo universitetssykehus meldte fra til folkeregistermyndigheten at «endelig konvertering av kjønn har funnet sted», og at folkeregistermyndigheten da endret vedkommende sitt personnummer. «Endelig konvertering av kjønn» innbar at man hadde fjernet testikler/ovarier i forbindelse med kjønnsbekreftende behandling, altså irreversibel sterilisering. En forutsetning for å kunne få kjønnsbekreftende behandling var at man ble diagnostisert med diagnosen F64.0 samt at man hadde vært gjennom en lengre psykiatrisk utredning og hormonbehandling. Dette var ikke lovfestet, men et resultat av en forvaltningspraksis fra 1960-tallet.³⁹³ I 1956 satt helsedirektør Karl Evang ned et utvalg som skulle utrede spørsmål om operativ behandling av transvestisme.³⁹⁴ Dette var en reaksjon på at flere henvendte seg til norske leger med ønske om samme behandling som Christine Jørgensen hadde fått. Jørgensen var første person noensinne til å undergå kjønnsbekreftende behandling i 1952 i København. Et behandlingstilbud, som inkluderte krav om irreversibel sterilisering, kom etter hvert på plass i Norge.³⁹⁵ Dette kravet ble stående frem til 2016.

9.1 Saksgangen

Lov om endring av juridisk kjønn ble vedtatt 17. juni 2016. Loven innebar at personer over 16 år fikk rett til å endre juridisk kjønn, uten at det ble stilt krav om diagnose eller medisinsk behandling. Barn mellom 6 og 16 år kunne søke om endring av juridisk kjønn sammen med minst en forelder. Hvis en av foreldrene motsatte seg, kunne søknaden likevel innvilges hvis

³⁹² Dagsavisen, «Skeiv motvind for homofritatt Ropstad», 21.01.2019.

³⁹³ Helse- og omsorgsdepartementet, «Rett til kjønn», 64.

³⁹⁴ Transvestisme begrepet, som ble brukt om personer som kledde seg som det motsatte kjønn, ble i den sammenheng erstattet med begrepet genuin transvestisme på 1950-tallet. Genuin transvestisme ble brukt om personer som ikke bare ville kle seg som det motsatte kjønn, men som ville være det motsatte kjønn fullstendig. Genuin transvestisme ble brukt om de som søkte kjønnsskifte og operativ behandling. Dette begrepet ble igjen erstattet av transseksualisme på 1960-tallet, og fungerte som en diagnose. Begrepet transperson brukes som et paraplybegrep for alle som ikke identifiserer med kjønn de ble tildelt ved fødsel, også ofte betegnet som kjønnsidentitetstematikk. Dette inkluderer personer med diagnosen transseksualisme, og brukes gjerne i stedet. Se Sandal (2017) for utfyllende informasjon om disse begrepene.

³⁹⁵ Sandal, «En særlig trang til å ville forandre sitt kjønn», 105-108, 73.

det ble vurdert av Fylkesmannen i Oslo og Akershus å være til barnets beste. Loven trådte i verk 1. juli 2016.³⁹⁶

Arbeidet bak denne lovendringen kan spores tilbake til handlingsplanen «Bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner 2009 – 2012». Formålet til handlingsplanen var bl.a. «å få slutt på diskrimineringen som lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (lhbt) opplever i ulike livsfaser, sosiale sammenhenger og i arbeidslivet, og bidra til bedre levekår og livskvalitet for gruppene.»³⁹⁷ En viktig målsetning for dem var å øke forskningen på LHBT-mennesker, eksempelvis ved å oppdatere forskningen på levekår og livskvalitet til denne gruppen.³⁹⁸ NOVA-undersøkelsen (1999) om homofiles og lesbiskes levekår og livssituasjon hadde i sin tid en stor effekt på partienes skeive politikk, noe som den kommende levekårsundersøkelsen også kom til å få.

Som følge av handlingsplanen ble arbeidet med rapporten *Alskens folk. Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk* av Janneke van der Ros (2013) satt i gang av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Formålet med denne rapporten var å presentere viktige trekk ved levekårene, livssituasjonen og livskvaliteten til personer med kjønnsidentitetsproblematikk, generelt sett referert til som transpersoner, det vil si personer som erfarer manglende samsvar mellom kjønn tillagt ved fødsel og egen opplevde kjønnsidentitet. Hovedfunnene i rapporten var at offentlige institusjoner generelt sett hadde manglende kompetanse og kunnskap om kjønnsidentitetsproblematikk og at helsevesenet sviktete transpersoner ved at de ikke fikk den helsehjelpen de hadde behov for. Som følge av funnene, la rapporten frem ulike forslag til forbedring. Deriblant å oppheve kravet om irreversibel sterilisering for å få endret juridisk kjønn.³⁹⁹

Van der Ros sin rapport var langt fra den eneste som rettet kritikk mot praksisen rundt endring av juridisk kjønn. Amnesty International var også kritiske til praksisen, og i 2014 ga Amnesty International ut en rapport om transpersoners manglende rettigheter i Europa. I rapporten fikk Norge sterk kritikk for praksisen som stilte krav om irreversibel sterilisering for å kunne endre

³⁹⁶ Lov 17. juni 2016, nr. 46 om endring av juridisk kjønn.

³⁹⁷ Barne- og likestillingsdepartementet, «Bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner - 2009-2012», 10.

³⁹⁸ Barne- og likestillingsdepartementet, «Bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner - 2009-2012», 18.

³⁹⁹ Ros, *Alskens folk*, 3-5.

juridisk kjønn.⁴⁰⁰ Organisasjoner som LLH, Skeiv Ungdom og FTPN kritiserte også den gjeldende praksisen rundt endring av juridisk kjønn.⁴⁰¹

Som følge av denne kritikken besluttet Helsedirektoratet, etter oppdrag fra Helse- og omsorgsdepartementet, å nedsette en ekspertgruppe for å utrede vilkår for å endre juridisk kjønnsstatus i Norge samt vurdere behovene for endringer i samtidens pasient- og behandlingstilbud til personer som opplever kjønnsdysfori. En av målsetningene var å finne ut hvordan en endring av praksisen rundt endring av juridisk kjønn kunne skje så raskt som mulig. Ekspertgruppen begynte arbeidet i desember 2013, og rapporten var ferdig i desember 2015. Rapporten, «Rett til kjønn – helse til alle kjønn», konkluderte i samme hovedlinjer som *Alskens folk* (2013): den anbefalte at en egenerklæring til folkeregisterstyringsmaktene skulle være tilstrekkelig for å skifte kjønn, selv om medisinsk behandling fortsatt skulle være et tilbud.⁴⁰² Denne rapporten fungerte i realiteten som en forberedelse til en lovreform, noe som fremgår av målsetningene til rapporten.

Tre måneder etter at rapporten «Rett til kjønn – helse til alle kjønn» (2015) ble lagt frem, fremmet Helse- og omsorgsdepartementet proposisjonen lov om endring av juridisk kjønn. Den var basert på rapporten fra Helse- og omsorgsdepartementet fra mars 2016.⁴⁰³ Innstillingen til Stortinget fra helse- og omsorgskomiteen var delt – komiteens flertall, Ap, Høyre, FrP og Venstre, var for forslagene i innstillingen, mens mindretallet, KrF og Sp, var imot. KrF ønsket å utrede mulige konsekvenser av forslaget, mens Sp i tillegg til dette ønsket at visse betingelser skulle legges til grunn i konsekvensutredningen. Partiet ville legge til grunn flere av de forslagene som flertallet fremmet, slik som at endring av juridisk kjønn skulle bygge på en erklæringsmodell uten krav om medisinsk behandling og diagnose. I motsetning til flertallet ønsket de en pålagt refleksjonsperiode på tre til fire måneder samt at man måtte være 18 for å endre juridisk kjønn, ikke 16 år som flertallets forslag la opp til. De ønsket i stedet at personer mellom 16 og 18 kunne endre juridisk kjønn dersom ingen av foreldrene motsatte seg det, og at foreldre kunne søke Fylkesmannen på vegne av sine barn mellom 12 og 16 år. For barn mellom 0 og 12 ønsket partiet at det skulle vurderes etter søknad fra foreldrene, etter barnets ønske, og av en nemnd. Forslaget til flertallet la opp til at barn mellom 6 og 16 kunne søke sammen med en av foreldrene, mens for barn under 6 kunne foreldrene søke på vegne av barnet,

⁴⁰⁰ Amnesty International, «Nytt lovforslag: Milepæl for transpersoner».; Amnesty International, «Norge: Transpersonens rettigheter ikke ivaretatt».

⁴⁰¹ Blikk, «Staten ut av underbuksa», 67.

⁴⁰² Helse- og omsorgsdepartementet, «Rett til kjønn», III-IV.

⁴⁰³ Prp. 74 L, 2015-2016.

så fremt barnet hadde medfødt usikker kroppslig kjønnsutvikling (interkjønn). Venstre hadde også et alternativt forslag, selv om partiet var del av flertallet i komiteen. Partiet foreslo at barn som var fylt 12 år, og ikke fikk samtykke av noen av foreldrene til å endre juridisk kjønn skulle kunne søke Fylkesmannen eller et annet organ på selvstendig grunnlag for å få vurdert søknaden.⁴⁰⁴

Innstillingen ble behandlet i Stortinget 30. mai samme år. Lovforslaget fikk flertall med 79 stemmer mot 13. Høyre, FrP, SV, MDG og Venstre stemte samlet for loven, mens Sp og KrF stemte samlet imot. En av Aps 30 representanter stemte imot lovforslaget, men dette var det eneste tilfellet hvor et parti var delt. Både Sp, KrF og Venstre sine forslag fra innstillingen ble nedstemt. Selv om både Sp og KrF ønsket en konsekvensutredning, stemte de imot hverandres forslag, muligens fordi KrF ikke ville gå med en utredning med Sps premisser, og Sp ikke gå med på en utredning uten disse premissene. Venstre stemte for sitt eget forslag, sammen med SV.⁴⁰⁵

Partifordelingen i saken lov om endring av juridisk kjønn skiller seg fra de andre sakene presentert i oppgaven. For det første har partiene aldri før stemt så samlet i en skeiv politisk sak. Tidligere har minst to partier vært delt i disse spørsmålene, mens det i denne saken kun er ett parti som ikke stemte samlet, og da kun med én person. Dette kan tyde på at representantene i saken ikke så på den som et samvittighetsspørsmål, eller at de bare ikke hadde behov for å stemme imot partilinjen. En annen ny hendelse for partifordelingen i denne saken var at Sp ikke var delt, slik det hadde vært i alle de tidligere skeive politiske sakene, men gikk denne gang samlet imot forslaget. Partiet brøt dermed med sitt partipolitiske mønster i disse sakene. Det samme gjelder for Høyre, som stemte samlet for forslaget. Tidligere har partiet alltid vært delt i skeive politiske saker, selv om flertallet innad i partiet har beveget seg mot for-siden i slike spørsmål. Dette, sammen med at Høyre var ett av regjeringspartiene, kan være med på å forklare hvorfor partiet nå stemte samlet for lov om endring av juridisk kjønn. De resterende partiene, SV, Ap, Venstre og KrF har imidlertid holdt fast ved tidligere partipolitiske mønstre. SV, Ap og Venstre har fra 1981 stemte samlet for forslag om en liberal skeiv politikk, mens KrF har stemt imot slike forslag.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ Innst. 315 L, 2015-2016, 4-11.

⁴⁰⁵ Stortinget.no, «Voteringsoversikt for sak: Lov om endring av juridisk kjønn».

⁴⁰⁶ Dette med unntak en representant fra Ap i 1993 (partnerskapsdebatten) og en nå i 2016 (lov om endring av juridisk kjønn).

9.2 Hovedlinjene i debatten om lov om endring av juridisk kjønn

Så hva viser debatten rundt lov om endring av juridisk kjønn oss om skeiv politikk som fenomen? Hva snakket stortingsrepresentantene om da de snakket om skeiv politikk, i dette tilfellet endring av juridisk kjønn? Var det slik at ulike måter å snakke om endring av juridisk kjønn kjempet om å være den «rette» måten å tale om dette? Dette kapittelet tar sikte på å analysere debattene fra Stortinget knyttet til lov om endring av juridisk kjønn for å få øye på et regelmessig mønster, eller mønstre, av talemåter om endring av juridisk kjønn.

I likhet med de tidligere debattene, var ordskiftet i denne debatten også preget av at politikerne snakket varmt om de samme verdiene i møte med lovforslaget. Stortingsrepresentantene snakket om verdier som respekt, aksept og verdighet, uavhengig av om de var for eller imot lovforslaget.⁴⁰⁷ Denne debatten inngikk altså i samme tradisjon som de tidligere debattene oppgaven har undersøkt, hvor ordskiftet også var preget av at denne slags verdier ble tatt i bruk av ulike representanter. Dette ble også eksplisitt underbygget av Bent Høie (H), som snakket om LHBT-personers rettigheter i sitt innlegg. Det var tydelig at denne saken inngikk i en felles kontekst og tradisjon for ham, i det han omtalte som «denne typen spørsmål»⁴⁰⁸ Mens det var enighet rundt verdiene de møtte lovforslaget om endring av juridisk kjønn med, var det større uenighet rundt hvordan disse verdiene skulle settes ut i livet. De som var for lovforslaget, SV, Ap, Venstre, FrP og Høyre, mente at man ved endre lovgivningen ville sikre mennesker som ønsket å endre juridisk kjønn respekt og verdighet.⁴⁰⁹ De som var imot lovforslaget, Sp og KrF, var ikke helt uenige i dette. Begge partiene ønsket at det kunne bli enklere å endre juridisk kjønn i Norge.⁴¹⁰ For eksempel viste Olaug Bollestad (KrF) til mennesker som «følte de var født i feil kropp» hadde rett til å bli møtt med verdighet og forståelse, og viste derfor til at endring i praksisen rundt endring av juridisk kjønn var nødvendig.⁴¹¹

Den store skilnaden i debatten dreiet seg om hensynet til barn og barns beste. I de tidligere store skeive sakene har oppgaven vist at politikerne ofte har snakket om barn og barns beste når de har snakket om skeiv politikk. Dette var også et sentralt poeng i denne debatten, og var grunnen til at Sp og KrF ikke stemte for lovforslaget. Oppgaven har identifisert to diskurser som illustrerer denne uenigheten. Den første har jeg valgt å kalle en *frihetsdiskurs*. For dem var det viktig at også barn ble møtt med respekt og verdighet hvis de opplevde manglende samsvar

⁴⁰⁷ S.tid. 2015-2016, 3412. Olaug Bollestad (KrF); S.tid. 2015-2016, 3411. Ingvild Kjerkol (Ap).

⁴⁰⁸ S.tid. 2015-2016, 3415. Bent Høie (H).

⁴⁰⁹ S.tid. 2015-2016, 3411. Ingvild Kjerkol (Ap); S.tid. 2015-2016, 3415. Bent Høie (H).

⁴¹⁰ S.tid. 2015-2016, 3412-3413. Olaug Bollestad (KrF) og Kjersti Toppe (Sp).

⁴¹¹ S.tid. 2015-2016, 3412. Olaug Bollestad (KrF).

mellom kjønnen de ble tillagt ved fødsel og egen kjønnsidentitet. Kjetil Kjenseth (V) uttalte blant annet «Vi har stor respekt for at barn i tidlig alder har tanker om sin egen kjønnsidentitet, og at de som er i tvil, oppdager det tidlig.»⁴¹² For representantene for frihets-diskursen var det viktig at barn, som voksne, fikk friheten til å definere seg selv, og å være seg selv.⁴¹³ Denne tankegangen resulterte i lovforslaget som lot barn endre juridisk kjønn sammen med foreldrene fra de var 6 til 16 år, og uavhengig av foreldre fra 16 til 18 år.⁴¹⁴ Motstanderne av lovforslaget, som representerte en *konsekvensdiskurs*, mente at forslaget ikke kunnes sies å ivareta barns beste. Det var flere grunner til det. Kjersti Toppe (Sp) mente for eksempel også at barn mellom null og 12 år burde vurderes av en nemnd, i tillegg til foreldrenes søknad og barnets eget ønske. Toppe satte spørsmålsteget ved barns modenhet i møte med en slik avgjørelse. Hun mente at ved å få en sakkyndig vurdering av barns kjønnsidentitet, beskyttet man barn mot å komme i en situasjon hvor de ønsket å bytte tilbake kjønnen de ble tildelt ved fødsel. I likhet med Olaug Bollestad (KrF), ønsket hun å konsekvensutrede forslaget.⁴¹⁵ Bollestad mente det var særlig viktig i forhold til spørsmål som omhandlet barn, f.eks. hvilke konsekvenser det ville ha for barn som bæres frem av «... en som juridisk er mann, og som biologisk er kvinne»⁴¹⁶ Bekymringen for menn som kunne føde var ikke ny. Sigrid Sandal har forsket på kjønnsbekreftende behandling fra 1950-tallet til 1980-tallet. Hun har vist til at både legene og juristene som arbeidet med dette på denne tiden var opptatt av at juridiske menn ikke skulle kunne føde. De var redde for at de ville kunne rokke med kjønnsrangen og føre til at behandlingstilbudet mistet sin legitimitet.⁴¹⁷ Bollestad ser ut til å ha delt denne bekymringen.⁴¹⁸ Som vi kan se var det altså to konkurrerende diskurser som konkurrerte om å ha det «rette» meningsinnholdet da de snakket om barn og endring av juridisk kjønn.

9.3 Partiene i Stortinget

Fra 1. oktober 2009 ble ordningen med Odelstinget og Lagtinget avskaffet, og Stortinget behandlet deretter saker i plenum.⁴¹⁹ Voteringsresultatene fra Stortinget har derfor en komplett oversikt over alle representantenes stemmer, hvor de tidligere bare inneholdt stemmene fra

⁴¹² S.tid. 2015-2016, 3413-3414. Kjetil Kjenseth (V).

⁴¹³ S.tid. 2015-2016, 3414. Kirsti Bergstø (SV).

⁴¹⁴ S.tid. 2015-2016, 3410-3411. Kristin Ørnen Johnsen (H).

⁴¹⁵ S.tid. 2015-2016, 3412-3413. Kjersti Toppe (Sp).

⁴¹⁶ S.tid. 2015-2016, 3412. Olaug Bollestad (KrF).

⁴¹⁷ Lilleslått, «Transkjønn i Norge».

⁴¹⁸ S.tid. 2015-2016, 3412. Olaug Bollestad (KrF).

⁴¹⁹ Stortinget.no, «Ny lovbehandling i Stortinget».

Odelstinget. Dette betyr at kildematerialet er mer presist enn ved de tidligere sakene.⁴²⁰ Voteringsoversikten viser at Ap, SV, Venstre og Høyre stemte samlet for forslaget, mens Sp og KrF stemte samlet imot forslaget.⁴²¹ Jeg vil nå gjennomgå debatten i Stortinget for å gjøre rede for partienes standpunkt og argumentasjon i denne saken. Jeg har tidligere gjennomgått partiene parti for parti for å undersøke enighet og uenighet innad i hvert parti. Dette kommer jeg også til å gjøre for denne saken, men i motsetning til de tidligere sakene har denne saken kun en taler per parti. Dette gjør det umulig å se forskjeller innad i hvert parti, men på bakgrunn av at alle partiene stemte samlet i denne saken vil jeg ta utgangspunkt i den ene taleren som representant for hele partiets synspunkt. Jeg vil begynne med partiene som stemte for lovforslaget, før jeg vil ta for meg de delte partiene og til slutt partiene som var imot lovforslaget.

9.3.1 Sosialistisk Venstreparti

Sosialistisk Venstreparti var del av Stoltenberg II-regjeringen, som først tok initiativ til å endre praksisen rundt endring av juridisk kjønn. Regjeringen ga Helsedirektoratet i oppdrag å sette ned en ekspertgruppe i 2013, et arbeide som Solberg regjeringen tok over.⁴²² Partiet hadde ikke programfestet politikk knyttet til endring av juridisk kjønn, men var likevel part i en regjering som gikk inn for endring på feltet. I tillegg hadde partiet tidligere programfestet annen liberal transpolitikk, og gikk, ikke overraskende, enstemmig inn for lovforslaget.⁴²³ Alle av partiets tre representanter stemte for lovforslaget, som igjen bekrefter SVs partipolitiske mønster i skeive politiske saker. I alle de større skeive politiske sakene oppgaven har undersøkt har partiet stemt samlet for en liberal skeiv politikk.

Selv om alle tre av partiets medlemmer stemte for lovforslaget, tok kun en av dem ordet i debatten, i likhet med de andre partiene.⁴²⁴ Kirsti Bergstø (SV) talte trolig på vegne av hele partiet. Bergstø tok opp flere ulike moment da hun talte under debatten, bl.a. at lovendringen handlet om aksept og respekt. Selv om denne lovendringen ikke kom til å angå veldig mange mennesker, mente hun at den var veldig viktig for dem den angikk. At lovendringen ville bety slutt på krav om irreversibel sterilisering ble spesielt fremhevet som en drivfaktor bak ønsket

⁴²⁰ Tidligere har jeg vært avhengig av avisartikler/tidsskriftartikler og talere i lagtingsdebattene for å identifisere hvem som stemte hva, noe som til tider ikke ga et helt nøyaktig svar.

⁴²¹ Dette med unntak av en representant hos Ap. MDG, med sin ene representant, stemte også for forslaget. Jeg har tidligere valgt å ikke inkludere ett-manns parti som kun har vært innvalgt i en av sakene jeg har undersøkt i analysen min, som også er begrunnelsen for at MDG ikke er inkludert i analysen i dette kapittelet.

⁴²² Innst. 315 L, 2015-2016, 7.

⁴²³ Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2013, 35.; Sosialistisk Venstreparti, Arbeidsprogram, 2009, 25.

⁴²⁴ Stortinget.no, «Voteringsoversikt for sak: Lov om endring av juridisk kjønn».

om lovendring. I Bergstøs øyne ville dette lovforslaget gi individet rett til å definere seg selv, noe partiet hennes satte veldig høyt. Dette gjaldt også barn, da SV støttet Venstres forslag om unger som hadde fylt 12 år og ikke fikk støtte av noen av foreldrene skulle kunne søke på egenhånd om endring av juridisk kjønn. Hun tok også opp en annen sak i innlegget sitt, nemlig spørsmålet om ett tredje juridisk kjønn. Bergstø ønsket at Norge, som likte å tenke seg i «ledende i frihetskampen», også skulle innføre dette.⁴²⁵ Fokuset på en tredje kjønnskategori var gjenspeilet i media. I diskusjonene om endring av juridisk kjønn ble innføringen av ett tredje juridisk kjønn hyppig tatt opp.⁴²⁶

9.3.2 Arbeiderpartiet

I likhet med SV, var Arbeiderpartiet del av regjeringen som først tok initiativ til en endring av praksisen rundt endring av juridisk kjønn, men partiet hadde i motsetning til SV programfestet politikk rundt dette.⁴²⁷ Partiet gikk i 2013 inn for at transpersoner burde få anledning til å endre juridisk kjønn uten krav om sterilisering.⁴²⁸ Det er derfor heller ikke overraskende at Ap gikk inn for lovforslaget, da med unntak av den ene representant.⁴²⁹ Dette underbygger partiets partipolitiske mønster i skeive politiske saker siden 1981, da partiet nesten uten unntak har stemt for liberal skeiv politikk.⁴³⁰

Ingvild Kjerkol (Ap) tok ordet for Ap i denne debatten. Hun viste til hvordan datidens praksis rundt endring av juridisk kjønn var blitt funnet å bryte diskrimineringsloven og var i strid med Europarådets anbefaling. Ved å vedta lovendringen mente Kjerkol at man lukket et vondt kapittel i Norges historie, selv om hun var overbevist om at det for mange skjedde for sent. Det var særlig praksisen rundt irreversibel sterilisering som krav for å få endret juridisk kjønn hun var glad for å få endret. I likhet med SVs representant var Kjerkol opptatt av at lovendringen handlet om retten til å være seg selv, og om frihet og verdighet.⁴³¹

9.3.3 Venstre

Venstre hadde, i likhet med Ap, programfestet at de var for at man skulle kunne endre juridisk kjønn uten krav om full behandling i 2013.⁴³² Partiet stemte følgende enstemmig for

⁴²⁵ S.tid. 2015-2016, 3414. Kirsti Bergstø (SV).

⁴²⁶ Aftenposten, 23.04.2016, 20-24.; Dagen, 04.06.2016, 18-22.

⁴²⁷ Innst. 315 L, 2015-2016, 7.

⁴²⁸ Arbeiderpartiet, Arbeidsprogram, 2013, 56.

⁴²⁹ Stortinget.no, «Voteringsoversikt for sak: Lov om endring av juridisk kjønn».

⁴³⁰ Med unntak en den ene representanten vedrørende lov om endring av juridisk kjønn og en representant vedrørende partnerskapsloven i 1993.

⁴³¹ S.tid. 2015-2016, 3411. Ingvild Kjerkol (Ap).

⁴³² Venstre, Arbeidsprogram, 2013, 71.

lovforslaget.⁴³³ Venstre hadde tidligere kun stemt ved én større skeiv politisk sak, nemlig felles ekteskapslov i 2008, men hadde siden 1970-tallet programfestet liberal skeiv politikk. På bakgrunn av dette dannes det et klart bilde av et LHBT-vennlig parti.

Minoritetsperspektivet var viktig for Venstres taler, Kjetil Kjenseth (V). «Loven om endring av juridisk kjønn er resultatet av en minoritets lange kamp for anerkjennelse og rettferd i samfunnet.» hevdet han.⁴³⁴ Dette minoritetsperspektivet gikk igjen også i de tidligere skeive politiske sakene, da politikerne diskuterte homofile og lesbiske. I likhet med Ap og SV la også Kjenseth vekt på at lovforslaget handlet om respekt og verdighet, og om individets rett til å være den man er. I tillegg var han, i likhet med SV og Ap, opptatt av at lovforslaget ville bety slutten på kravet om irreversibel sterilisering for å få endret juridisk kjønn, som han kalte er systematisk brudd på menneskerettighetene. I likhets med Aps representant nevnte Kjenseth ingenting om ett tredje juridisk kjønn, selv om han tok til orde for at kjønn ikke nødvendigvis var binært: «Jeg syntes vi skal fokusere mer på muligheter og rom for den enkelte, og at kropp og sinn har mer i seg enn å skulle plasseres i to ulike kategorier.»⁴³⁵ Venstre hadde tidligere samme år fremmet et forslag om dette, som ble nedstemt.⁴³⁶ Kjenseth gikk også imot kravet fra Sp og KrF om en refleksjonsperiode før man fikk lov til å endre juridisk kjønn, da han mente at de som ønsket å endre juridisk kjønn i realiteten gjerne kunne ha reflektert over dette siden de var tre-fire år gamle. I forlengelse av det resonnementet fremmet han på vegne av partiet et forslag om at barn mellom 12 og 16 som ønsket å endre juridisk kjønn, men ikke fikk samtykke fra noen av foreldrene, skulle kunne sende en søknad om vurdering til Fylkesmannen.⁴³⁷

9.3.4 Høyre

Høyre var ett av to regjeringsparti som fremmet lovforslaget om endring av juridisk kjønn. Solberg-regjeringen tok over saken etter Stoltenberg-regjeringen i 2013, og la den frem i 2016. Høyre stemte samlet for lovforslaget, noe som ikke er uventet da det var de selv som fremmet forslaget.⁴³⁸ Dette underbygget utviklingen partiet har vist i skeive politiske spørsmål; partiet hadde blitt mer og mer liberalt i skeive politiske spørsmål. I 1981, i spørsmålet om særskilt strafferettslig vern for homofile, var flertallet innad i partiet imot det daværende lovforslaget. Siden den gang har andelen gradvis skiftet, og i 2008, da felles ekteskapslov var opp på Stortinget, var flertallet for lovforslaget. Det faktum at partiet gikk enstemmig inn for forslaget

⁴³³ Stortinget.no, «Voteringsoversikt for sak: Lov om endring av juridisk kjønn».

⁴³⁴ S.tid. 2015-2016, 3413-3414. Kjetil Kjenseth (V).

⁴³⁵ S.tid. 2015-2016, 3413-3414. Kjetil Kjenseth (V).

⁴³⁶ Forslaget fikk kun støtte fra Venstre, SV og MDG.

⁴³⁷ S.tid. 2015-2016, 3413-3414. Kjetil Kjenseth (V).

⁴³⁸ Stortinget.no, «Voteringsoversikt for sak: Lov om endring av juridisk kjønn».

om lov om endring av juridisk syn må ses i lys av at partiet selv fremmet forslaget, men det kan også være et uttrykk for en endring innad i partiet.

I motsetning til resten av partiene, tok to av Høyres representanter ordet under debatten. Den ene var Kristin Ørmen Johnsen (H). For henne handlet lovforslaget om «... retten til å eksistere som det kjønnet man er.» Hun var ordfører for saken, og snakket i hovedsak om hva lovendringene ville innebære juridisk sett. Hun tok bl.a. til orde mot en refleksjonsperiode, med den begrunnelse at flere høringsinstanser hadde vært kritiske til det. Hun mente at de som ønsket å endre juridisk kjønn allerede hadde reflektert over det, gjerne i flere år. Ørmen Johnsen tok også til orde mot en konsekvensutredning, som Sp og KrF var for. Hun mente at lovforslaget fra departementet, sammen med høringsinstanser fra tunge aktører, la et sterkt grunnlag for en lovendring på området. Hun åpnet også opp for at man etter tid gjerne kunne vurdere Venstres forslag etter at man hadde fått mer praksis ved loven.⁴³⁹ Videre tok også helseminister Bent Høie (H) ordet under debatten. Han snakket om rettigheten til LHBT-mennesker, og så tydelig denne saken som en del av en større historisk kontekst. Han mente at Norge hadde kommet langt når de gjaldt formelle rettigheter for denne gruppen, men at samtidens ordning for juridisk kjønn hang etter. Den daværende praksisen var 60 år gammel, og hadde blitt kritiskere for å bryte med menneskerettighetene. Høie, i likhet med sin partifelle og flere andre representanter, tok også til orde mot en pålagt refleksjonsperiode.⁴⁴⁰

9.3.5 Fremskrittspartiet

Fremskrittspartiet hadde ikke programfestet noe angående endring av juridisk kjønn i sine partiprogram, men programfestet i 2013 at "Partiets medlemmer stilles fritt i spørsmål av religiøs og livssynsmessig karakter som ikke entydig dekkes av prinsipp- eller handlingsprogram."⁴⁴¹ Det er ikke klart om denne saken kvalifiseres som et spørsmål av «religiøs og livssynsmessig karakter», eller om partiet da var fristilt i denne saken. Det er verdt å nevne at partiet var del av Solberg-regjeringen som fremmet lovforslaget. Som regjeringsparti er det allmenn grunn til å forvente at terskelen for å bryte med partilinjen er høyere enn i opposisjonen. FrP stemte uansett samlet for lovforslaget.⁴⁴² Som nevnt har partiet ikke et klart partipolitisk mønster i skeive politiske spørsmål. Partiet har tidligere stemt delt, mot en liberalisering av daværende politikk og nå senere for liberalisering av daværende politikk.

⁴³⁹ S.tid. 2015-2016, 3410-3411. Kristin Ørmen Johnsen (H).

⁴⁴⁰ S.tid. 2015-2016, 3415. Bent Høie (H).

⁴⁴¹ Fremskrittspartiet, Prinsippprogram, 2013, 4.

⁴⁴² Stortinget.no, «Voteringsoversikt for sak: Lov om endring av juridisk kjønn».

For Fremskrittspartiet var det Kari Kjønnaas Kjos (FrP) som hadde ordet. Hun støttet lovforslaget, og viste f.eks. til at flere aktører hadde uttalt av den daværende praksisen var forskjellsbehandlende og i strid med diskrimineringsloven. Hun viste også til at flere andre land hadde endret sine kriterier for endring av juridisk kjønn de siste årene, og at vi burde se til dem. Kjønnaas Kjos mente det eneste vanskelige med denne saken var aldersbegrensningene, men hun håpte at bestemmelsene Stortinget gikk inn for ville være treffende. Hun viste til at det var store variasjoner innad i gruppen som «... føler seg fremmed i egen kropp», og at det derfor var variasjon i hva denne gruppen ønsket seg av behandling og reguleringer. Det de hadde til felles var imidlertid at de ønsket å kunne endre juridisk kjønn uten å først få en diagnose, gjennom psykiatrisk utredning, hormonbehandling og irreversibel sterilisering.⁴⁴³ At kravet om irreversibel sterilisering for endring av juridisk kjønn ble fjernet, slik som Kjønnaas Kjos la vekt på, var gjennomgående et viktig moment for representantene som støttet lovforslaget, sammen med «retten til å være seg selv»

9.3.6 Senterpartiet

Senterpartiet var i likhet med Ap og SV del av regjeringen som først tok initiativ til en endring av bestemmelsene rundt endring av juridisk kjønn.⁴⁴⁴ Partiet hadde heller ikke, i likhet med SV, programfestet politikk om endring av juridisk kjønn, eller noe annen transpolitikk, men der hvor SV sa ja til lovforslaget sa Sp nei. Historisk sett hadde Sp hatt et partipolitisk mønster for å være delt ved skeive politiske spørsmål, noe som denne saken skilte seg ut fra da partiet ga et samlet nei.

Kjersti Toppe (Sp) fremmet partiets synspunkt i Stortinget. Hun viste til at partiet støttet hovedintensjonen bak lovforslaget som lå fremme, men at de likevel kom til å stemme imot forslaget. Dette var fordi de mente at forslaget ikke var godt nok utredet, og partiet fremmet derfor et eget forslag om at loven måtte konsekvensutredes før Stortinget tok endelig stilling til den.⁴⁴⁵ Partiet var altså ikke uenig i at det burde bli lettere å endre juridisk kjønn, men at de ville ha mer informasjon om mulige konsekvenser av forslaget først. Dette skiller seg fra de tidligere motsetningene i skeive politiske spørsmål, der motstanderne i hovedsak var helt imot lovforslagene som ble diskutert, enten det var diskrimineringsvern, partnerskap eller likekjønnet ekteskap. Toppe viste også til eksempler hvor lovforslaget var ulik ekspertgruppens forslag, og ønsket å legge ekspertgruppens forslag til grunn for konsekvensutredelsen de

⁴⁴³ S.tid. 2015-2016, 3411-3412. Kari Kjønnaas Kjos (FrP).

⁴⁴⁴ Innst. 315 L, 2015-2016, 7.

⁴⁴⁵ S.tid. 2015-2016, 3412-3413. Kjersti Toppe (Sp).

fremmet. Disse endringene dreiet seg om høyere aldersgrenser for endring av juridisk kjønn samt en pålagt refleksjonsperiode. Toppe kritiserte også lovforslaget for en svak «barnefagleg vurdering», og mente at aldersjusteringene i forslaget ikke var godt nok begrunnet.⁴⁴⁶

9.3.7 Kristelig Folkeparti

I likhet med Sp og SV hadde heller ikke Kristelig Folkeparti programfestet politikk relatert til endring av juridisk kjønn. Partiet stemte enstemmig mot lovforslaget, i tråd med det etablerte partipolitiske mønsteret til partiet.⁴⁴⁷ KrF har i alle de tidligere større skeive politiske sakene stemt imot forslag om en mer liberal skeiv politikk. Partiet har dermed et av de tydeligste partipolitiske mønstrene i skeive politiske saker.

For Kristelig Folkeparti var det Olaug Bollestad (KrF) som fremmet partiets syn i denne saken. I likhet med Sp, tok også KrF til orde for en konsekvensutredning av lovforslaget, men til forskjell fra Sp ønsket ikke KrF å legge noen forutsetninger til grunn for en eventuell konsekvensutredelse. Bakgrunnen for ønsket om en konsekvensutredelse var blant annet, ifølge Bollestad, at partiet savnet et tydeligere barneperspektiv, en kritikk partiet delte med SP. Dette underbygget hun ved å vise til høringsinstanser som også påpekte dette, og etterlyste en grundigere utredelse. Hun mente det var flere viktige spørsmål knyttet til endring av juridisk kjønn som burde utredes nærmere, f.eks. spørsmål som: kan man risikere at foreldre endret barnets juridiske kjønn i strid med barnets ønske? Og hvilke konsekvenser ville det ha for et barn som bæres frem av «...en som juridisk er mann, og som biologisk er kvinne»?⁴⁴⁸ Som oppgaven har vist tidligere, var dette en gammel bekymring fra da praksisen rundt kjønnsskiftebehandling først ble etablert i Norge. En grundigere utredning for å sikre at de lovendringen ikke ville medføre uforutsette konsekvenser, spesielt for barn, var derfor nødvendig ifølge Bollestad.⁴⁴⁹

9.4 Delkonklusjon

Lov om endring av juridisk kjønn, vedtatt i 2016, var den største skeive politiske saken etter at felles ekteskapslov ble vedtatt i 2008. I motsetning til tidligere skeive politiske saker var debatten rundt denne saken i større grad sentrert rundt det praktiske ved loven, da motstanderne av loven også ønsket en endring i praksisen rundt endring av juridisk kjønn. Politikerne ønsket

⁴⁴⁶ S.tid. 2015-2016, 3412-3413. Kjersti Toppe (Sp).

⁴⁴⁷ Stortinget.no, «Voteringsoversikt for sak: Lov om endring av juridisk kjønn».

⁴⁴⁸ S.tid. 2015-2016, 3412. Olaug Bollestad (KrF).

⁴⁴⁹ S.tid. 2015-2016, 3412. Olaug Bollestad (KrF).

å møte dem som ville endre juridisk kjønn med aksept og verdighet, men var uenige om hvordan det skulle gjøres i praksis. Den store uenigheten i saken dreiet seg om barns beste. Jeg har identifisert to diskurser knyttet til dette spørsmålet: en frihetsdiskurs og en konsekvensdiskurs. Representantene for frihetsdiskursen mente at også barn måtte ha frihet til å definere seg selv og å være seg selv, noe de mente lovforslaget tok hensyn til. For representantene for konsekvensdiskursen handlet derimot barns beste om å beskytte dem mot uante konsekvenser og feil valg.

Motstanderne av lovforslaget besto av Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. De argumentert med utgangspunkt i at de ønsket en konsekvensutredning av lovforslaget før det gikk igjennom. Begge partiene var for en lovendring på området, men på grunn av en manglende konsekvensutredning stemte de imot. Senterpartiet hadde en rekke premisser for konsekvensutredningen, mange som var felles med lovforslaget som lå fremme. Hovedforskjellen lå i ulike aldersbestemmelser samt at partiet ønsket en pålagt refleksjonsperiode. Kristelig Folkeparti derimot ønsket ikke å legge noen premiss til grunn for en slik konsekvensutredning. Forkjemperne for loven besto av Sosialistisk Venstreparti, Arbeiderpartiet, Venstre, Høyre og Fremskrittspartiet. De mente at forslaget var godt nok utredet, og at de som ønsket seg denne lovendringen hadde ventet lenge nok allerede. Med unntak en representant fra Arbeiderpartiet, var ingen av de politiske partiene delt i denne saken. Dette var første gang en større skeiv politisk sak ikke fremsto som et splittende spørsmål om personlig overbevisning eller tro, hvor flere av partiene delte seg. Dette kan tyde på at skeiv politikk har blitt mindre kontroversielt over tid, samtidig som det også kan være et uttrykk for at denne enkeltsaken ikke var like kontroversiell som de tidligere sakene.

I motsetning til i de tidligere større skeive politiske sakene var det ikke utstrakt bruk at fristilling i denne saken. Med unntak av en representant fra Ap, stemte alle partiene samlet. For noen av partiene ble de tidligere partipolitiske mønstrene ytterligere understreket ved denne saken, slik som for SV, Ap, Venstre og KrF. Disse partiene har, med få unntak, alltid stemt samlet for, i Aps, SVs og Venstres tilfelle, eller imot, som i KrFs tilfelle. Sp har hatt tradisjon for å være delt i skeive politiske spørsmål, noe som for første gang ikke var tilfellet i denne saken. I denne saken stemte de samlet imot lovforslaget. FrP har historisk sett ikke hatt et klart partipolitisk mønster i skeive politiske spørsmål. Partiet har tidligere stemt både delt og også imot liberaliserende skeiv politikk. I dette tilfellet stemte partiet samlet for et liberaliserende forslag, noe som ikke bidrar til å identifisere et partipolitisk mønster for partiet over tid.

10. Konklusjon

I dette kapittelet har jeg svart på problemstillingene som lå til grunn for oppgaven. Den overordnede problemstillingen har vært *Finnes det skeiv partipolitikk, og hvordan har det i tilfelle manifestert seg i det norske politiske landskapet?* Underproblemstillingene har vært *Kan man identifisere et partipolitisk mønster ved skeiv politikk? Hvilke sektorpolitiske felt har skeiv politikk blitt knyttet til, og har det eventuelt har fremstått som et eget sektorovergripende felt? Hva snakket stortingspolitikkerne om da de snakket om skeiv politikk?*

Oppgaven har vist at man kan snakke om en skeiv partipolitikk, og den har identifisert partipolitiske mønstre ved skeiv politikk. Jeg har identifisert tre politiske parti med et «liberalt» partipolitisk mønster: Venstre, Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet. Venstre og SV markerte seg tidlig på 1970-tallet som «homoliberale» parti, etter opphevingen av § 213, som kriminaliserte sex mellom menn i 1972. Partiene var først ute med å programfeste skeiv politikk på denne tiden, de har gjort konsekvent siden. Arbeiderpartiet kom litt nølende etter. Partiet har som regjeringsparti fremmet flertallet av skeive politiske saker, blant annet avskaffelsen av § 213 i 1972, diskrimineringsvern for homofile i 1981, partnerskapsloven i 1993 og felles ekteskapslov i 2008. Partiet har imidlertid vært mer «nølende» liberale i skeive spørsmål enn SV og Venstre, og har ofte ønsket å utrede og vurdere saker før de har falt ned på et endelig standpunkt. Partiet har, i motsetning til Venstre og SV, sjeldent gått til valg på «større» skeive politiske saker. Unntaket her er felles ekteskapslov, som partiet likevel brukte år på å komme til enighet om innad. Til tross for dette har Ap etablert et tydelig liberalt partipolitisk mønster i skeive politiske saker, sammen med SV og V.

Kun ett parti har etablert et «konservativt» partipolitisk mønster i skeive politiske saker, nemlig Kristelig Folkeparti. Partiet skilte seg tidlig ut fra de andre politiske partiene, da de i 1972 ønsket en høyere seksuell lavalder for lesbiske og homofile, i forbindelse med avskaffelsen av § 213. Siden den gang har partiet hovedsakelig gått imot liberaliserende skeiv politikk. KrF har blant annet gått enstemmig imot diskrimineringsvern for homofile i 1981, partnerskapsloven i 1993, felles ekteskapslov i 2008 og lov om endring av juridisk kjønn i 2016. Partiets programfestede skeive politikk bygger også opp under det «konservative» partipolitiske mønsteret; den programfestede politikk har i stor grad sentrert rundt å forebygge liberaliserende skeiv politikk. Det finnes imidlertid unntak. Fra rundt årtusenskiftet inntok KrF et mer liberalt ståsted i skeive politiske saker som handlet om enkeltmenneskets vern mot ulike former for integritetskrenkelser som følge av deres legning eller kjønnsidentitet. Partiet stemte for å utvide diskrimineringsvern for homofile og lesbiske, med en unntaksbestemmelse for trossamfunn.

Samtidig begynte partiet å programfeste formuleringer mot diskriminering på bakgrunn av legning, opplysningsarbeid i helse- og skolesektoren med tanke på LHBT-personer og helsehjelp for transpersoner. Partiet har blitt mer liberalt i skeive politiske saker siden 1970-tallet, men innehar fortsatt er konservativt partipolitisk mønster i skeive politiske saker i saker knyttet til samliv, tro og barn.

De resterende stortingspartiene har hovedsakelig vært delt i skeive politiske spørsmål. Høyre, Senterpartiet og Fremskrittspartiet har hatt tradisjon for å fristille representantene sine i disse spørsmålene, etter å ha erklært dem «samvittighets spørsmål». Dette mønstret kan tolkes på ulikt vis, både som en genuin respekt for personlig overbevisning, som et middel for å unngå splitting internt i partigruppen, eller som et uttrykk for en frykt for å støte fra seg velgere. Høyre og Sp har, med unntak av saken om lov om endring av juridisk kjønn, alltid stemt delt i større skeive politiske saker. For Høyre var den siste saken den eneste de har presentert selv som regjeringsparti, noe som kan forklare hvorfor partiet nå stemte enstemmig. Partiet har også beveget seg i en mer liberal retning i skeive politiske spørsmål etter at de lanserte seg selv som «homopartiet» i 2001. Det var i tillegg til dette bare et fåtall av partienes representanter som stemte imot felles ekteskapslov i 2008. Sps nei til lov om endring av juridisk kjønn kan derimot forklares med at partiet var misfornøyd med detaljer i lovforslaget, og kan foruten om denne saken ikke sies å ha beveget seg i en mer konservativ retning. Partiet har alltid – når det gjelder omfang – programfestet mindre skeiv politikk enn flere andre parti, og i de tilfellene unnlatt å ta stilling til større politiske saker. FrP har derimot variert mer enn både Sp og Høyre. Partiet var først fristilt og delt i saken om registrert partnerskap, så enstemmig mot felles ekteskapslov og til slutt enstemmig for lov om endring av juridisk kjønn. Samtidig har partiet programfestet lite skeiv politikk, ofte for å gå imot liberaliserende forslag til syvende og sist. Det faktum at partiet stemte enstemmig for lov om endring av juridisk kjønn, kan i likhet med for Høyre, forklares med at partiet satt i regjering. FrP, Sp og Høyre har altså ikke hatt et klart partipolitisk mønster ved skeiv politikk, men kan sies å ha hatt et «fristillings»-mønster.

Skeiv politikk har hovedsakelig fremstått som en del av andre sektorpolitiske felt, og det er først siden cirka slutten av 2000-tallet at noen av partiene og stortingsrepresentantene begynte å se på det som et eget sektorovergrepene felt. Skeiv politikk har sjeldent blitt fremstilt som et eget felt i partiprogrammene til partiene, med unntak av for Sosialistisk Venstreparti i nyere tid. Dette har trolig en klar sammenheng med at SV er det partiet som har programfestet den mest omfattende og varierte skeive politikken. Noen av stortingspolitikkerne har imidlertid gitt uttrykk for at de har sett på skeiv politikk et sektorovergrepene felt under debattene. Dette var spesielt

tydelig under debatten om juridisk kjønn i 2016, da flere representanter tydelig satte skeive politiske saker inn i en felles kontekst.

Skeiv politikk har vært knyttet en rekke sektorpolitiske felt frem til 2016. Frem til avkriminaliseringen i 1972 var skeiv politikk synonymt med justispolitikk, men avskaffelsen åpnet opp for at skeiv politikk kunne ta flere ulike former. Siden den gang har skeiv politikk vært knyttet tett til likestillingspolitikk, både i form av praktisk politikk og programfestet politikk. Dette var det gjeldende feltet frem til 1980-tallet, med saker som blant annet diskrimineringsvern og adgang for homofile i Forsvaret. Skeiv politikk tok også form som helsepolitikk bl.a. uttrykt ved at Sosialdepartementet fjernet homofili som diagnose og ved myndighetenes samarbeid med homoorganisasjoner i bekjempelsen av hivpidemien. Dette ble spesielt gjenspeilet i Venstres og SVs partiprogrammer, selv om også Ap, Sp og Høyre programfestet skeiv politikk i denne perioden. Frem mot 1990-tallet ble skeiv politikk i økende grad knyttet til familiepolitikk, da likestilling av likekjønnede og ulikekjønnede par ble løftet frem som sak. Dette, sammen med likestillingspolitikk, ble de dominerende sektorpolitiske feltene fra 1990- til slutten av 2000-tallet. I løpet av denne tiden ble registret partnerskap, stebarnsadoptsjon for registrerte partnere og felles ekteskapslov vedsatt samt utvidelser av diskrimineringsvernet for LHBT-personer. Fra midten av 2000-tallet tok skeiv politikk form som et mer mangfoldig felt, og beveget seg fra et «homo-fokus» til et «skeivt» perspektiv. Likestillings-, asyl- og helsepolitikk ble i denne perioden aktuelt, med et politisk fokus på levekår blant LHBT-personer, nye asylbestemmelser for LHBT-personer og ny praksis for endring av juridisk kjønn. Den samme trenden var gjeldende for partiprogrammene, som tok opp skeiv politikk knyttet til asyl-, helse-, skole-, likestillings- og internasjonal politikk utover 2000-tallet.

Diskursanalysen har vist at de ulike sakene og stortingsdebattene har gitt grunnlag for en rekke ulike måter å snakke om skeiv politikk. Debattene har vært preget av at stortingsrepresentantene har tillagt verdier og fenomen ulikt meningsinnhold, avhengig av hvilken diskurs de selv har inngått i.

Når representantene snakket om særskilt strafferettslig vern i 1981, fremhevet de ytringsfriheten. Tre diskurser gjorde seg gjeldene i denne saken: minoritetsdiskursen, som holdt fast ved at homofile var en minoritetsgruppe som gjennomytringsfriheten kunne leve åpent med sin legning, samvittighetsdiskursen, som satte hensynet til ytringsfriheten over hensynet til en minoritetsgruppe og den teologiske diskursen som var bekymret for at et diskrimineringsvern for homofile ville innskrenke deres rett til å avvise homofili.

Under debatten om registrert partnerskap i 1993 snakket representantene mye om ekteskapet som en representasjon for samfunnets grunnstruktur. Skeiv politikk, ved registrert partnerskap var enten en velkommen samfunnsutvikling, for utviklingsdiskursens representanter, eller en trussel mot den bestående samfunnsstrukturen, for bevaringsdiskursens representanter. I tillegg gjorde også en essensialistisk og konstruktivistisk diskurs seg gjeldende. Noen av representantene for bevaringsdiskursen la til grunn at gjennom å vedta partnerskapsloven ville flere kunne «bli sånn», og gikk derfor imot lovforslaget. Samtidig la noen av representantene fra utviklingsdiskursen til grunn at siden homofile og lesbiske var «født sånn», fortjente de like rettigheter som ulikekjønnede par. Bevarings- og utviklingsdiskursen var til en viss grad også gjeldende under debatten om felles ekteskapslov i 2008, men da var representantene langt mer opptatt av «barns beste». For kjernefamiliediskursen innebar barns beste at barn vokste opp med en mor og en far, mens det for likestillingsdiskursen innebar at barn vokste opp med foreldre som var glad i dem, uavhengig av kjønn. Barns beste var også det representantene snakket om under debatten om endring av juridisk kjønn i 2016. Representantene for frihetsdiskursen ønsket å gi barn frihet til å «være seg selv», mens representantene for konsekvensdiskursen ønsket å beskytte barn mot «feil valg» og uforutsette konsekvenser.

Det har altså variert hva politikerne har snakket om når de har artikulert holdninger innenfor feltet skeiv politikk. Jeg har identifisert en glidende utvikling for de som har gått imot liberaliserende skeiv politikk, hvor man i har forankret synspunktene sine i religion, tradisjon og biologi. Hensynet til barn, og ønsket om å beskytte dem, enten fra å ta «feil» valg eller omverdenens fordømmelse, har vært en sentral forankring helt siden avkriminalisering av sex mellom menn i 1972. For representantene som har vært for liberaliserende skeiv politikk har det også vært en utvikling, men i mindre grad. Liberaliserende tiltak har blitt forankret i homofile og lesbiskes minoritetsstatus, før argumentasjon i større grad har fremhevet et likestillingsperspektiv. Den senere liberale transpolitikken til forkjemperne har klare likheter med den tidlige homopolitikken; man fremhevet minoritetsperspektivet samt at man snakket om en gruppe som fortjente rettigheter på grunn av gruppens særtrekk.

Denne oppgaven har vist at skeiv politikk siden 1972 i økende grad har blitt et sektorovergripende felt, med koblingspunkter til en lang rekke sektorpolitikker. Av disse har likestillings-, helse- og familiepolitikk historisk sett fremstått som de dominerende feltene. Samtidig med denne utviklingen har skeiv politikk blitt et mer mangfoldig felt – fokuset har flyttet seg fra homofile og lesbiske, og i stedet har politikerne adoptert et bredt, skeivt perspektiv. Fire av partiene har vært konsekvente med tanke på skeiv politikk, på ulikt vis. SV,

Ap og Venstre har fulgt et liberalt partipolitisk mønster i skeive politiske spørsmål, mens KrF har fulgt et konsekvent, konservativt partipolitisk mønster. Noe annerledes er det for Sp, FrP og Høyre. Disse partiene har utviklet en fristillingstradisjon, forankret i at skeive politiske spørsmål ofte har blitt sett på som «samvittighetsspørsmål». Samtidig har det vært en variasjon gjennom tid; disse partiene har i nyere tid blitt mer liberale, med Høyre som det mest utpregete eksempelet. Oppgaven har også vist at det stortingsrepresentantene har snakket om når de har snakket om skeiv politikk har endret seg. Det har likevel gått en rød tråd gjennom de ulike diskursene knyttet dette feltet, der barns beste og likestillings- og minoritets-perspektivet har stått sentralt. Oppgaven har tatt opp mange skeive politiske saker som ikke har blitt forsket særlig på, samtidig som den ikke har lagt særlig vekt på den skeive bevegelsen, eller homobevegelsen. Dette er begge mulige tema for videre forskning. Oppgaven har også identifisert manglende forskning på partipolitisk «fristilling» generelt, noe som også vil kunne være et interessant forskningstema.

11. Kilder og litteratur

11.1 Litteratur, Norges offentlige utredelser og rapporter

Andresen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg. *Å gripe fortida*. Oslo: Det norske samlaget, 2015.

Barne- og likestillingsdepartementet. «Bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner - 2009-2012». Barne- og likestillingsdepartementet, 2008.

Berge, Birger. *Attråverdige fellesskap? Familieforståing i homorørsla 1973-2008*. Masteroppgave. Universitetet i Bergen, Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap. 2016.

Berge, Birger. «Paragraf 213 – seksuell omgang mellom menn som straffbart forhold». *Store norske leksikon*. Sist redigert 05.09.2018. Sist lest 03.10.2019. [https://snl.no/Paragraf_213_-_seksuell_omgang_mellom_menn_som_straffbart_forhold]

Berge, Birger og Runar Jordåen. «Ein kort intro til norsk skeiv historie på 1900-talet». Budfir. Sist lest 30.11.2018. [<https://www.budfir.no/Global/Aktuelt/Seksuell%20orientering/Kort%20intro%20norsk%20skeiv%20historie.pdf>]

Friele, Karen-Christine. *Troll skal temmes*. Drammen: Scanbok forlag, 1990.

Gåsland, Anders. *Alltid freidig*. Oslo/Gjøvik: Gyldendal Norsk Forlag, 1993.

Halsos, Martin Skaug. "§213 I Almindelig Borgerlig Straffelov Av 1902: Homoseksualitet I Norge Og Rettslige Sanksjoner Mot Den Fra Slutten Av 1800-Tallet Til 1972.". Masteroppgave. Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Avdeling for kriminologi. 2001.

Halsos, Martin Skaug, «Norway 1842-1972: When Public Interest Demands». I *Criminally Queer: Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia 1842-1999*, redigert av Jens Rydtröm og Kati Musola, 91-116. Amsterdam: Aksant, 2007.

Harmel, Robert og Lars Svåsand. "The Influence of New Parties' Platforms – The Case of the Progress Parties and Conservative Parties in Denmark and Norway". I *Party Politics* vol. 3, 315-340. 1997.

- Heidar, Knut. «Partigruppene: Samordnings- og maktarena». I *Stortingets historie 1964-2014*, redigert av Hanne Marthe Narud, Knut Heidar og Tore Grønlie, 399-416. Bergen: Fagbokforlaget, 2014.
- Helse- og omsorgsdepartementet. «Rett til kjønn – helse til alle kjønn». Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet, 2015.
- Hennum, Ragnhild. «Lesbiske og homofiles rettsstilling». I *Norsk homoforskning*, redigert av Brantsæter, Marianne C., Turid Eikvam, Reidar Kjær og Knut Olav Åmås (red.), 85-103. Oslo: Universitetsforlaget, 2001.
- Johansen, Hanne Marie. *Skeive linjer i norsk historie – frå norrøn tid til i dag*. Oslo: Samlaget, 2019.
- Jordåen, Runar. *Inversjon og perversjon. Homoseksualitet i norsk psykiatri og psykologi frå slutten av 1800-talet til 1960*. Doktoravhandling. Universitetet i Bergen, 2010.
- Jupskås, Anders Råvik og Olav Garvik. «Fremskrittspartiet», Store norske leksikon. Sist oppdatert 28.01.2020. Sist lest 21.02.2020. [<https://snl.no/Fremskrittspartiet>]
- Madsen, Roar. *Motstraums – Senterpartiets historie 1959-2000*. Oslo: Samlaget, 2001.
- Melve, Leidulf. «Å arbeide komparativt». I *Historikerens arbeidsmetoder*, redigert av Melve, Leidulf og Teemu Ryymin (red.), 45-69. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Nilsen, Lisbeth. «Wenche Lowzow», Store norske leksikon. Sist oppdatert 24.09.2016. Sist lest 31.10.2019. [https://nbl.snl.no/Wenche_Lowzow]
- Norsk offentlig utredning (NOU) 1979: 46. *Særskilt strafferettslig vern for homofile*. Oslo: Straffelovrådet, 1979.
- Norsk offentlig utredning (NOU) 2012: 17. *Om kjærlighet og kjøletårn – Strafferettslige spørsmål om alvorlige smittsomme sykdommer*. Oslo: Departementenes servicesenter - Informasjonsforvaltning, 2012.
- Notaker, Hallvard. *Høyres Historie 1975-2005: Opprør og Moderasjon*. Oslo: Cappelen Damm, 2012.
- Ros, Janneke van der. *Alskens folk. Levekår, livssituasjon og livskvalitet for personer med kjønnsidentitetstematikk*. Likestillingscenteret, 2013.
- Rossavik, Frank. *SV – Frå Kings Bay til kongens bord*. Oslo: Spartacus, 2011.

- Rydström, Jens. *Odd Couples – A History of Gay Marriage in Scandinavia*. Amsterdam: Aksant, 2011.
- Ryymän, Teemu. «Å arbeide med tekstanalyse». I *Historikerens arbeidsmetoder*, redigert av Melve, Leidulf og Teemu Ryymän (red.), 45-69. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Sandal, Sigrid. «En særlig trang til å ville forandre sitt kjønn». *Kjønnskiftebehandling i Norge 1952-1982*. Masteroppgave. Universitetet I Bergen, Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap. 2017.
- Skeivt arkiv. «Fritt Fram», Skeivt arkiv. Publisert 27.01.2015. Sist lest 01.05.2020. [<https://skeivtarkiv.no/skeivopedia/fritt-fram>]
- Skeivt arkiv. «Karen-Christine (Kim) Friele», Skeivt arkiv. Publisert 25.03.2015. Sist lest 03.10.2019. [<https://skeivtarkiv.no/skeivopedia/karen-christine-kim-friele>]
- Stenvoll, Dag. *Politisk argumentasjon – En analyse av norske stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon 1945-2001*. Bergen: Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier, 2003.
- Vollset, Gerd. *Familiepolitikken Historie - 1970 Til 2000*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, 2011.

11.2 Aviser, tidsskrift og artikler frå nett

Diverse artikler hentet fra Aftenposten, Arbeiderbladet, Blikk, Dagen, Dagsavisen, Fritt Fram, Klassekampen, Stavanger Aftenblad. Se fotnoter for mer detaljer informasjon.

Amnesty International. «Norge: Transpersonens rettigheter ikke ivaretatt», Amnesty International. Sist oppdatert 04.06.2013. Sist lest 15.04.2020. [<https://amnesty.no/norge-transpersoners-rettigheter-ikke-ivaretatt>]

Amnesty International. «Nytt lovforslag: Milepæl for transpersoner», Amnesty International. Sist oppdatert 03.06.2019. Sist lest 15.04.2020. [<https://amnesty.no/nytt-lovforslag-milepael-transpersoner>]

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. «Lhbtq-ordlista», Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Publisert 12.03.2015. Oppdatert 09.11.2018. Sist lest 05.10.2019. [https://www.bufdir.no/lhbt/LHBT_ordlista/#heading11861]

- Dagbladet, «SV vil være homopartiet» *Dagbladet*. Publisert 05.08.2001. Sist lest 03.10.2019.
[<https://www.dagbladet.no/nyheter/sv-vil-vaere-homopartiet/65738987>]
- Dagsavisen, «Skeiv motvind for homofritatt Ropstad» *Dagsavisen*. Publisert 21.01.2019.
Sist lest 05.10.2019. [<https://www.dagsavisen.no/innenriks/skeiv-motvind-for-homofritatt-ropstad-1.1265025>]
- Ellingsen, Per. «Homo-partiet Høyre» *Dagbladet*. Publisert 21.01.2001. Sist lest 03.10.2019.
[<https://www.dagbladet.no/nyheter/homo-partiet-hoyre/65682079>]
- Engesbakk, Reidar. «Kronikk om Syse-utalget» *Blikk*. Publisert 25.20.2012.
[<https://Blikk.no/kronikk-om-syseutvalget/106994>]
- Foss, Per Kristian og Erling Lae. «Venstrevridd homohistorie». *Aftenposten*. Publisert 16.06.2014. Sist lest 03.10.2019.
[<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/qlkzq/Venstrevridd-homohistorie>]
- FRI. «Begreper», FRI. Sist lest 19.08.2019.
[<https://www.foreningenfri.no/informasjon/begreper/>]
- Friele, Kim. «Blåblå homovennlighet er en blåblå skrøne». *Aftenposten*. Publisert 10.07.2014, sist endret 30.06.2017. Sist lest 03.10.2019.
[https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/KmL5/Blabla-homovennlighet-er-en-blabla-skrone#.U8Ua4Pl_t8E]
- Fuglehaug, Wenche. «FN: Norge kriminaliserer hiv-positive». *Aftenposten*. Publisert 30.11.2008. Sist lest 02.04.2020. [<https://www.aftenposten.no/norge/i/KprM4/fn-norge-kriminaliserer-hiv-positive>]
- Gjerde, Robert. «Skal bli homoparti». *Aftenposten*. Publisert 15.09.2005. Sist lest 03.10.2019.
[<https://www.aftenposten.no/norge/politikk/i/y6mOe/Skal-bli-homoparti>]
- Grøntoft, Kristin. «Den uforsonlige Hagen» *Dagbladet*. Publisert 05.12.2000. Sist lest 21.02.2020. [<https://www.dagbladet.no/nyheter/den-uforsonlige-hagen/65668695>]
- Lilleslåtten, Mari. «Transkjønn i Norge: En historie om standhaftige pasienter og leger mot strømmen», *Forskning.no*. Sist oppdatert 28.05.2018.
[<http://kjonnsforskning.no/nb/2018/05/transkjonn-i-norge>]

- Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS). «Nå blir LHBT-asylsøkernes rettsvern styrket», Norsk organisasjon for asylsøkere». Sist lest 31.03.2020. [<https://www.noas.no/n-blir-lhbt-asylskernes-rettsvern-styrket/>]
- NRK. «Flertall for ekteskapsloven». NRK. Publisert 17.06.2008. Sist lest 13.03.2020. [<https://www.nrk.no/norge/flertall-for-ekteskapsloven-1.6035122>]
- Regjeringen. «Kåre Willochs regjering». Regjeringen. Sist lest 13.02.2020. [<https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/sok-i-regjeringer-siden-1814/historiske-regjeringer/regjeringer/kare-willochs-regjering-1981-1986/id438728/>]
- Regjeringen. «Odvar Nordlis regjering». Regjeringen. Sist lest 30.10.2019. [<https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/sok-i-regjeringer-siden-1814/historiske-regjeringer/regjeringer/odvar-nordlis-regjering-1976-1981/id438726/>]
- Regjeringen. «Trygve Brattelis andre regjering». Regjeringen. Sist lest 30.10.2019. [<https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/sok-i-regjeringer-siden-1814/historiske-regjeringer/regjeringer/trygve-brattelis-andre-regjering-1973-19/id438725/>]
- Stortinget.no. «Justiskomiteen 1977-1981», Stortinget. Sist lest 24.10.2019. [<https://www.stortinget.no/nn/representantar-og-komitear/komiteane/justiskomiteen/?tab=MembersCommittee&lvl=False&pid=1977-81#primaryfilter>]
- Stortinget.no. «Partienes representasjon på Stortinget», Stortinget. Sist lest 31.10.2019. [<https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Valg-og-konstituering/Valgstatistikk/Partienes-representasjon-pa-Stortinget/>]
- Stortinget.no. «Partifordelingen 1977-1981», Stortinget. Sist lest 24.09.2019. [<https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Partiene/Partioversikt/?pid=1977-81#primaryfilter>]
- Stortinget.no. «Partifordelingen 1989-1993», Stortinget. Sist lest 24.09.2019. [<https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Partiene/Partioversikt/?pid=1989-93#primaryfilter>]

Stortinget.no. “Partifordelingen 2013-2017”, Stortinget. Sist lest 24.09.2019.
[<https://www.stortinget.no/no/Representanter-og-komiteer/Partiene/Partioversikt/?pid=2013-2017#primaryfilter>]

Svendsen, Maiken, Petter Pettersen, Espen Alnes og Bjørn Vilberg. «Mener bedrifter med regnbuelogo må gjøre alvor av Pride-verdiene», NRK.no. Publisert 21.06.2019. Sist lest 02.05.2020. [<https://www.nrk.no/kultur/mener-bedrifter-med-regnbuelogo-ma-gjore-alvor-av-pride-verdiene-1.14594663>]

VG. «Kim Friele æresmedlem i Arbeiderpartiet». *Verdens gang*. Publisert 28.03.2008. Sist lest 03.05.2020. [<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/zdm3K/kim-friele-aeresmedlem-i-arbeiderpartiet>]

Vårdal, Leonhard. «Hva styrer partiene etter?», NDLA. Sist lest 17.09.2019.
[<https://ndla.no/subjects/subject:3/topic:1:168542/topic:1:173292/resource:1:84623>]

11.3 Saksgangsdokument, partiprogram og arkivmateriale

Stortinget.no. «Voteringsoversikt for sak: Diskrimineringslovgivning (om seksuell orientering, likestillingsloven, diskrimineringsloven om etnisitet, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven)», Stortinget. Sist lest 01.05.2020.
[<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/Voteringsoversikt/?p=56875&dnid=1>]

Stortinget.no. «Voteringsoversikt for sak: Lov om endring av juridisk kjønn», Stortinget. Sist lest 15.04.2020. [<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/Voteringsoversikt/?p=64488&dnid=1>]

Stortingsforhandlinger 1972-2016.

Stortingsforhandlinger. St.meld. nr. 25 (2000-2001). *Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Norge*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Partiprogram for Arbeiderpartiet 1985-2013.

Partiprogram for Fremskrittspartiet 1993-2013.

Partiprogram for Høyre 1985-2013.

Partiprogram for Kristelig Folkeparti 1965-2013.

Partiprogram for Senterpartiet 1981-2013.

Partiprogram for Sosialistisk Venstreparti 1975-2013.

Partiprogram for Venstre 1969-2013.

Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, § 135a og § 349a, mappe 1. 1973-2002.

SKA/A-0001/F/Fg/L0001.

Skeivt arkiv. Friele, Karen-Christine, Samliv og familie, mappe 1 og 2.

SKA/A-0001/F/Fe/L0001.

Skeivt arkiv. Lindstad, Gro, Partnerskapslov/lovregulert samliv, mappe 8.

SKA/A-0003/L/L0003.

Stortingsarkivet. Voteringsresultat i Odelstinget. 07.04.1981, sak 9.

Stortingsarkivet. Voteringsresultat i Odelstinget. 29.03.1993, sak 4.

Stortingsarkivet. Voteringsresultat i Stortinget. 11.06.2008, sak 1.